marksizm - leninizmin ilkeleri - II

yar

Kuzinen başkanlığında bilim emekçileri ve parti militanları tarafından kollektif bir biçimde hazırlanmıştır.

marksizm leninizmin ilkeleri II

el kitabı

kapitalizmin ekonomi politiği

yar yayınları

Orijinal Adı :
Les Principes du
Marxisme - Leninisme

Türkiye Yayını
YAR YAYINLARI
Şubat 1975 - İstanbul

İkinci Baskı :
Nisan 1976 - İstanbul

Dizgi - Tertip :
ALTUĞ MATBAASI

Baskı
ZAFER MATBAASI

Kapak Filmi
EBRU GRAFİK

Kapak Baskısı :
TEKİN OFSET

Cilt :
ŞEHİR MÜCELLİTHANESİ

YÖNETİM YERİ :
Ticarethane Çıkmazı
Bozkurt Han, 25/1

Kuzinen başkanlığında bilim Emekçileri ve Parti Militanları tarafından Kollektif bir şekilde hazırlanmıştır.

marksizm leninizmin ilkeleri - 2

EL KİTABI

İKİNCİ CİLT

Kapitalizmin Ekonomi Politiği

Türkçesi :
Nadiye R. Çobanoğlu

YAR YAYINLARI
P. K. 37 — İSTANBUL

ÜÇÜNCÜ KISIM

kapitalizmin ekonomi politiği

Daha önceki kitabımızda gösterdiğimiz gibi, ekonomik ilişkiler her toplumsal oluşumun temel özelliğini belirler. O halde, toplum hayatını anlamak için, herşeyden önce, ekonomik yapısını analizlemek gereklidir. İşte, marksist ekonomi politiğin konusu budur.

Ekonomi politik, insanlar arasındaki üretim ilişkilerini, toplumsal üretimin gelişme yasalarını, insan toplumunun çeşitli evrim aşamalarında maddi değerlerin bölüşümü gibi konuları inceleyen bir bilimdir. Lenin, «Ekonomi politik hiçbir zaman «üretim»le uğraşmaz, üretim alanında insanlar arasındaki ilişkilerle ve üretimin toplumsal yapısıyla ilgilenir,» demiştir (*). Bu bilimin bazı ilk bilgileri, kölelik devrinden kalmadır. Bu dönemde, ekonomiye ev idare etme sanatı gözüyle bakılırdı. İsmi grekçedeki «oikonomia» kelimesinden gelir (oikos: ev, nomos: yasa).

Kapitalist üretim tarzı ortaya çıkınca ekonomi politik bir bilim olarak gelişmeye başladı. O zamanlarda, ekonomi politik, feodalizme karşı savaşında burjuvazinin ideolojik silahıydı.

İlerici bir sınıf olarak tarih sahnesine çıkan burjuvazinin, kapitalist üretimin gelişme yasaları-

(*) V. Lenin, Bütün eserleri, c. 3, s. 40 - 41 rusça baskı.

nı öğrenmekte çıkarı vardı. Bu sayede sermayenin iktidarının sağlamlaşmasını engelleyen feodal engelleri yıkabilecekti. Böylece, klasik ekonomi politik denilen, burjuvazinin bilimsel ekonomi politiği doğdu. Bu bilimin kurucuları İngiliz bilginleri William Petty (1623 - 1687), Adam Smith (1723 - 1790) ve David Ricardo (1772 - 1823) dur. İngiliz klasik ekonomi politiği Marx'ın işçi sınıfının ekonomi politiğini yaratmak için yararlandığı kaynaklardan biri olmuştur.

Daha başlangıcından beri, ekonomi politik bir sınıf bilimi, parti bilimi olarak gelişti. Bu nedenle, önemli buluşlara rağmen, klasik ekonomi politik kapitalizmin bütün çelişkilerini ortaya koyamazdı. Kendi dar sınıf görüşleri içinde hapsolan burjuva ekonomi bilginleri, kapitalizmi toplumda üretimin örgütlenmesinin biricik doğal yolu olarak kabul ediyorlardı. Geçici özellikte olduğunu görmüyorlardı, göremezlerdi. İşçi sınıfı bağımsız bir güç olarak ortaya çıkınca, burjuva ekonomi bilginleri, toplumsal gelişmeyi yöneten bilimsel yasaları incelemekten vazgeçtiler. 1830'a doğru, Batı Avrupa'da, işçi sınıfını burjuvazinin karşısına çıkaran uzlaşmaz çelişkiler ilk kez kesinlikle kendini gösterdi. Marx şöyle yazar: «O günden beri, teoride olsun, pratikte olsun, sınıf savaşı gittikçe daha belirgin, daha tehditkâr şekillere girdi. Bu savaş, bilimsel burjuva ekonomisinin sonunun geldiğini gösterdi. Bundan böyle, şu yada bu teoremin doğru olup olmadığını bilmek önemli değildir; hoşa mı gittiği yoksa kulak mı tırmaladığı, polise göre iyi mi, kötü mü olduğu, sermaye için faydalı mı zararlı mı olduğu söz konusudur. İlgisini yitiren bilimsel araştırma yerini karşılığı ödenmiş yumruk dövüşüne.

bilinçli araştırma ise yerini, onursuzluğa, şakşakçılığın aşağılık kurnazlıklarına bıraktı.» (*)

O zamanlardan beri, burjuva ekonomi politiği bilimsel olmaktan çıktı. Marx, «Bu apaçıkça, büyük Rus bilgin ve eleştiricisi Çernişevski'nin o kadar güzel gösterdiği gibi, burjuva ekonomisinin yıkılışıdır» diye yazıyordu (**). Sınıf savaşının gelişmesi, giderek daha kesin bir biçimde burjuva ekonomi politiğinin övgücü ve bilim dışı niteliğini meydana çıkardı. Bu nedenle, marksist-leninist ekonomi politiğin birinci görevi, burjuva ekonomi politiğinin aşıladığı hayal ürünü düşünceleri ortaya koymaktır.

Burjuva ekonomi politiğiyle aynı zamanda, küçük burjuva ekonomi politiği doğdu. Büyük üretim küçük köylü mülkiyetini yokediyor, zanaatkârı atölyesinden kovuyor, bunları «özgür» proleterler olmaya, iş disiplinine, kapitalist işletmelerde hüküm süren kışla düzenine boyun eğmeye zorluyordu.

Küçük burjuva ekonomi politiği, mahvolmaya mahkûm küçük mülk sahiplerinin ideolojisini dile getirir. Bu teori, köylü ve zanaatkâr işletmelerinin bağımsız olduğu «altın çağa» dönüş hayaline dayanmaktadır. Kurucusu İsviçreli ekonomi bilgini Sismondi (1773 - 1842) dir. Kapitalizmin küçük burjuva eleştiricisi olarak, Sismondi, kapitalist rejimin, toplumsal üretimin gelişiminin tarihsel olarak zorunlu bir aşaması olduğunu anlayamıyordu. Sismondi'nin öğrencileri, teorisinin zayıf yönlerini geliştirmekte inadettiler. Tarihin akışını geriye döndüreceklerini sanarak, Sismondi'nin ütopisine

---

(*) K. Marx, Kapital, Birinci Kitap, c 1, 1950, s 25

(**) K. Marx, Kapital, Birinci Kitap, c 1, 1950, s 25

göre, daha geniş ölçüde iş üretkenliği sağlayan büyük üretimin yerine, tarımın zanaatkârlıkla birleştiği ilkel köy işletmesi şeklindeki küçük üretimi getirmeyi önerdiler.

Rusya'da, Sismondi, popülistler (*) arasında taraftarlar buldu. Popülistlerin ekonomik görüşleri Lenin tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Küçük burjuva ekonomi politiği daha çok kapitalist üretimin az geliştiği, küçük üretici, köylü ve zanaatkârın çok sayıda olduğu ülkelerde yaygındır. Küçük burjuva ekonomi politiği kapitalizmin ve çağdaş emperyalizmin kusurlu yönlerini eleştirmede faydalı bir rol oynamasına karşın, toplumsal evrimin geleceğini doğru bir şekilde göstermeye yeterli değildir.

(*) **Popülistler**, rus devrimci hareketinde küçük burjuva eğiliminin temsilcileridir. 1870 yıllarına doğru kurulan bu örgütte daha çok demokrat aydınlar yer alıyordu. Devrimci gençlik köylülere çarlığa karşı savaşmayı öğretmek amaciyle köylere, «halka gidiyordu». Fakat bu gençler orada destek bulamadılar. Popülistler kapitalizmin, proletaryanın değil, köylülüğün başlıca devrimci güç olduğu Rusya'da gelişemeyeceğini öne sürüyorlardı. Onlara göre, köy işletmesi sosyalizmin gelişmesi için çekirdek olacaktı. Onlar, tarihi yaratanın kahramanlar, «seçkin» kişiler olduğunu, halkın bu kimseleri pasifçe izlediğini kabul ediyorlardı. Bazı popülistler («Narodnaya Volya») devrimi terörün çarlığa karşı bir savaş yöntemi olduğunu ileri sürüyorlardı. 1880 - 1890 yılları arasında popülistler devrimci mücadeleden vazgeçip çarlıkla uzlaşma yolunu seçtiler. Hiçbir değeri olmayan, yalnız kulakların (zengin köylülerin) işine yarayacak bir reform programı hazırladılar. Böylece eskiden devrimci olan popülist hareket liberal bir eğilime dönüştü.

Kapitalist üretim tarzının ve ondan önce gelen ilkel komünal, köleci ve feodal üretim tarzlarının gerçek anlamda bilimsel bir analizi, işçi sınıfının eğitici ve yol göstericileri olan Marx ve Engels tarafından yapılmıştır.

Kapitalist üretimin doğuşunda ve evrimleşmesinde etken olan ekonomik yasaları kesinlikle ortaya çıkaran marksizm, yalnız insanlığın geçmişini karanlıklar içinde bırakan perdeyi kaldırmakla kalmamış, geleceğin de görülmesini sağlamıştır. Marksizm, heyecan verici bir bilimsel kesinlikle, daha üstün bir üretim şekli olan sosyalist üretim tarzının hangi koşullar altında, önüne geçilemiyecek biçimde kapitalizmin yerini alacağını göstermiştir. Marx'ın ekonomi konusundaki başlıca eseri olan **Kapital** işçi sınıfının en güçlü teorik silahıdır. Ne eskimiş, ne de değerinden ve savaşçılığından birşey kaybetmiştir. Kapital'in birinci cildinin yayınlanmasından yarım yüzyıl sonra kapitalizmin genel teorisinin gelişmesine katkıyı ve içinde bulunduğu yeni aşamanın, yani emperyalizmin teorisini içeren Lenin'in eseri, **Emperyalizm, Kapitalizmin en yüksek aşaması** çıktı. Lenin'in bu eseri, onun kapitalizmin ekonomi politiği üzerine bütün diğer araştırmaları gibi, emperyalizm çağında, proletarya devriminin gelişmesini yöneten ekonomik yasaları inceler.

Ekonomi teorisi marksizm-leninizmin önemli bir bölümüdür. Bilinmesi, komünist partilerin ve işçi partilerinin pratik etkinliğinin başarı kazanması için vazgeçilmeyecek derecede gerekli olan ekonomi yasalarının işleyişini gösterir. Kapitalist ülkelerin emekçilerine, burjuvaziye karşı sınıf mücadelelerinde doğru bir taktik seçmelerinde yar-

dımcı olur. Sosyalist devletlerde, ekonomi politiğin bulduğu yasalara dayanan marksist-leninist partiler, ülkelerinde ekonomik etkinliği yönetir, gelişimi komünizme doğru yönlendirirler.

sekizinci bölüm

TEKEL ÖNCESİ KAPİTALİZM

1 KAPİTALİST İLİŞKİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Kapitalist üretim ancak iki koşul altında varolabilir: Başlıca üretim araçları kapitalistlerin elinde toplanmalı ve bunlardan yoksun kalan toplumun büyük bir kısmı, yani kollarından başka hiçbir şeye sahibolmayanlar yığını açlıktan ölmemek için kapitalistlerin ücretli kölesi olmalı, kapitalistlere ait girişimlerde çalışmaya sürüklenmelidir.

Feodal toplumda, büyük toprak sahipleri egemen sınıfı oluşturuyordu. Malikhanelerine ait toprakları işleyen köylüleri olduğu gibi, kendilerine ait üretim araçlarına sahibolan fakat derebeylerinin yaşadığı bölgede çalışan zanaatkârları da sömürüyorlardı. Feodal toplumun, kapitalist topluma dönüşmesi ancak köylü ve zanaatkârların büyük bir kısmının üretim araçlarından yoksun edilmesi, yani üreticilerin, üretim araçlarından ayırılmasıyla mümkün oldu. Ayrıca, ücretlilerin emeği sayesinde üretimi gerçekleştirmek için gereken parasal ve maddi araçlara sahibolan kapitalistin, ege-

men ekonomik güç olarak feodal derebeyinin yerini alması lazımdı.

Kapitalist üretimin gelişmesi, feodalizmden kapitalizme geçiş devresini gösteren, uzun bir tarihsel aşama sürecini gerektirdi. Bu dönemin belirleyici çizgileri, feodal toplumun temellerinin yıkılması, köylü ve zanaatkârların mahvoluşunun ıstıraplı ve kanlı destanı; sömürgelerin yağmalanması, köle alım-satımı, tefecilik, korsanlık, her türlü vahşet ve cinayet sayesinde zenginliklerin yeni doğmakta olan burjuva sınıfının elinde birikmesidir. Köylerinden kovulan, topraklarını kaybeden köylüler ücretli işçiler haline getiriliyordu. Yeni doğan kapitalizm, eski köylü ve zanaatkârları kapitalistlerin işletmelerinde çalışmaya zorlamak için yalnız açlıktan yararlanmakla kalmıyor, kaba kuvvet de kullanıyor; kanlı bir baskı ile onları ücretli işin disiplinine alıştırıyordu. Kapitalizm, binlerce mahvolmuş, feda edilmiş insanın ölülerinin yığını üzerinde gelişiyordu.

...«İşte sermaye geliyor,» diye yazıyordu Marx, «bütün vücudundan kan ve çamur terleri akıyor.» (*).

Aynı zamanda meydana gelen iki süreç: ücretli işçilerin yani proletaryanın ortaya çıkışı ve zenginliklerin kapitalistlerin ellerinde birikmesi, Marx'ın ilkel sermaye birikimi diye adlandırdığı olayı meydana getirdi. Tarihte burjuva toplumundan önce oluşan bu ilkel sermaye birikimi, kapitalist girişimlerde işçilerin sömürülmesiyle sürekli bir biçimde sağlanan sermaye birikiminden ayırdedilmelidir. Fakat ilkel sermaye birikimi geçmiş

(*) K. Marx. Kapital Birinci Kitap, c 3, 1950, s. 202

te kalmış değildir, bazı yöntemleri, günümüzde bile sömürgelerde ve geri bıraktırılmış ülkelerde uygulanmaktadır.

Kapitalist ilişkiler, ilkel sermaye birikimi döneminde oluştu. Yeni bir sömürücüler sınıfı, kapitalistler sınıfı ortaya çıktı; yeni bir sömürülenler sınıfı, ücretli işçiler, proletarya sınıfı oluştu. Batı Avrupa'da feodalizmden kapitalizme geçiş XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar süren burjuva devrimleri sonucunda gerçekleşti. Bu burjuva devrimleri, burjuvazinin hem ekonomik, hem de siyasal alanda egemen güç halini almasını sağladı.

Rusya'da, kölelik diğer birçok ülkedekinden daha sonra kaldırıldı ve izleri Büyük Sosyalist Ekim Devrimine kadar sürüp gitti. 1861'de köleliğin resmen kaldırılması ile Rusya'da kapitalizmin gelişme çağı, kapitalizmin feodalizmin yerini alma dönemi açılmış oldu.

2 TİCARET İÇİN ÜRETİM. MAL. PARA ve DEĞER YASASI

Kapitalizm, ticaret için üretimin yüksek bir şeklidir. Bu nedenle, Marx, **Kapital**'de kapitalizmin analizine malların incelenmesiyle başlar. Lenin, malların mübadelesi «burjuva toplumunda (ticaret toplumunda) en basit, en alışılagelmiş, en bellibaşlı, en sık görülen, en geçerli, milyarlarca defa karşılaşılan bir **ilişkidir**...» (*) diye yazıyordu. Malın ve mal mübadelesinin özünde, Marx, kapitalizmin çelişki ve özelliklerinin tohumlarını görüyor ve bunları gün ışığına çıkarıyordu.

Mübadele, satış amacıyla meydana getirilen üretime, ticaret için üretim denir. Ticaret için üretim kölecilik ve feodalizm çağlarında egemen üretim şekli olan doğal ekonominin yerini almıştır. Ticaret için üretimin doğuş tarihi, ilkel komünün dağılması dönemine kadar çıkar ve o günden beri de gittikçe artan bir önem kazanmıştır.

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 38, s 358, Rusça baskı.

Başlangıçta, bu üretim biçimi, başkasının emeğini sömürmeyen küçük üretici, köylü ve zanaatkarların özel mülkiyeti ve kişisel emeği temeli üzerinde kurulmuş basit ticaret için üretim şeklindeydi. Toplumsal işbölümü ve üretim araçlarının özel mülkiyeti, ticaret için üretimdeki gelişmenin ön belirtileri oldular.

Mal

Her emek ürünü, mal değildir. Emeğiyle kendi ihtiyaçlarını yada ailesine gerekli olanları sağlamaya çalışan bir kimse sadece bir ürün, bir şey meydana getirmektedir; fakat mal üretmemektedir. Ancak, bir mübadele (alım-satım) sonucu tüketime uğrayan emek ürünü, mal halini almıştır. Malın iki özelliği vardır: İnsanın şu yada bu ihtiyacını karşılama özelliği, malın **kullanım değerini** yaratır. Pazarda, belli bir çeşitten kullanım değerleri, örneğin ekmek, bir başka çeşit kullamm değeriyle, örneğin demirle mübadele edilir. Bir mal, diğer bir mal ile mübadele edilebilir, bu malın **mübadele değerini** (değiştirme değeri değiş-tokuş değeri) yaratır. Mal mübadelesi, malların, onları birbiriyle kıyaslamaya, ölçmeye yarayacak ortak bir elemanları olduğunu gösterir. Bu ortak eleman malların fiziksel özelliklerinde, yani ağırlıklarında hacimlerinde yada şekillerinde v.s. değildir, tersine bu özellikler birbirlerinden çok farklıdır. Mallarda ortak olan özellik, hepsinin de insan emeğinin ürünü olmasıdır. Bu görüş açısından bakılırsa, bütün mallarda yoğunlaşmış insan emeğinin bulunduğu söylenebilir. Ve mallarda maddeleşmiş

emek bulunduğundan dolayı, malların bir **mal değeri** vardır. Değişik iki malın hangi oranlarda mübadele edileceği keyfi değildir, belirlenmiştir. Mübadelenin nicel oranlarını ortaya koyan mübadele değeri (değiştirme değeri) malın içerdiği değerin bir anlatım şeklidir. Mal, kullanım değeri ve yukarıda belirttiğimiz mal değerinin bütünüdür.

Bir malın değerinin büyüklüğü, emekle belirlidir. Bununla beraber, burada söz konusu olan emek, kesinlikle bu malın üretimi için harcanmış emek değildir. Aynı nesneler farklı insanlar tarafından üretilebilirler ve insanlar bu üretim için farklı zamanlar harcayabilir, yani değişik emek miktarları sarfedebilirler. Değer, belirli bir mal türü için, toplumda ortalama olarak harcanan emekle belirlenmiştir. Bu emeğe **toplumsal olarak gerekli** emek denir. Bu emek, çalışma süresi ile ölçülebilir. «Toplumsal olarak gerekli çalışma zamanı, herhangi bir malı, belli bir toplumun o sıradaki normal üretim koşulları altında, toplumun sahibolduğu ortalama hüner derecesiyle ve çalışma yoğunluğuyla elde edebilmek için harcanması gerekli çalışma zamanıdır.» (*)

Toplumsal emeğin üretkenliği arttıkça, malın değeri azalır; çünkü bu durumda bir mal birimini elde edebilmek için daha az emek ve daha az bir çalışma zamanı gereklidir.

■ Mallarda Maddeleşmiş Emek

Burjuva ekonomi politiğinin klasikleri olan Adam Smith ve David Ricardo malın emek-değer

(*) K. Marx, Kapital. Birinci Kitap, c 1, 1950, s 55.

teorisini kurdular. Fakat bu teoriden bütün sonuçları çıkarmayı ve onu kanıtlamayı yalnız Marx başarabildi. Marx, emeğin, malı yaratan iki yönlü niteliğini bulup ortaya çıkardı.

Marx, malın özelliklerinin, yani kullanım değerinin ve mal değerinin, o malı üretmek için harcanan emeğin iki yönlü niteliğiyle belirlendiğini gösterdi.

Malın kullanım değeri belirli bir şekilde harcanmış emek tarafından yaratılır: bu somut emektir. Somut emeğin çeşitleri, kullanım değerleri gibi pek çoktur. Bunlar, kullanılan çalışma yöntemlerine ve iş araçlarına göre birbirlerinden ayırdedilebilirler. Her kullanım değeri belirli bir somut emek çeşidini maddeleştirir. Fakat üretilen nesne ne olursa olsun, emek, somut özelliklerinden bağımsız olarak daima insan enerjisinin harcanması olarak ortaya çıkar. Bu harcanma, fiziksel, sinirsel ve entellektüel güçlerdeki tükenmedir ve bu anlamda bütün emekler için aynı olan bir insan emeği, yani genel olarak emektir. Mal değeri, genellikle insanın iş gücünün harcanması olan emek tarafından, yani soyut emek tarafından emeğin şekline bağlı olmayarak yaratılır.

Soyut emek ve somut emek, mallarda maddeleşmiş emeğin iki ayrı yönüdür. «Her türlü emek, bir bakıma, fizyolojik anlamda insan iş gücü harcanmasıdır ve her türlü emek bütün emekler için aynı olan, bu birbirinden farksız insan emeği, yani soyut insan emeği oluşu özelliği ile mal değerlerini yaratır. Diğer taraftansa, her türlü emek özel ve belirli bir amaca yönelmiş şekli ile insan iş gücü harcanmasıdır ve her türlü emek faydalı ve somut

emek oluşu özelliği ile kullanım değerlerini yada yarar değerlerini yaratır.» (*)

Nasıl ki, bir kullanım değeri diğer bir kullanım değerinden nitel olarak ayrılıyorsa, bir somut emek biçimi de diğer bir somut emek biçiminden nitel olarak ayrılır. Ve nasıl ki, bir malın mal değeri, diğer bir malın mal değerinden nicelik bakımından ayrılıyorsa, bu mallar içinde maddeleşmiş soyut emekler de nicelik bakımından birbirlerinden ayrılır.

Kendi ürettikleri malları mübadele ederken, insanlar bunlarla en çeşitli emek biçimlerini birbirleriyle kıyaslarlar: Mübadele ilişkilerinin ardında toplumsal iş bölümü vardır: Pazarda mübadele ilişkisi toplumsal üretimde mal üreticileri arasındaki ilişkileri dile getirir. Bu yüzden, değer ve değer ilişkisi, şeyler arasındaki ilişkileri değil, insanlar arasındaki ilişkileri, mal üreticileri arasındaki ilişkileri temsil eder. Maddesel kılıfı içinde, değer, toplumsal bir ilişkidir, bir üretim ilişkisidir ve şeyler arasındaki ilişkilerde de ortaya çıkar. Mal değeri, kısaca o malı üretmek için harcanan emek olarak özetlenebilir. Fakat, bu değer, ancak mübadeleyle, bu malın başka bir malla kıyaslanmasıyla kendini gösterir.

■ Para

Başlangıçta, mübadele çok seyrek rastlanan ve rastgele meydana gelen bir olaydı. Bir ürün, doğrudan doğruya bir diğeri ile değiştiriliyordu. Toplumsal iş bölümünün yaygınlaşmasıyla beraber;

(*) K. Marx, Kapital, Birinci Kitap, c 1, 1950 s. 61.

mübadele gitgide daha düzenli bir hal aldı. Giderek, özellikle mübadele için hazırlanmış emek ürünleri çoğaldı. Yavaş yavaş en çok aranan ürün, bir genel eşdeğer, yani mübadele aracı rolü oynayan mal halini aldı. Mallarını doğrudan doğruya ihtiyaç duydukları diğer bir malla değiştirmek yerine (bunun için satıcı zorunlu olarak aradığı malı elinde bulunduran bir alıcı bulmak durumundaydı), insanlar mallarını, genel bir eşdeğer olarak kabul edilen ve daima her türlü malın elde edilmesini sağlayan belirli bir malla değiştirmeye başladılar. Bulunulan yere bağlı olarak, çeşitli mallar eşdeğerlik rolü oynadı: koyun, kürk, tuz, bakır, demir, v.s. Sonunda, değerli madenler, yani gümüş ve altın genel eşdeğer halini aldılar.

Doğal özellikleri bakımından, bu değerli madenler, genel eşdeğer rolü için son derece uygundurlar. Nitelikleri değişmeden kalır, kolayca en küçük parçalara bile ayrılabilirler. Bu nedenle, mübadelenin yaygınlaşması ile beraber, bunlar genel eşdeğer oldular, paranın görevini yapmaya başladılar. Öyleyse para, bütün diğer mallar için genel eşdeğer rolü oynayan özel bir maldır. Ne bir otoritenin emriyle ortaya çıkmıştır, ne insan icadıdır, ne de insanlar arasındaki bir anlaşmanın sonucudur. Değerli madenler, mal mübadelesinin uzun bir evrimi sonunda para halini almış ve diğer mallardan ayrılmışlardır. Para, bütün diğer mallarla mübadele edilmeye yarayan özel bir maldır. Paranın genel eşdeğer olarak işe yaraması, onun kullanım değerini oluşturur. Paranın esas önemi, ticaret ekonomisinde gördüğü işte ortaya çıkar.

En başta, para bütün diğer malların değerini ölçme görevi yapar. Bütün malların değeri

parayla ifade edilir. Bir çift ayakkabı bir metre kumaşa eşdeğerdir denmez, ayakkabılar şu kadar lira eder, şu kadar dolar eder, sterling eder denir. Bir malın parayla ifade edilen değerine onun fiyatı denilir.

Para, dolaşım aracı rolü de oynar. Kumaşçı, kumaşını ayakkabı ile değiştirmez. Onu parayla satar ve aprasıyla ayakkabı satınalır. Paranın ortaya çıkışıyla, ürünlerin doğrudan doğruya mübadelesinin yerini, **mal - para - mal** formülüyle ifade edilen ticari dolaşım, yani para aracılığıyla mübadele aldı.

Malların dolaşımı için gerekli para miktarı, para biriminin devir sayısına bölünmüş olan malların toplam fiyatına eşit olmalıdır. Herhangi bir ülkede, belli bir zaman aralığında, örneğin bir yılda gerçekleştirilen malların tümünün toplam fiyatları 10 milyar para birimi (yani lira, dolar, frank, mark v.s.) ise ve bu bir yılda her para birimi 10 devir yapmışsa, bütün malların dolasımını sağlamak için gerekli para miktarı bir milyarla ifade edilir (*)

Altın paranın yerini, çoğu kez, gümüş ve bakır sikkeler ve daha sonraları kağıt para almıştır. Devlet tarafından çıkarılan kağıt para, bir dolaşım

---

(*) Örneğin, yılda 10 milyar dolarlık mal satılır ve her dolar yılda 10 devir yaparsa, bütün malın dolaşımını sağlamak için:

$$\text{Gerekli Para} = \frac{\text{Malın toplam fiyatı}}{\text{Paranın devir sayısı}}$$

$$\frac{\text{10 milyar dolar}}{10} = \text{1 milyar dolar}$$

aracı olarak altının yerini tutar, miktarı, dolaşım için gerekli altın miktarına eşit olmalıdır. Mübadeleler için gerekli altın miktarından daha çok miktarda kağıt para çıkarılırsa, kağıt paranın değeri azalır. Eğer, belli bir ülkede malların dolaşımı bir milyar altın para birimi gerektiriyorsa, oysaki devlet dolaşıma iki milyar kağıt para birimi çıkarmışsa, bundan çıkan sonuç, örneğin 10 dolarlık bir kağıt para karşılığında ancak 5 altın dolar değerinde mal alınabileceğidir.

Birinci dünya savaşından sonra, kapitalist para dolaşımı tarihinde, kağıt parada son derece büyük bir kararsızlık göze çarpar. Aşırı miktarda para çıkarılması nedeniyle, paranın değeri sık sık düşmektedir. Enflasyon adı verilen bu olay, ücretlilerin hayat düzeyinde bir düşüşü de beraberinde getirir.

Ayrıca, para bir servet biriktirme aracıdır. Para, daima, ne olursa olsun, herhangi bir malın satın alınmasını sağar, zenginliğin uluslararası ölçüsüdür. Bu sebeple servet biriktirme, daha çok para biriktirmeyle olur.

Kredili alım satımlarda para ödeme aracı görevi yapar. Kredi sayesinde, dolaşımda malın yerini paranın ve para yerini tutan belgelerin devri aldığından, dolaşım daha az çeşitli malla yapılır.

Uluslararası değiştirmelerde, evrensel para rolünü oynayan altındır.

■ Değer Yasası

Değer yasası, ticaret için üretim ekonomisinin bellibaşlı yasalarından biridir. Bu yasaya göre, malların mübadelesi, onların üretilmesi için toplum-

sal olarak gerekli emek miktarına bağlı olarak yapılır. Bu yasanın etkisiyle, malların fiyatları, onların değerlerine yaklaşmak eğilimi gösterir. Ticaret için üretimde her üretici pazar için ayrı ayrı çalışır, talebin az mı, çok mu olacağını önceden bilemez. Üretimdeki anarşi yüzünden arz ve talep dengesi ancak rastlantısal olarak, uzun süren kararsızlık ve çalkantılar sonucunda kurulabilir. Malların fiyatları da durmadan değerlerinden ayrılır, ya malın değerinin daha yukarısına çıkar, yada daha altına iner. Eğer arz talebi aşarsa, fiyatlar değerin altına düşer, tersi olursa, yani taleb arzdan fazlaysa, mallar değerlerinden daha yüksek fiyatlara satılır.

Fakat malların fiyatları, değişmez bir şekilde, daima değere yaklaşma eğilimindedir. Bir malın fiyatı değerinden yüksekse, üretimde bir artma ve bunun sonucunda ise arzda bir fazlalaşma olur, bu da kaçınılmaz bir şekilde fiyatların, değerin düzeyine inmesiyle sonuçlanır. Eğer fiyatlar değerin altına düşmüşse üretimde bir azalma olacak, bu malın kıtlığı başgösterecek ve sonunda fiyat, değerin düzeyine yükselecektir. Böylece, fiyatla değer arasındaki sapmalar kesinlikle dengesini bulur. Belli bir anda, özel sebeplerle, şu yada bu malın fiyatı değerinden uzaklaşabilir, fakat oldukça uzun süreler için ortalama fiyatlar yaklaşık olarak değerin karşılığıdır.

Özel mülkiyet temeli üzerine kurulmuş bir toplumda, değer tasası, rekabet düzeneği yardımıyla, farklı üretim kolları arasında toplumsal emeğin ve üretim araçlarının hangi oranlarda dağılacağını ayarlar. Fiyatların durmadan değişmesinin etkisiyle, bir kısım üreticiler arzın talepten fazla oldu-

ğu, yada mal fiyatlarının değerden daha düşük olduğu üretim dallarından çekilirler. En açıkgöz, en girişken ve en güçlü olanların durumu ise, en zayıfların mahvolmasıyla daha da sağlamlaşır. Üreticilerin büyük bir kitlesinin zararına az sayıda üreticinin zenginleşmesi... İşte, sürekli kararsızlıklar ve değerle fiyatlar arasındaki sapmaların sonucu. Fakat, küçük üreticiler yığınının rekabet yüzünden ezilmesinin tek sebebi bu değildir. Malların değer fiyatına satılması da onları kurtaramaz. Değer yasası, üretim güçlerinin kendiliğinden gelişim yasasıdır. Daha mükemmel fabrika donanımlarına sahibolan üreticilerin durumu elverişlidir, çünkü, onların üretim masrafları, toplumsal olarak gerekli harcamalardan daha düşüktür. Oysaki, büyük sayıda üreticinin, üretim birimi başına giderleri toplumsal olarak gerekli harcamaların üstündedir ve bunlar, bu yüzden daha güçlü rakipleriyle rekabeti devam ettiremezler. O halde, kapitalistler halini alan üreticiler çok az sayıdadır, diğer yandansa üreticiler kitlesi içinde küçük üreticiler mahvolur ve iş güçlerini satarak yaşamak zorunda bıraktırılırlar. Üretim araçları giderek kapitalistlerin ellerinde toplanır. İşte, basit ticaret için üretimin, kapitalist üretime dönüşmesi, böylece kaçınılmaz şekilde ortaya çıkar.

Özet olarak, rekabet düzeneği tarafından harekete geçirilen değer yasası, ticaret ekonomisinde üç önemli görevi yerine getirir: çeşitli üretim dalları arasında iş gücü ve üretim araçlarının dağılımında düzenleyici rolü oynar; teknik ilerlemeyi hızlandırır; küçük üreticileri mahva götüren kapitalist ilişkileri geliştirir

3 ARTI - DEĞER TEORİSİ, MARX'in EKONOMİK TEORİSİNİN TEMEL TAŞI

Marx, bütün kapitalist ekonomik sistemin etrafında geliştiği bir eksen olan emek-sermaye ilişkilerinin uzlaşmaz niteliğini gözler önüne serdi. Artı-değeri analiz ettikten sonra, işçilerin kapitalistler tarafından sömürülmesi sürecinin bilimsel, tam bir açıklamasını yaptı.

Analizini yaparken, Marx, kapitalistlerin en önce üretim için ihtiyaç duydukları malları satın aldıkları, sonra da kurdukları işletmelerde imal ettikleri malları, kendi harcadıklarından daha fazla bir miktar paraya sattıkları olgusundan hareket eder.

Basit ticaret dolaşımında, bir malın sahibi onu ihtiyaç duyduğu başka bir malı elde etmek amacıyla satar. Basit dolaşımın son amacı, ihtiyaçları karşılamaktır. Bu dolaşımın ifadesi, daha önce gördüğümüz gibi, **mal-para-mal** dır. Eğer, mal doğrudan doğruya şu yada bu ihtiyacı gidermek için satın alınmış olmayıp, satış amacıyla alınmışsa, o zaman

iş değişir. Bu yeni sürecin ifadesi: **para-mal-paradır.** Satış için alımın tek anlamı bu dolaşımdan başlangıçta harcanandan daha fazla para elde etmektir. Bir malı satmak için alan kimse, onu daha pahalıya satmak için alıyor demektir. Başlangıçtaki değerin toplam olarak artışı sonunda onu sermayeye dönüştürür. Kapitalist üretim süreci, üretim araçları ve iş gücünün satın alınmasıyla başlar, yani para şeklindeki sermaye, üretici sermayeye dönüşmüştür. Sonunda, kapitalist ürettiği malları pazarda satar. Burada, mal-sermaye'yi para-sermaye'ye dönüştürmektedir. Sermaye ilk şekline dönüşmüştür. Fakat, kapitalist, üretime başlamadan önce harcadığı paranın daha çoğunu elde etmiştir. Mübadele değer üzerinden yapılır (çünkü bazıları daha pahalı, bazıları ucuz satsa bile, bu toplum içinde birbirini dengeye getirir). Burada ortaya çıkan soru şudur: Para sahibi, yani kapitalist, nasıl oluyor da değer üzerinden mal alıp sattığı halde, yine de dolaşımdan malın değerinden daha büyük bir değer elde edebiliyor? Burjuva ekonomi politiği bu soruya cevap vermekten acizdir. Marx ise, bunu cevaplandırmıştır: Bunun mümkün olmasının sebebi para sahibinin piyasada tüketimiyle yeni bir değer yaratılabilecek, özel bir mal bulmasıdır. Bu mal, iş gücüdür. Bu malın özelliklerini inceleyelim. Friedrich Engels bu sorunu aşağıdaki deyişlerle sergilemiştir.

■ Artı - değer Üretimi

İş gücünün değeri nedir? Her malın değeri üretimi için gerekli emeğe bağlıdır. İş gücü, kendisinin ve ailesinin yaşamını devam ettirmek için

belirli miktarda geçim aracına ihtiyacı olan, canlı bir işçi şeklinde bulunur. Bu geçim araçlarını üretmek için gerekli çalışma süresi, bu iş gücünün değerini belirler.

Engels, «Bu geçim araçlarının, bir günden bir güne, altı saattlik bir çalışma süresini temsil ettiklerini kabul edelim,» diye yazıyordu, «Emeğini sömürmek için iş gücü satın alan, yani işçi kiralayan kapitalistimiz, bu işçiye iş gücünün bir günlük toplam değerini öder. Bunu, ona aynı zamanda altı saatlik emeğini temsil eden toplam bir para vererek yapar. İşçi ise kapitalistin hizmetinde altı saatlik çalışmasını tamamlayınca bu para karşılığını harcamalarıyla ödemiş olur; bunu harcadığı günlük işgücü değeriyle öder. Fakat burada para sermayeye dönüşmemiştir; çünkü bir artı-değer üretmemiştir. Bu yüzden, iş gücü alıcısı yaptığı alım satıma bambaşka bir görüş açısından bakar. Yirmidört saat hayatım devam ettirmesi için altı saat çalışmasının yetmesi, işçinin yirmidört saatlik süre içinde oniki saat çalışmasına hiç de engel değildir. İş gücünün değeri ve iş süreci içinde bu gücün değerlendirilmesi ayrı şeylerdir. O halde hipotezimize göre işçi her gün paralı adama altı iş saati değerinde ürüne **malolmakta**, fakat ona her gün oniki iş saati **değerinde ürün sağlamaktadır.** Paralı adamın yararına olan fark. altı saatlik karşılığı ödenmemiş artı-emek (ek çalışma), içinde altı saatlik emeğin maddeleştiği karşılığı ödenmemiş bir artı-ürün. Oyun oynanmıştır. Artı-değer üretilmış, para sermayeye çevrilmiştir.» (*)

Bu örnek artı-değerin kökenini açıklığa kavuş-

(*) F. Engels, Anti Dühring, s. 237 - 238

turmaktadır. İş gücünün değeri ödenmiştir, fakat bu değer, kapitalistin iş gücünden elde ettiği değerin yanında çok düşüktür; bu fark, ödenmemiş bu emek, kesinlikle kapitalistin, yada daha doğrusu kapitalistler sınıfının parsasıdır.

Ödenmemiş olan bu emek toplumun çalışmayan bütün üyelerinin geçinmesini sağlar. Yine bu karşılıksız bırakılmış emek, kapitalistler sınıfının, devlete ödemek zorunda olduğu vergilerin verilmesine, toprak sahiplerine toprak gelirinin (toprak rantının) ödenmesine de yarar. Bütün kapitalist rejim bu ödenmemiş emeğe dayanır.

■ Kapitalist Sömürü

Demek ki, ücretlinin emek süresinin bir kısmı kendi yaşamını sürdürmek için gerekli ürünü yaratmaya ayrılmıştır. Marx bunu **gerekli çalışma süresi** olarak ve bu zaman içinde harcanan emeği **gerekli emek** diye adlandırmıştır. Çalışma süresinin diğer kısmında artı-emek (ek çalışma) süresinde, işçi, artı-değeri yaratır. **Artı-değer (m)** ücretlinin iş gücü değerinden fazla olarak yarattığı ve kapitalistin bedavadan sahip çıktığı değerdir.

Kapitalist sömürü süreci kesinlikle artı-değer üretiminde yer alır. Kapitalistler ne üretim araçları üretmekten, ne de topluma yararlı tüketim maddeleri üretmekten çıkar sağlarlar. Onlarm çıkarı mümkün olduğu kadar çok, en çok miktarda artı-değer elde etmektedir. Artı-değer konusunda kapitalistlerin oburluğunun sınırı yoktur.

Kapitalist toplumda ücretli emeğin sömürülmesi, kapitaliste ait değeri koruma ve artırma aracı, sermayenin gücünü ve egemenliğini yayma aracıdır. Sermaye artı-değer yaratan bir değerdir. Burjuva ekonomi uzmanları her türlü üretim aracının sermaye olduğunu her zaman söylemişler ve söylemektedirler. Üretim araçlarının ancak işçileri sösürme araçları olarak kullanıldıklarında sermaye halini alabileceği, sermayenin bir nesne olmayıp, burjuva toplumunun başlıca sınıfları arasında toplumsal bir ilişki olması; bu ilişkinin ücretlilerin, üretim araçları sahipleri tarafından sömürülme ilişkisi olması gibi su götürmez gerçekleriyle sessizce geçiştirirler.

Sermayenin toplumsal bir ilişki olduğu şeklindeki marksist-leninist görüş, işgüçlerini satarak yaşayan ücretliler sınıfının, kapitalistler sınıfı tarafından sömürülmesinin burjuva üretim tarzının özü olduğunu ortaya çıkardı.

Sermayenin iki ayrı kısmını birbirinden ayırdetmek gerekir: bunlar, üretim araçları (binalar, makinalar, yakıtlar, hammaddeler) için harcanan **değişmeyen sermaye (c)** ve iş gücü satın almak için harcanan **değişken sermaye (v)** dir. Bu ikisinin artı-değer üretiminde oynadıkları roller birbirine benzemez. Üretime katılmakla beraber, üretim araçları hiçbir yeni değer yaratmazlar. Değişmeyen sermaye değeri, doğrudan doğruya, yada kısım kısım hazırlanmış ürüne geçer. Değişken sermaye içinse durum başkadır. Değişken sermaye, üretim sırasında artı-değer yaratarak çoğalır. Artı-

değerin değişken sermayeye oranını $\frac{m}{v}$ ile gösterirsek, bu, emeğin sermaye tarafından sömürülme derecesini gösterir ve **artı-değer oranı** adını alır (m1).

Artı-değerin çoğaltılması iki yoldan olur. Birincisi, iş gününün uzatılması yada iş yoğunluğunun artırılması (aşırı çalıştırma), yani belirli bir zaman süresi içinde harcanan insan enerjisinin fazlalaştırılmasıdır. Marx, bu şekilde elde edilen artı-değere **mutlak artı-değer** adını verir. İkinci yol ise, gerekli çalışma süresini kısaltmaktır. Marx, bu yöntemle elde edilen artı-değeri **nisbi artı-değer** olarak adlandırmıştır.

Eğer olanak bulsaydı, kapitalist iş gününü 24 saate varıncaya kadar uzatırdı, çünkü iş günü ne kadar uzarsa üretilen artı-değer de o kadar fazla olur. İşçi ise, tersine, iş gününün kısalması için mücadele eder. XIX. yüzyıl başlarında işçilerin ilk defa eyleme geçmeleriyle başlayan bu mücadele hiçbir zaman bitmemiş ve kapitalistlerin iş gününü aşırı derecede uzatmasını önlemiştir. Bugün kapitalist ülkelerde mutlak artı-değer üretmenin başlıca yolu, emeğin yoğunlaştırılmasıdır.

Nisbi artı-değer ise, iş günü süresi aynı kalmakla beraber artı-emeğin (ek çalışma) fazlalaştırılmasıyla üretilir. Bunun için, iş gücü değerinin karşılığı olan gerekli çalışma süresine ayrılan zaman azaltılır. Gerekli çalışma süresinin kısaltılması, işçiler için hayati önem taşıyan ve toplam olarak iş gücünün değerini belirleyen tüketim maddelerini imal eden endüstri dallarında iş üretkenliğinin artırılmasıyla sağlanır. Bu dallarda iş üret-

kenliği yükseltildikçe, burada üretilen malların bedellerinde bir düşme ve gerekli çalışma zamanında kısalma meydana gelir. Sonuç olarak, bütün kapitalist işletmelerinde artı-emek (ek çalışma) süresi uzamıştır.

Aynı şekilde, tüketim maddeleri üretmek için gereken üretim araçlarını imal eden sanayi dallarının iş üretkenliğinde bir artma olursa bu da gerekli çalışma süresinin kısalmasına yol açar.

Hatta, bazı kapitalistler bir süper artı-değer (ek artı-değer), yani alışılagelmiş oranın üstünde bir artı-değer yaratabilirler. Örneğin, kendi işletmesinde, başkasınınkinde olmayan mükemmellikte teknik araçlar, donanımlar kuran bir fabrikatör bunu sağlamış demektir. Üretilen mal birimi başına gider bu üreticiler için daha azdır, bununla beraber ürettikleri maddeleri aynı cinsten mal üreten bütün üreticilerin sattıkları fiyata satarlar. İşte süper artı-değer buradan doğar.

Fakat diğer kapitalistler de süper artı-değer elde etmek için uğraşmaktan geri kalmazlar. Bu nedenle, süper artı-değer elde etmenin yollarını ararken, onlar da işletmelerine yeni fabrika, donanımları yerleştirirler. Rekabet yüzünden buna itilmişlerdir.

Nisbi artı-değer üretimini analizlerken, Marx iş üretkenliğinin kapitalizm tarafından yükseltilmesinin üç tarihi aşamasını inceledi:

1) Basit kapitalist işbirliği; 2) Manifaktür (elde imalat sanayii); 3) Makineleşme (fabrika).

Basit kapitalist işbirliği, bir kapitalistin buyruğunda, az yada çok sayıda ücretlinin belli bir tür ürünü imal etmek için bir araya gelmesidir. Üretim yöntemi, elde imal etmedir ve iş bölümü

yoktur. Fakat işçilerin bir arada çalışmalarının etkisiyle iş üretkenliğinde bir artış olur. **Manifaktür** ise, yine üretim elde imalat şeklinde kalmakla beraber, iş bölmü temeli üzerinde kurulmuş kapitalist işbirliğidir. Burada iş üretkenliği basit işbirliğindekinden çok daha artmıştır. Fakat manifaktür küçük üretimi ortadan kaldıramaz ve egemen hale gelemez. Kapitalizm tam egemen durumunu ancak **makineleşme**ye geçtikten sonra elde etmiştir Makineleşme, büyük kapitalist üretimin en yüksek şeklidir. Makineleşme, küçük üretimi yok ederek sermayenin egemen olduğu alanı genişletmiş, artı-değer üretimini artırmaya en elverişli koşulları yaratmıştır.

Marksist artı-değer teorisi, burjuva toplumunda kapitalistin işçiyi nasıl sömürdüğünü gösterir Kapitalistlerin tek sürekli zenginleşme kaynaklarının ücretli emek olduğunu ispatlar. Marksist artı-değer teorisi, güya burjuva rejiminin işçiyle kapitalistlerin eşitliğine, çıkarlarının birbirine uygunluğuna dayanıldığını ileri süren iddiaların sahteliğini ortaya koyar. Bu teori, emek ve sermaye çıkarlarının uzlaşmazlığını ve günden güne derinleşen karşıtlığını gün ışığına çıkarır. Marksist artı değer teorisi, kitleleri kapitalizme karşı savaşlarında harekete getirir.

4 ÜCRET

Ücret teorisi burjuva toplumu sınıflarının temel çıkarlarını ele alır; bu, ekonomi biliminin en başta gelen sorunlarından biridir.

Kapitalist düzende, ücret, iş gücünün fiyatıdır. Ücretin emeğin bedeli olduğu, kapitalistin işçiye bu bedeli ödediği, hatta bütünüyle ödediği sanılır. Gerçekte ise, emek, değeri yaratır, fakat emek bir değere sahip değildir. Kapitalistin işçiye ödediği, emeğinin karşılığı değil, iş gücünün karşılığıdır. «...Emeğin ücreti **göründüğü** gibi değildir, **yani emeğin değeri** (yada **fiyatı**) değildir, sadece **iş gücünün değeri** (yada **fiyatı**)nın başka bir kılığa girmiş şeklidir.» (*) Ücret gerçekte olduğu gibi ortaya çıkmadığından, Marx bunu, iş gücü değerinin yada fiyatının değişmiş şekli diye adlandırmıştır.

Ücret iki elemanın bileşiminden oluşur: a) işçinin yaşamını sürdürmesi, çalışma yeteneğini de-

(*) K. Marx, ve F. Engels, Critique des programmes de Gotha et d'Erfurt, Edition Sociales, Paris, 1950. s. 30, (Gotha ve Erfurt programlarının eleştirisi)

vam ettirebilmesi ve ailesinin yaşamasını sağlaması için zorunlu geçim araçlarının değerinin girdiği salt fiziksel eleman; b) belli bir ülkedeki işçi sınıfının hayati ve kültürel ihtiyaçlarına bağlı tarihsel yada toplumsal eleman.

Kapitalistler ücretin fiziksel elemanını en azına indirmeye çalışırlar. İşçi sınıfı ise yaşama düzeyini yükseltmek için mücadele eder. Bu nedenle, ücretlerdeki kıpırdanışlar büyük ölçüde proletaryanın sınıf mücadelesine, örgütlenme ve sermayeye karşı direnme derecesine bağlıdır. İşçi sınıfının, çalışma koşullarını düzeltmek ve yaşama düzeyini yükseltmek için mücadelesi, üretim araçlarının özel mülkiyeti var oldukça ve siyasal iktidar burjuvazinin elinde kaldıkça, işçinin durumunu rahatlatabilir, fakat kapitalist düzenin temellerini etkileyemez, emekçileri kapitalizmin ücretli köleleri olmaktan kurtaramaz.

Kapitalist toplumda ücretin başlıca iki şekli egemendir: **zamana göre ücret** ve **parça başına ücret.** Zamana göre ücret, doğrudan doğruya iş gücünün saatlik, günlük, haftalık yada aylık değerini gösterir. Parça başına ücret de, zamana göre ücret temeli üzerine kurulmuştur. Örneğin bir saatlik ücretin 200 kuruş (frank) olduğunu kabul edelim. Eğer işçi bir saat içerisinde iki parça mal üretebiliyorsa, parça başına 100 kuruş alıyor demektir.

Parça başına ücret alan işçinin en büyük hızla çalışmakta çıkarı vardır. Eğer, örneğimizdeki işçi bir saatte iki yerine üç parça mal üretebilirse ücreti % 50 artacaktır. Ne var ki, bu elverişli durum uzun sürmiyecektir. Genellikle, kapitalist derhal ücret tarifesini yeniden düzenler ve emeğin yo-

günlaştırılmasının meyvesi de onun kucağına düşer. İşçiyi soluk alacak zaman bulamayacak kadar hızlı çalışmak zorunda bırakan zincir ve diğer makinaların kullanılması kapitalistlerin, zamana göre ücret durumunda bile, işi önemli derecede yoğunlaştırmalarını sağlar.

İşin yoğunlaştırılmasıyla üretimin arttırılması iş gücünün değerini arttırır; çünkü, bu güçte daha büyük bir harcanma olmuştur. İş yoğunluğundaki bir artışın sonucunda ücrette de bir artma olmalıdır, fakat genellikle, ücretteki artış iş yoğunluğundaki fazlalaşmanın karşılığı olmaktan uzaktır.

İş gücü fiyatlarındaki artmanın hiçbir zaman bu fiyatın, iş gücü değerinin üstüne yükseltilmesi anlamına gelmiyeceği gerçeğine işaret eden Marx şunlara dikkati çekiyordu: «Fiyat artışı, tersine ancak değerin düşüşüyle birarada yürür. Bu daima fiyat yükselmesinin, iş gücündeki aşırı yıpranmayı karşılayamadığı zamanlarda olur.» (*)

Kapitalist düzende, ücret **artışı ancak amansız bir sınıflar savaşının sonucunda olur.** Bu olay daima, işin yoğunlaştırılması sonucunda geç kalmış bir iş gücü değerinin yükseltilmesi isteğidir. Daima ücretlerdeki bir düşüşten sonra (örneğin ekonomik bunalımların arkasından gelen canlanma ve atılım devrelerinde) yada enflasyon veyahut kiraların, vergilerin v.s. artması sonucunda, veyahut da tekellerin tüketim maddeleri fiyatlarında uyguladıkları aşırı bir yükselme etkisiyle gerçek ücretlerde ani bir azalmadan sonra meydana gelir. İşçiler yaşama koşullarını düzeltmek için sermaye-

(*) K. Marx, Kapital, Birinci kitap, c 1, 1950, s. 196

ye karşı günlük mücadelelerinden vazgeçerlerse, Marx'ın deyimiyle, «yozlaşırlar ve hiçbirşeyin kurtaramayacağı herşeye karşı ilgisiz, korkak yoksullar yığınına dönüşürler.» (*) Bu nedenle komünist partileri ve işçiler kutsal görevlerinin yalnız son erek için değil, işçi sınıfının dolaysız çıkarları için de mücadele etmek olduğunu bilirler.

(*) K. Marx, Wages, Price and Profit, Marx, Engels. Selected Works. Vol. 1 s. 446

5 KÂRI ARTIRMAK KAPİTALİST ÜRETİMİN AMACI ve SINIRI

Kâr, bütün kapitalistleri işlerinde harekete getiren güç ve bütün eylemlerinin amacıdır. Kapitalistler için üretim bir kâr sağlama aracından başka birşey değildir. Tüketime gelince, kapitalist ekonomi bunu, kâr elde etmek için vazgeçilmez bir koşul olarak ele alır; bu hesapların dışında, tüketim sorunu kapitalisti hiçmi hiç ilgilendirmez.

Sermaye sahibi, mümkün olan bütün yollardan kâr miktarı ve kâr oranını artırmaya uğraşır.

Kâr oranı, artı-değerle, işletmeye yatırılan toplam sermaye arasındaki orandır. Kâr oranı, kapitalist işletmenin verimliliğinin derecesini gösteren bir büyüklüktür.

Artı-değer üretimi süreci, çeşitli sanayi dallarında, başka başka biçimlerde ortaya çıkar. Bazı dallarda, kapitalist, sermayesinin daha büyük bir kısmını üretim araçlarına yani, yapılara, makinalara v.s. yatırmak zorundadır. Bunlar, kârın elde edilmesi için mutlak bir şekilde gerekli ol-

makla beraber kendiliklerinden kâr getirmezler. Diğer bazı dallarda, fabrika donanımı o derece önemli olmayabilir; burada sermayenin daha büyük bir kısmı iş gücü elde etmeye harcanır. Değişmeyen sermayeyle, değişken sermaye arasındaki oran, belli bir işletmede, yada bütün bir sanayi dalında sermayenin organik bileşimini belirler. Sermayenin değişmeyen sermaye kısmı ne kadar büyükse, organik bileşimi de o kadar yüksek demektir.

■ Ortalama Kâr

Sermayenin aynı organik bileşimlere sahibolmadığı sanayi dallarında, aynı sermaye miktarları, aynı miktarlarda artı-değer yaratmazlar. Düşük organik bileşimli sermayeye dayanan dallar, yüksek bileşimlilere göre daha fazla artı-değer üretir.

Bununla beraber, eğer kapitalistler aynı miktardaki sermayelerden aynı kârları sağlayamasalardı, birbirine eşit olmayan organik bileşimli üretim dalları birarada varlıklarını sürdüremezlerdi. Elbette, sermaye sahibi para fonlarını düşük kâr oranı sağlayan bir üretim dalma yatıracak da bundan ne çıkarı olacak? Gerçekler, farklı sanayi dallarına yatırılan eşit sermayelerin aşağı yukarı aynı kârları getirdiklerini göstermiştir; sermayelerin organik bileşimlerinin farklı oluşu bu durumu değiştirmez. Bu şu olguyla açıklanır: Aynı bir dalda işyapan kapitalistler arasında mal sürümü yüzünden var olan rekabetin yanında, çeşitli dallar arasında daha verimli yatırımlar yüzünden de bir rekabet vardır. Sermayelerin bir daldan diğer dala aktarılması bazı dallarda fiyatların yükselmesine, diğer-

lerinde düşmesine sebebolur. Sermaye aşırı mal üretimi yapan, ani fiyat düşüşleri görülen, işletmeleri iflas eden sanayi dallarından kaçar, mal kıtlığının fiyatları yükselttiği dallara gider. Böylece farklı organik bileşimlere sahip endüstri dalları nın kâr oranları arasında kendiliğinden bir eşitlenme vardır. Buradan ortalama (genel) bir kâr oranı oluşur. Bu sermaye transferi sayesinde işçi sınıfının ürettiği artı-değer, kapitalistler arasında, sermayelerinin azlığına çokluğuna göre aşağı yukarı eşit bir şekilde dağılır.

■ Üretim Fiyatı

Kâr oranlarının eşitlendiği bilindiğine göre, kapitalist düzende mal fiyatları, üretim giderleriyle ortalama kârın toplamı şeklinde ifade edilebilecek üretim fiyatıyla belirlidir. Her kapitalist malını, yalnız üretim giderlerini karşılamakla kalmayıp, o devirde, o ülkenin koşulları için normal olan ortalama kârı da getiren bir fiyata satmaya çalışır. Bu nedenle bir malın üretim fiyatı değerinden daha yüksek yada daha düşük olabilir. Fakat yine de, üretim fiyatlarının toplamı tüm malların değerlerinin toplamına eşdeğerdir.

Aşağıdaki örnek bunun kolayca anlaşılmasını sağlar.

Yüksek organik sermaye bileşimli bir üretim dalında, her malın değerinin 120 para birimi olduğunu kabul edelim (değişmeyen sermaye 90, değişken sermaye 10, artı-değer 20 birim). Organik sermaye bileşiminin daha düşük olduğu diğer bir dalda ise malların değeri 140 para birimi olsun (değiş-

meyen sermaye 80, değişken sermaye 20, artı-değer 40 birim).

Bu koşullar altında, üretim fiyatı harcanan sermaye ve ortalama kâra eşdeğerdir ve

$$100 + \frac{20 + 40}{2} = 130$$ para birimine eşittir.

Yüksek organik bileşimli dalın malları değerlerinden 10 para birimi yukarıya, diğer dalın malları ise değerlerinden 10 para birimi aşağıya satılmaktadır. Değere göre bireysel sapmalar birbirlerini giderir ve bütün malların değeri (120 + 140 = 260) üretim fiyatlarının toplamına (130 + 130 = 260) eşittir.

Ortalama kâr ve üretim fiyatı teorisi, proletaryanın sınıf mücadelesini anlamak bakımından çok önemlidir. Bu teori, her kapitalistin yalnız kendi işçilerini daha çok sömürmekten değil, bütün işçi sınıfını sömürmekten çıkar sağlayacağını gösterir. Çünkü, kesin olarak, her kapitalistin kârı, işçi sınıfı taarfından yaratılan artı-değer miktarı içinden onun payına düşeni temsil eder. Marx, «Niçin kapitalistlerin aralarındaki rekabet yüzünden birbirlerine hainçe davrandıkları halde, işçi sınıfının bütününe karşı aldıkları tavır içinde, aralarında gerçek bir birlik ve kardeşlik (farmasonluk) içinde bulunduklarını şimdi daha iyi anlıyabiliyoruz,» der (*).

Ortalama kâr teorisi kapitalistler sınıfı içindeki dayanışmanın maddi temellerini gösterir. İşçi sınıfının kapitalist sömürüyü kaldırmak gibi haklı bir isteğe dayanan dayanışmasına karşı, ka-

(*) K. Marx, Kapital, 3 Kitap. 1 cilt, 1957, s. 212.

pitalistlerin dayanışması işçiden mümkün olduğu kadar fazla çıkar sağlamak isteğine dayanır. Sermayenin iktidarına karşı yönelen işçi sınıfı mücadelesi, yalnızca belli bir işletme yada belli bir üretim dalındaki çalışma koşullarını düzeltmek amacıyla, tek tek patronlara karşı mücadeleden ibaret kalamaz. İşçi sınıfı mücadelesinin son amacı kapitalist sömürü düzenini ortadan kaldırmak, burjuva toplum düzenini yıkmaktır.

Ortalama kâr teorisi, çeşitli endüstri dallarındaki sermayeler arası rekabetin, birbirinden farklı kârları, şu yada bu üretim dalındaki organik sermaye bileşiminden bağımsız olarak, piyasa için geçerli olan tek bir ortalama kâr halinde birleştirdiğini gösterir. Ortalama kâr oranı zamanla değişebilir, fakat her devir için, her ülkede bu oran, bütün iş adamlarının hesaba kattığı oldukça sabit bir büyüklüktür.

■ Müteşebbis Kârı ve Faiz

Kapitalistin kârı, müteşebbis kârı ve faize ayrılır. Genellikle, sanayide iş yapan kapitalist kendi sermayelerini kullanmakla yetinmez. Borç aldığı sermayeleri de meyva verir hale getirir. Bir müteşebbisin, elde ettiği kârdan, diğer bir sermaye sahibine yada bir bankaya, onlardan borç aldığı sermayeyi kullandığı için ödediği kısma faiz denir. Kârdan, sermayenin faizi çıkarıldıktan sonra geriye kalan müteşebbis kârıdır. Bankalar kapitalistler arası ödemelerde aracı büro rolü oynar. Bankalar yatırılan paralardan ve diğer bazı operasyonlardan topladıkları sermaye ve gelirleri kapitalist-

lerin emrine verirler. Kapitalist üretimin gelişmesini ve sermayenin merkezleşmesini teşvik eden bankalar, bununla sermayenin emek üzerindeki egemenliğini destekler, büyük sermayenin yalnız kendi para kaynaklarını kullanmakla kalmayıp, diğer halk tabakalarının paralarından ve gelirlerinden gün geçtikçe daha büyük ölçüde yararlanmasını sağlarlar.

■ Kâr : Kapitalist Üretimin Yavaşlatıcısı

Burjuva ekonomi uzmanları, kapitalist kârın tekniğin ilerlemesinde ve üretimin sınırsız artmasında en iyi harekete geçirici etken olduğunu öne sürerler. Kapitalist kârın, iş gücünün sömürülmesi ve yıpranmasının sonucu olduğu gerçeği karşısında ise susarlar. Üretimin kapitalist kâr ilkesine bağlanmasının yalnız harekete getirici bir etken olmakla kalmayıp, aynı zamanda kapitalist üretim için bir **yavaşlatıcı** olduğunu söylemeyi unuturlar. Kapitalistler ancak kendilerine kâr getirecek ölçüde üretirler. Bugünkü koşullarda, kapitalistler sık sık üretimi kısıtlar, teknik ilerlemeleri **yavaşlatır**, kâr oranını yükseltmek için çok miktarda malı yok ederler. Bununla da kalmaz, kapitalist tekeller kâr uğruna savaşlar çıkartır, insanlığı sayısız felaketlere uğratırlar.

6 TARIMDA KAPİTALİZMİN GELİŞMESİ, TOPRAK RANTI

Kapitalizmin ekonomi yasaları tarımda da en az endüstride olduğu kadar dizginsizdir.

Toplumsal iş bölümünün gelişmesiyle beraber tarım ürünleri de satış için üretilmeye başladı, mal halini aldı. Tarım da mal üreten bir ekonomi dalı oldu. Amansız bir rekabet, üreticileri birbirine düşürüyor, en az toprağa, en az tarımda kullanılan hayvana ve alete sahibolan küçük işletmecileri son derece zor koşullar altına sokuyordu. Çok sayıda küçük üretici mahvoldu ve proleter durumuna geçti, diğer taraftansa üretimin büyük bir kısmı en zengin kapitalistlerin elinde toplandı. Köylerde birbirine karşıt iki grup oluştu: bir yanda yoksul köylüler ve gündelikçi tarım işçileri (ırgatlar), diğer yanda köy burjuvazisi (kulaklar, kapitalistler ve birçok kapitalist ülkede bulunan az yada çok burjuvalaşmış büyük toprak sahipleri). Orta köylülük bu iki grup arasında geçiş durumundadır.

Kapitalizmin sanayide ve tarımdaki gelişimi

kıyaslanırsa tarımdaki gelişmenin sanayidekine göre gecikmiş olduğu görülür. Bu, yalnız feodalizm kalıntılarının kapitalizmin tarımdaki ilerlemeyi yavaşlattığı geri bırakılmış ülkelerde değil, bir ölçüye kadar, gelişmiş kapitalist ülkelerde bile böyledir. Bu gecikmenin en belli başlı sebeplerinden biri, tarımda üretilen artı-değerin bir bölümüne, toprak rantı adı altında, asalak toprak sahipleri sınıfı tarafından el konmasıdır.

Toprak Rantı

Kapitalist düzendeki tarımda, endüstridekinden farklı olarak yeni yaratılan bütün değerler üç ayrı sınıf arasında üleştirilir. Tarım işçileri ücret alır; kapitalist toprak kiracısı (kapitalist çiftçi) o dönem için geçerli ortalama kârı alır, toprak sahibi ise bir rant elde eder. Burada ortaya çıkan soru, sermayeden sağlanan normal kârın yanısıra, tarımda toprak kirası şeklinde özel bir artı-değer payının, toprak sahipleri tarafından kapitalist toprak kiracılarından nasıl alındığıdır.

Marx, bu soruya cevap verirken tarımın bazı ekonomik özelliklerine dikkati çekiyordu. Çeşitli işletmeciler tarafından işlenen topraklar aynı verimlilikte değildir ve pazardan aynı uzaklıkta da değillerdir. Aynı masrafla, iyi bir topraktan alınan verim fakir bir topraktan almandan fazladır. Aynı şekilde, toprak pazara ne kadar yakınsa, ürünlerin taşınma giderleri o kadar az ve bu toprakların işlenmesi o kadar daha elverişli olur. Basitleştirmek için, bu iki farkın (verimlilik ve toprağın yeri) daha iyi topraklarla, daha fakir topraklar arasındaki fark olarak özetlenebileceğini belirtelim.

En iyi ve orta nitelikte toprakların işlenmesi toplumsal talebi karşılamaya yetmeyeceği için, daha kötü toprakları da işlemek zorunludur. Bir yandan da, kapitalistler bütün bu toprakların tümü üzerinden, giderlerini karşılamalı ve ortalama kâr elde etmelidirler. Bu nedenle, tarım ürünlerinin üretim fiyatları, en kötü topraklardaki üretim harcamalarıyla ortalama kârın toplamına eşittir. Orta nitelikli ve verimli topraklara gelince, bunlar ortalama kârın dışında, bir de, toprak kiracısının toprak sahibine vermek zorunda olduğu bir kâr fazlası (ek-kâr) da verirler.

Daha verimli yada pazara daha yakın topraklardan elde edilen, daha kötü nitelikteki yada pazara daha uzak toprakların sağladığı ortalama kârdan daha fazla olan bu kısım, yani bu farklı cins toprakların verdiği kârlar arasındaki fark, **I. Diferansiyel toprak rantı** olarak adlandırılır. Bu kâr farkı, toprakların niteliklerinin farklı oluşundan ileri gelmektedir. I. Diferansiyel toprak rantının elde edilmesinde, toprakların verimliliğinden, yada bulundukları yerden dolayı meydana gelen farklar ancak bu toprak rantının doğal koşulu ve temelidir, bunun gerçek kaynağı ise tarım işçilerinin ürettiği artı-değerdir.

Kapitalist toprak kiracısı, toprağın niteliği ne olursa olsun, ek bir sermaye yatırımında bulunmakla, üretim biriminin fiyatını belirleyen daha kötü topraklara göre, daha fazla bir verim elde edebilir. Bu yatırımlardan, yani tarım üretiminin yoğunlaştırılmasından elde edilen ek kâra **II. diferansiyel rant** denir. Eğer bu rant, kira kontratının bitiminden önce elde edilmişse, bu, kapitalist toprak kiracısının eline geçer. Fakat genellikle top-

rak sahibi yeni kontrat yaparken tarım çalışmalarındaki yoğunlaştırmanın sonuçlarını da hesaba katar, toprak kirasını yükseltir ve böylece II. diferansiyel rantı da cebine indirir.

Burjuva ekonomi politiği, sözümona bir «toprağın azalan verimliliği yasası» ortaya atarak diferansiyel rantın kökenini açıklamaya çalışır. Marx ve Lenin bu «yasa»nın toprak rantı teorisiyle hiçbir ilişkisi olmadığını ispatlamışlardır. Bu sözde «yasa» her türlü hal için, kapitalistleri ve büyük toprak sahiplerini, tarım ürünlerinin pahalılığının, kitlelerin yoksulluğunun, toprağın mantıksız işletilmesinin sorumluluğundan kurtarmak için ileri sürülmüştür. Bu yasadan hareket eden Malthus, nüfus artışının daima tarım üretimindeki artıştan fazla olacağını, belirli bir «denge» sağlamak için savaşların, salgın hastalıkların ve yoksul sınıflarda doğumun yapay yollarla kısıtlanmasının gerekli olduğunu iddia ediyordu. Günümüzün maltusçuları, «toprağın azalan verimliliği yasası»ndan saldırgan ve yokedici savaşları haklı çıkarmak için yararlanmaktadırlar.

Toprak sahiplerinin diferansiyel rantı kendilerine almaları ve bunu genellikle üretimi artırmayla ilgisi olmayan işlerde kullanmaları tarımdaki gelişmeyi yavaşlatır. Bu konuda **mutlak rant**'ın rolü ise daha da büyüktür.

Daha önce gördüğümüz gibi, kötü nitelikteki topraklar diferansiyel rant vermezler. Fakat sahipleri de bu toprakları bedavadan kiraya vermez, bunlardan bir rant almak isterler. O halde, kötü kaliteli toprakların rantı nereden gelir?

Yalnız değişken sermayenin artı-değer yarattığını biliyoruz. Tarım tekniği, endüstrinin tekni-

ğinden daha geridir. Bu durumun başlıca nedeni, toprağı belirli bir süre için kapatan kapitalist toprak kiracılarının, burada, sanayicilerin kendi işletmelerinde yaptıkları gibi makina, yapı gibi yatırımlara pek yanaşmamalarıdır. Tarım sermayesinin organik bileşiminin temeli buna dayandığına göre, belli bir sermayenin tarımda verdiği artı-değer, sanayide aynı sermayenin verdiğininkinden daha yüksektir. 100 para birimi için sanayide üretim giderlerinin şu şekilde bölüşüldüğünü düşünelim: değişmeyen sermaye için 90, değişken sermaye için 10 birim; tarımda ise değişmeyen sermayeye ayrılan kısım 80 birim ve değişken sermaye 20 birim olacaktır. Sömürü oranının % 100 olduğu kabul edilirse, sanayide elde edilen artı-değer 10 para birimi, tarımdaki ise 20 para birimidir. Toprak özel mülkiyeti tekeli sebebiyle tarımda serbest sermaye aktarmaları (sermaye transferleri) olmadığı gibi, bunun sonucu olarak da sanayi ile tarım arasında kâr oranı denkleşmesi de olamaz.

Bu sebeple, tarım ürünlerinin fiyatları, üretim fiyatlarına değil, değere bağlıdır. Değerle, üretim fiyatı arasındaki fark mutlak rantı meydana getirir. Bu aynı zamanda tarımdaki yüksek artı-değerle sanayideki düşük artı-değer arasındaki farktır (yukarıda verdiğimiz örnekte bu fark 10 para birimi olarak ifade edilmiştir).

Toplumun büyük toprak sahiplerine, toprak rantı şeklinde ödemeye zorunlu olduğu haraç, besin maddelerinin ve tarım üretimi ham maddelerinin pahalılaşmasına sebebolur ki bu da şehirlerde çalışan kitleler için olduğu gibi kırsal bölgedekiler için de durumun daha ağırlaşması demektir. Toprak sahipleri, maden çıkarma sanayii işlet-

melerinin ödediği harçları artırarak mineral hammaddelerin fiyatının artmasına yol açar. Toprak rantı, şehirlerde üzerinde inşaat yapılacak arsaların pahalılanmasına sebebolur ve bunun sonucu olarak kiralar yükselir. Rantın artması topraksız köylünün de durumunu ağırlaştırır.

■ Toprak Kirası, Küçük ve Orta Köylülerin Mahvolması

Kapitalist toprak kiracısının, toprak sahibine ödediği kira, ortalama kâr üzerinden artı-değer fazlasını temsil eder. Toprak sahibiyle, kapitalist toprak kiracısı işçilerin ödenmemiş emek karşılığını paylaşırlar. Küçük ve orta köylünün durumu ise başkadır. Kira yoluyla, toprak sahibi yalnız ek ürünü (artı ürünü) almakla kalmaz gerekli ürünün de bir kısmını ele geçirir. Çok defa, toprak kirası küçük köylüyü mahveder.

Toprak rantı teorisi yardımıyla, Marx çok kesin bir biçimde büyük kitlenin ve köylülüğün çıkarıyla, büyük toprak sahiplerinin çıkarı arasındaki karşıtlığı ispatlamıştır. Tarih, Marx'ın analizinin doğruluğunu belgelemiş ve çalışan köylülüğün, ancak kapitalizme karşı savaşta proletaryanın müttefiği olmakla haklarını koruyabileceğini göstermiştir.

7 TOPLUMSAL SERMAYE ÜRETİMİ ve EKONOMİK BUNALIMLAR

Kullanılmış üretim araçları ve tüketim maddeleri (makinalar, besin maddeleri, giyecekler, v.s.) yerine, insanlar daima yeni maddi değerler üretmek zorundadırlar. Üretimin bu sürekli yenilenme süreci **tekrar - üretim** adını alır. Tekrar-üretim hem tek bir işletmenin sınırları içinde, hem de bütün toplum çapında oluşur.

Üretim hacmi değişmiyorsa, bu bir basit tekrar-üretimdir, üretim yıldan yıla artan oranlarda tekrarlanıyorsa, buna genişletilmiş tekrar-üretim denir. Genişletilmiş tekrar-üretim kapitalizmin özelliklerinden biridir.

Kapitalist tekrar-üretimin ilk bilimsel analizini yapan Marx'tır. Basit tekrar-üretim kapitalistin yatırdığı sermayeden daha yüksek bir değerde ürün elde etmesine sebebolur. İşçiler tarafından üretilen malları meydana getirdikten sonra kapitalist yeniden ücretlileri sömürmesine yarayacak sermayenin sahibidir. Proletere gelince, üretim sü-

reci sona erince, kendisine iş gücünden başka birşey kalmaz ve o yine kapitalist tarafından işçi olarak tutulmak zorundadır. Bireysel sermayenin basit tekrar-üretiminin analizinden, kapitalist sömürü ilişkilerinin durmaksızın tekrar-üretildiği sonucu çıkar. Ayrıca, bu analiz bize bir defa üretime belirli bir sermaye yatırdıktan sonra kapitalistin bunu çok çabuk tüketebileceğini, çünkü basit tekrar-üretimde işçiler tarafından üretilen artı-değerin kapitalistin kişisel tüketimine harcandığını gösterir. Bu kapitalistin 100 binlik bir sermaye yatırdığını ve her yıl kendi özel ihtiyaçları için 10 bin harcadığını düşünelim. Eğer kapitalist, kârı gerçekleştiremezse on yılın sonunda bütün sermayesini yemiş bitirmiş olacaktır. Halbuki durum böyle değildir, kapitalist bu on yıllık sürenin bitiminden sonra bile kâr elde etmeye devam eder. O halde, onun bütün sermayesi gerçekte birikmiş artı-değerlerden, ücretlilerin emeğinin meyvası olan, kapitalistinse bedavadan sahip çıktığı artı-üründen başka birşey değildir.

Sermayenin, basit tekrar-üretiminin marksist analizi, tüm kapitalist ekonominin hareket yasalarını kesin bir şekilde ortaya koyar. Marx, toplumsal üretimi iki büyük kesime (sektör) ayırmadıkça tekrar-üretim yasalarını açıklamanın olanaksız olduğunu göstermiştir. Toplumsal üretimi oluşturan bu iki kesim, üretim araçları üretimi (birinci kesim) ve tüketim maddeleri üretimi (ikinci kesim)dir. Bunlara ilave olarak, toplumsal üretimin doğal şekliyle (üretim araçları ve tüketim maddeleri) hareketinin analizi, değer şekliyle hareketinin analiziyle birleştirilmelidir. Bunun için, toplam toplumsal üretim değerinde, yani bir yıl içe-

sinde toplumun ürettiği üretim araçları ve tüketim maddeleri miktarı içinde, bü bir yıllık sürede, harcanan değişmeyen sermayenin tekrar meydana getirilmesine ayrılmış kısım, değişken sermayenin tekrar meydana getirilmesine ayrılmış kısım ve bir yılda üretilen artı-değer miktarı ayırdedilmelidir. Bunlar toplumsal üretimin her iki kesiminde bir yılda üretilen ürünlerin değerinin üç bileşenini oluşturan kısımlardır.

Marx, kapitalist toplumda elde edilen toplumsal ürünün gerçekleşme koşullarını gün ışığına çıkaracağını belirtti. Bütün kapitalistlerin işletmelerinde ürettikleri malları yaratabilmeleri ve bu malları satabilmeleri için birinci ve ikinci kesimler arasında belirli bir ilişki olması gerekir. Basit tekrar-üretimde, birinci kesimdeki değişken sermaye ile artı-değer toplamı ikinci kesimin değişmeyen sermayesine eşit olmalıdır: I $(v + m) = II c$. Toplumsal üretimin bu kısımları arasındaki mübadele sırasında, birinci kesimin işçileri ve kapitalistleri tüketim maddelerini elde eder, ikinci kesimin kapitalistleri ise yeni üretim için değişmeyen sermaye elde eder. Böylece, birinci kesim her iki gruba üretim araçlarını sağlarken, ikinci kesim de iki grubun kapitalist ve işçilerine tüketim maddeleri sağlar.

Genişletilmiş tekrar üretimde, birinci kesimin değişken sermayesiyle artı-değerin toplamı ikinci kesimin değişmeyen sermaye değerinden **yüksektir:** I $(v + m)$ değeri, II c den büyüktür. Birinci değerle ikinci değer arasındaki fark, birikimi sağlayan fazlalığı oluşturur. Birikim arttıkça değişmeyen sermaye kısmı büyür, değişken sermaye kıs-

mı küçülür. Değişmeyen sermayenin değişken sermayeye göre daha hızlı büyümesi, sermaye birikiminin yasasıdır. Bundan her bir kesimin değişmeyen sermayesinin, değişken sermaye ve artı-değerden daha çabuk arttığı sonucuna varılır. Halbuki, birinci kesimin değişmeyen sermayesi artarak aynı kesimin değişken sermaye ve artı-değerini aşarsa, ikinci kesimin değişmeyen sermayesini haydi haydi aşar. Çünkü daha yukarıda gördüğümüz gibi, ikinci kesimin değişmeyen sermayesi, birinci kesimin değişken sermaye ve artı-değerlerinden azdır ve daha yavaş çoğalır. Böylelikle, genişletilmiş tekrar-üretimde en çabuk büyüyen yeni üretim araçları üretmeye yarayacak üretim araçları üretimidir. Tüketim maddeleri üretmek amacıyla yapılan üretim araçlarının üretimi bunun arkasından gelir. Ve en sonunda, üçüncü planda, sıra tüketim maddelerinin kendisine gelir.

Üretim araçları üretiminin en başta gelen ilerlemesi, her türlü genişletilmiş üretimin ekonomik yasasıdır. Bu en başta gelen ilerleme olmadan hiçbir genişletilmiş üretim de olamaz.

Kapitalist düzende, üretim artışını körükleyen, daima daha büyük miktarda artı-değerler elde etme hırsıdır. Rekabet de kapitalisti buna isteklendirir. Genişletilmiş kapitalist tekrar-üretim sırasında, kapitalist sömürü ilişkileri de genişletilmiş bir zemin üzerinde tekrarlanır, emekçi ordusu büyür, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi sağlanır.

Toplumsal sermayenin basit tekrar-üretimi ve genisletilmiş tekrar üretiminin marksist analizi, birinci ve ikinci kesimler arasında ve her bir kesimin içindeki çeşitli dallar arasındaki oranlılığın

ancak ekonomik bunalımlarla sağlanabildiğini ve çok kısa sürdüğünü gösterir. Kapitalist tekrar üretime özgü uzlaşmaz çelişkiler yüzünden aşırı üretim bunalımlarının önüne geçilmez olur.

■ Aşırı Üretim Bunalımları

Tüketim, peşin talebin yetersizliği sebebiyle sınırlı olmakla beraber, kapitalistler üretimi sonsuzca artırma eğilimi gösterirler; bu, üretim araçları üretiminin arttırılmasında çıkarları olmasındandır. Üretim araçları üretiminin yaygınlaşması, bir yandan bir teknik ilerlemeyi gösterirken, diğer yandan, kapitalist rejimde, kitlelerin satın alma gücünün yetersizliğinden doğan satış güçlüklerinin kısa bir süre için önlenmesinin de bir yoludur. Bununla beraber, üretilen maddelerin tüketimi, geniş kitlelerin gelir düzeyinin düşük olması nedeniyle sınırlı iken, üretimin böyle artırılması sonucunda aşırı üretimin sebebolduğu periyodik (belirli zaman aralıklarıyla tekrarlanan) ekonomik bunalımlar meydana gelir. Üretimden amaç tüketim maddelerinin yapılması olduğuna göre, Marx'ın işaret ettiği gibi, bütün aşırı üretim bunalımlarını en başta gelen sebebi, kitlelerin yoksulluğu ve tüketimlerinin sınırlı oluşudur. İşte kapitalizmin temel çelişkisi burada kendini gösterir. Bu çelişki, üretimin toplumsal olması özelliğiyle, kapitalist özel mülkiyetin karşıtlığından ileri gelir.

İlk genel aşırı üretim bunalımı 1825'te İngiltere'de patlak verdi. O gün bu gündür de bunalımlar önceleri her on yılda bir, daha sonra değişen aralıklarla tekrarlandı durdu. 1825 ile 1938 yılları ara-

sında İngiltere 13 ekonomik bunalım geçirdi. Büyük makinalı endüstriye daha geç atılan diğer kapitalist ülkelerde ise bunalımlar da daha ileri tarihlerde başladı.

Bir ekonomik bunalım önce aşırı mal üretimiyle başlar, sürümde son derece büyük güçlüklerle karşılaşılır, fiyatlar düşer ve bunun arkasından üretimin kendisinde de hızlı bir düşüş olur. Bunalım döneminde, işsizlik aniden artar, çalışan işçilerin ücretleri azalır, krediler daralır, en başta küçük işletmelerin sahipleri olmak üzere çok sayıda iş sahibi iflas eder, mahvolur.

Bunalım sırasında ve genellikle onu izleyen çöküş döneminde mal stokları, dereceli olarak, çok ucuz fiyatlarla paraya çevrilir. Fiyatlar düşük olduğu halde, yine de kâr elde etmeye devam etmek isteyen kapitalistler, fabrika donanımlarını yenileyerek emeğin üretkenliğini artırmaya çalışırlar. Bunun sonucunda üretim araçları talebi artar. Piyasada yavaş yavaş bir toparlanma, canlanma görülür. Daha sonra bu canlanma yeni bir atılıma dönüşür. Bu periyodik hareket (bunalım, çöküş, canlanma, atılım ve yeni bir bunalım) kapitalist üretimin hep aynı aşamalardan geçerek devirsel (cyclique) bir biçimde geliştiğini gösterri. Genişletilmiş kapitalist tekrar üretim kesintisiz bir süreç değildir. Atılım devrelerini düşüş ve durgunluklar izlemektedir; üretimin artışında sürekli duraklamalar genişletilmiş kapitalist tekrar üretimin yasasıdır. Lenin, «Kapitalist üretim ancak sıçramalar halinde gelişebilir. Bu gelişmede, öne doğru iki adım atılırsa bir adım da (hattâ bazen iki adım) geriye atılır.» (*) demiştir.

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 5, s 74. Rusça baskı.

Kapitalizmin temel çelişkisinin, yani üretimin toplumsal özelliğiyle, emek ürünlerinin özel mülkiyeti arasındaki karşıtlığın bunalımları doğurduğunu söylemiştik. Üretimin toplumsal karakteri, birinci planda, üretimde uzmanlaşma, ekonomi dalları ve kapitalist işletmeler arasında iş bölümüyle ortaya çıkar. Her üretim dalı, üretimin toplumsal sürecini oluşturan bir parçadır. İkinci derecede ise, üretimin giderek daha büyük işletmelerde yoğunlaşması gelir. Bu her iki özellik de, üretimi çoğaltmada muazzam olanaklar sağlar. Canlanma dönemlerinde ve hele atılım aşamasında her şeyden önce üretim araçları üretimi artar. Yeni fabrikalar, demiryolları, elektrik santralleri v.s. yapımı sırasında işçiliğe karşı talep bir miktar artar ve bunun sonucunda tüketim maddelerine de talep fazlalaşır, fakat bu artış, üretim araçlarındaki artışı karşılayamaz. Bu nedenle, er geç, kapitalizme özgü üretimdeki anarşi yüzünden, büyük sanayii geliştirmek için sahibolunan muazzam olanaklar tüketimdeki darlık içinde, pazarların üretimin artış temposunu izlemekteki yetersizliği içinde boğulup gider. Pazara çıkarılan malların fiyatının, peşin talebi ve geliri sınırlı olan alıcı kitlesi tarafından ödenemediği görülür.

Lenin, «Karl Marx» başlıklı makalesinde şöyle diyordu: «Kredilerle ve üretim araçlarında sermaye birikimiyle birleşen endüstrinin hızla büyüme olanağı, bizim, kapitalist ülkelerde periyodik bir şekilde, önceleri yaklaşık olarak onar yıl arayla, sonra ise daha kısa ve düzensiz aralıklarla tekrarlanan aşırı üretim bunalımlarını açıklamamızı sağlar.» (*)

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 21, s 52.

Üretim araçlarındaki birikim de yine bunalımların periyodiklik özelliğini açıklar.

Ekonomik durgunluk dönemlerinde fiyatların düzeyi ve rekabetin şiddetlenmesi kapitalistleri değişmeyen sermayeyi (donanım, makinalar, araç ve gereçler) yenilemeye, kullanılmış ve eskimiş aletleri değiştirmeye zorlar. Rakiplerinden geri kalmak istemeyen sanayici, en son teknik gelişmelerden yararlanarak üretim giderlerini azaltmaya çalışır. Marx, «...Bunalım daima muazzam bir yatırımın hareket noktasıdır; o halde bunalım, azçok - bütünüyle ele alınan toplum açısından-bir sonraki devrenin (cycle) maddi temelini yaratır.» (*) diye yazıyordu.

Bunalımlar, günümüzdeki üretim güçlerinin, burjuva üretim ilişkileri çerçevesini gittikçe daha fazla aştığına tanıklıkediyor. Aşırı üretim bunalımları, kapitalist üretim tarzının sınırlı karakterinin, üretim güçlerine serbest gelişme olanağı vermekte yetersiz kalışının en parlak belirtileridir.

Bunalımlar, üretim araçlarının kapitalistlere kâr sağlamak yerine bütün toplum üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yaraması halinde, modern toplumun emekçilerin yaşama koşullarını düzeltmeye yetecek, kıyas kabul etmeyecek kadar çok miktarda ürün yaratabileceğini göstermiştir.

(*) K. Marx, Kapital. 2. Kitap, c 1. 1953. 171.

8 KAPİTALİST BİRİKİMİN GENEL YASASI

Makinalaşmış büyük sanayinin gelişmesi sayesinde, tarımda ve diğer ekonomi dallarında getirilen yenilikler sonucunda, aynı miktarda mal üretmek için gerekli işçi sayısı durmadan azalmaktadır. Başka bir şekilde söyleyecek olursak; kapitalizmin ilerlemesiyle üretim araçları harcamalarına ayrılan sermaye payı (değişmeyen sermaye) artar, iş gücüne harcanan sermaye (değişken sermaye) ise azalır.

Değişmeyen sermayenin, değişken sermayeye göre daha çabuk artması kapitalist üretimin canlı emeğe olan ihtiyacını azaltır. Kapitalizm geliştiği ölçüde toplam sanayi işçisi adedi artsa bile ayrı ayrı kapitalist işletmelerinde canlı işgücü ihtiyacı azalmaktadır. Böylelikle, kapitalist düzende, teknik ilerleme işsizliğin sebebi ve bütün işçilerin üzerine çöken gelecek endişesini yaratan etkendir.

Marx'ın kapitalist birikim üzerine teorisi, klasik burjuva ekonomi politiğinin yanlışlarını gün ışı-

ğına çıkarır .Smith ve Ricardo'ya göre, üretim arttıkça, iş gücü talebi de bununla orantılı olarak fazlalaşır ve kapitalist birikimle beraber işçi sınıfının durumu da zorunlu olarak düzelmelidir. Gerçekte ise, bu birikim işçilerin yerini makinaların almasını hızlandırmakta ve bir yedek sanayi ordusu yaratmaktadır.

«Toplumsal servet, işletilen sermaye birikiminin büyüklüğü ve enerjisi ne kadar fazlaysa, bundan dolayı işçi sınıfının mutlak sayısı ve emeğinin üretici gücü ne kadar çoksa buna bağlı olarak sanayi yedeği de o kadar sayıca fazlalaşır.. Sanayi yedeği, servetin gücüyle birlikte artmaktadır. Fakat çalışan emek ordusuna oranla, yedek sanayi ordusu ne kadar büyürse, çalışanlar arasında yoksulluğu yaptırılan işle doğru orantılı olan nüfus fazlalığı da o kadar artar...

İşte kapitalist birikimin genel ve mutlak yasası budur.» (*)

Yedek sanayi ordusu kalabalıklaştıkça, bir işi olan işçilerin de durumu giderek ağırlaşır, çünkü kapitalist, durumundan hoşnutsuz olan, «çok şey isteyen» işleri işten çıkarabilecek durumdadır; nasıl olsa onların yerine her zaman işsizleri alabileceğini bilmektedir.

İşte, üretim araçlarının özel mülkiyetinin egemen olduğu yerde, teknik ilerlemenin kapitaliste daha çok kâr, geniş halk kitlelerine ise daha çok yoksulluk ve güvensizlik getirmesi bundandır.

K. Marx. Kapital 1. Kitap, 3. cilt. 1950. s 87.

Aşırı üretim bunalımları sırasında, işsizlik yaygınlaşırken, ücretler düşerken, gitgide daha çok sayıda orta ve küçük üretici mahvolurken emekçilerin yaşama koşulları daha da ağırlaşır. Lenin, Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi program taslağında şunları yazıyordu: «Sanayide bunalımlar ve durgunluk dönemleri... ücretli emeğin sermayeye bağımlılığını artırır, işçi sınıfının durumunu göreli kötüleşmeye, hatta bazen mutlak kötüleşmeye daha çabuk götürür.» (*)

Hatta işçilerin durumu, ücretleri az çok artarsa daha da zorlaşabilir. Emeğin yoğunlaştırılması daha iyi beslenmeyi, sağlığa özen göstermeyi v.s. gerektirir. Eğer bu artan ihtiyaçlar karşılanmaz, yada ancak bir kısmı karşılanırsa, ücretlerin az çok artmasına karşın işçi sınıfının durumu daha da kötüleşir.

İşçi sınıfının durumunun göreli kötüleşmesi, yani ulusal gelirden aldığı payın azalması kapitalizme özgü daha da kaçınılmaz bir olaydır. Bu olay, kapitalistlerin durumuna göre işçilerin nasıl bir durumda olduğunu belirler. Burjuva toplumunda, toplumsal servetin artması, önüne geçilmez bir şekilde, kapitalistlerle emekçiler arasındaki sosyal eşitsizliğin daha belirginleşmesine götürür. Marx, kapitalizmin gelişmesiyle beraber işçi sınıfının durumunun kötüleştiğini ispatlamıştır, bu durum, aynı şekilde, günümüzde de görülmektedir

Marksizmin eleştiricileri bunu kabul etmekten kaçınırlar. Gerçeği çarpıtarak, tek tek olgu-

(*) V. Lenin. Bütün Eserleri, c. 29, s. 81, Rusça baskı.

lar üzerinde durarak, günümüzde gözlenen olayları yersiz bir şekilde yorumlayarak Marx'ın teorisinin doğrulanmadığını ve çağdaş kapitalizmin işçiye durumunu düzeltmek için sınırsız olanaklar tanıdığını göstermeye çabalarlar.

Bu iddialar, yalnız işçi sınıfının durumunu değil, Marx'ın teorisini de yanlış tanıtmayı amaçlar. Burjuva eleştirici ve reformistleri, işlerinde kolaylık olsun diye, Marx'ın teorisine, ne Marx'ın kendisinin ne de herhangi bir marksistin hiçbir zaman söylemediği ve desteklemediği saçmalıkları yakıştırırlar.

İşçi sınıfının durumunun ağırlaşmaya doğru gittiği şeklindeki marksist tez, kapitalist düzende işçilerin durumunun yıldan yıla, mutlak bir biçimde ağırlaşacağını gösteren bir dogma olarak tanıtılmıştır.

Oysaki Marx, bu tezi yazarken, durmadan devam edecek bir süreci değil, ülkelere ve çağlara göre eşitsizlik gösteren, sapmalara, duraklamalara yol açan ve diğer etkenlere karşı işleyen, kapitalizme özgü bir **eğilimi** göz önüne almıştı.

Bu etkenlerden biri, ücretlerin artırılması ve çalışma koşullarının düzeltilmesi için işçi sınıfının yaptığı mücadeledir. İkinci Dünya Savaşından sonra bu mücadele görülmemiş şekilde etkinlik kazandı. Uluslararası gericiliğin kaleleri olan Alman ve İtalyan faşizmi ezildi. Kapitalist ülkelerde işçi sınıfının örgütlenmesi ve birleşmesi fikri gelişti. Sosyalist ülkelerin başarıları, burjuvaziyi emekçilere tavizler vermeye zorladı.

Bütün bunlar hiçbir etki uyandırmadan gelip geçebilir miydi? Elbette ki, hayır. Bazı ülkelerde işçiler durumlarını düzeltebildiler. Fırsattan ya-

rarlandılar. Bunun marksizmi çürütmiyeceği açıktır. Ancak yalancı burjuva yazarları, Marx ve Lenin'in teorisine göre, bugün bütün kapitalist ülkelerdeki işçilerin hayat düzeyi, örneğin XX. yüzyıl başlarındakinden daha düşük olmalıydı, gibi iddialar ileri sürebilirler.

Marksizmi gözden düşürmeye çalışanların başvurmayı pek sevdiği birçok olgunun açıklanışı ise onların öne sürdüğünden başka türlüdür. Özellikle, işçi sınıfının durumunun kötüye gidişinin, genel ekonomik konjonktüre bağlılığı böyledir. Elbette ki, ekonomik atılım dönemlerinde işçilerin yaşama koşulları bunalım devrelerindekinden daha iyidir. Örneğin yaşadığımız yüzyılda, 1930 yıllarındaki bunalım ve çöküş döneminde işçilerin içinde bulunduğu durumla 1950 yıllarının yüksek konjonktürlü dönemindeki durum karşılaştırılırken, biraz önce söylediklerimiz göz önüne alınmalıdır.

■ Kapitalist Birikimin Tarihsel Eğilimi

Sermaye birikimiyle beraber, büyük işçi kitlelerinin ve üretim araçlarının giderek daha büyük kapitalist işletmelerde yoğunlaştığı görülür.

Kapitalist üretimin iç yasalarına göre en güçlü kapitalistler en akılsız kapitalistlerdir. Çünkü, sermayelerinin merkezileştirilmesi yada birçok kapitalistin varının yoğunun bazı meslekdaşları tarafından elinden alınmasıyla, bilimin üretime bilinçli olarak uygulanması, toprağın verimli bir şekilde işletilmesi, çalışma araçlarının ortak çalışmayı gerektiren araçlara dönüşmesi birlikte yürü-

tülür. Bir an gelir ki, artık en önemli üretim araçlarının toplumun mülkiyetine geçmesi yalnız olanaklı değil, aynı zamanda zorunlu olur. Çünkü üretimin toplumsal niteliği ile mülkiyetin özel oluşu arasındaki çelişki son derece büyümüştür.

Sermaye birikimi, kapitalizmden sosyalizme geçişin hem öznel hem de nesnel öncüllerini yaratır. Sermaye birikimiyle, toplum içindeki bölünme açıkça ortaya çıkar: Bir avuç büyük sermaye sahibine karşılık, büyük makinalı üretimin biraraya topladığı bir işçi kitlesi vardır. Proletarya, gittikçe artan bir şiddetle sermayeye karşı mücadele eder. İşçi sınıfı kapitalist mülkiyeti, toplumsal mülkiyete çevirmek için savaşır. Muhakkak ki, bu süreç, zanaatkar ve köylülerin el emeği üzerine kurulmuş küçük özel mülkiyetin yerine kapitalist mülkiyetin geçmesinin gerektirdiği zamandan daha az bir zaman alacaktır. Kapitalist düzende işçi sınıfının öncülüğündeki kitlelere düşen görev, toplumu bir avuç düzenbaz zorbanın boyunduruğundan kurtarmaktır.

Üretim güçlerindeki gelişmenin bütün elverişli yönlerinden zorbalık ve hileyle yararlanan sermaye sahiplerinin sayısı azaldıkça, işçi sınıfı yine kapitalist üretimin ta kendisi tarafından eğitilmeye, birleşmeye ve örgütlenmeye zorlanır, hoşnutsuzluk artar. Kapitalist üretim tarzı insan toplumunun üretim güçlerinin gelişimi için bir engel halini alır. «Emeğin sosyalleşmesi ve maddi zenginliklerin merkezileşmesi öyle bir noktaya gelmiştir ki, artık kapitalist kılıfa sığmaz olurlar. Bu kılıf paraçalanır. Kapitalist mülkiyetin son saati gelmiş çatmıştır. Başkalarının varını yoğunu zorbalıkla elinden alanlara şimdi malı mülkü zorla elin-

den alınma sırası gelmiştir.» (*) İşte, kapitalist birikimin tarihi eğilimi budur.

Ütopik dileklerden değil, kapitalist toplumdaki gelişmenin ekonomik yasalarından hareket eden Marx, kapitalist toplumu devrimle sosyalist topluma dönüştürmenin zorunlu olduğunu ortaya koymuştur. Yine kendisi, kapitalizmi ortadan kaldıracak gücün, işçi sınıfının öncülüğünde emekçiler olduğunu göstermiştir. Kapitalist ülkelerdeki halk kitleleri üretim araçlarını sermaye sahiplerinin ve büyük toprak sahiplerinin elinden aldıktan sonra, sosyalist düzenin zaferini sağlayabilecek ve toplumsal ilerleme yoluna gireceklerdir.

Sonuç olarak, kapitalizmin gelişmesi kaçınılmaz bir biçimde, kapitalist toplumun devrimle sosyalist topluma dönüştürülmesine götürmektedir. Marx, kapitalist birikimin genel yasasının analiziyle, ekonomik planda proletarya devriminin zorunluluğunu ve önüne geçilmezliğini ispatlamıştır.

(*) K. Marx Kapital, 1. Kitap, c 3. 1950, s 205.

dokuzuncu bölüm

EMPERYALİZM, KAPİTALİZMİN SON VE EN YÜKSEK AŞAMASI

XIX. yüzyılın sonunda ve XX. yüzyılın başlarında, kapitalizm, gelişiminin yeni bir devresi içine, Emperyalizm devresine girdi. Lenin,1916 da yayınlanan tanınmış eseri, **Emperyalizm, kapitalizmin en yüksek aşaması**'nda ve diğer bazı çalışmalarında, emperyalizmin bilimsel bir analizini verir. Emperyalizmin, kapitalizmin gelişmesindeki son aşama olduğunu gösterdikten sonra, aşağıdaki tanımlamayı yapar:

«Emperyalizm, kapitalizmin özel bir tarihi aşamasıdır. Üç özellik gösterir: Emperyalizm, 1) tekelci kapitalizmdir; 2) Asalak ve kokuşmuş kapitalizmdir; 3) can çekişen kapitalizmdir.» (*)

(*) V. Lenin. Bütün Eserleri, c. 23, s. 116.

1 EMPERYALİZM, TEKELCİ KAPİTALİZM

Üretimin yoğunlaşması ve tekeller

Emperyalizm, kapitalizmin en yüksek aşaması'nda Lenin, kapitalizmin gelişmesindeki yeni aşamanın incelenmesine üretim alanında ortaya çıkan değişmeler üzerine bir analizle başlar. Lenin, emperyalizmin beş temel ekonomik özelliğini şöyle belirtir: «1) Üretim ve sermaye yoğunlaşmasının, ekonomik hayatta tayin edici bir rol oynayan tekelleri yaratacak derecede yüksek bir gelişme düzeyine ulaşması; 2) banka sermayesi ve sanayi sermayesinin birleşmesi ve bu «mali sermaye» (finans kapital) temeli üzerinde bir mali oligarşi (finans oligarşisi) yaratılması; 3) sermaye ihracının mal ihracından farklı olarak çok özel bir önem kazanması; 4) dünyayı aralarında paylaşan uluslararası tekelci kapitalistler birliğinin kurulması ve 5) yeryüzü topraklarının en büyük kapitalist güçler arasında paylaşılması».

Emperyalizme geçişin hareket noktası, üretimin geniş ölçüde yoğunlaştırılması, yani büyük girişimlerin giderek daha çok önem kazanması, bunların toplam üretimindeki payının artması ve bu

büyük girişimler içinde daima iş gücü ve üretim kapasitesi gün geçtikçe artan bir kısmın yoğunlaşmasıdır. Böylece, örneğin 1909 da ABD'de 500 den fazla işçi çalıştıran ve toplam sanayi kuruluşlarının % 1,1'ini oluşturan girişimler, işçi sayısının % 30,5'ini kapsıyorlardı. Üretimin yoğunlaşması ikinci dünya savaşı sırasında ve savaşın son bulmasından sonra daha da belirginleşti. ABD'nin 1957'deki hammadde işleme ve maden çıkarma endüstrisinde 500 en büyük şirket (bütün şirketlerin % 0,4'ü) üretimin % 53,3'ünü meydana getirmiş ve kârın % 71,4'ünü elde etmiştir. Bunların içinden 37 adet milyarlık şirketin toplam olarak, aşağı yukarı diğer 463 şirketinkiyle aynı değerde üretim meydana getirdiklerine işaret edelim.

Büyük girişimler, pazarı tekelleri altına almaya, rakiplerinden kurtulmaya yada onlarla anlaşıp fiyatları saptamaya çalışırlar. Birkaç düzine dev şirket aralarında yüzlerce yada binlerce küçük girişimden daha iyi anlaşabilirler. Anlaşma eğilimi, rakiplere karşı mücadelenin gerektirdiği harcamaları azaltmak isteğinden doğar. Çünkü rekabetin artması halinde bu masraflar giderek ağırlaşır. Gelişmenin belirli bir aşamasında, örneğin iki - üç, yada en çok beş şirket sanayi üretiminin yarısından fazlasını meydana getirirse, üretimin yoğunlaşması, kaçınılmaz bir şekilde tekellerin kurulmasıyla sonuçlanır. Tekel, ekonominin bir yada birçok dalındaki üretimin önemli bir kısmının, hatta en büyük bir kısmının üretim ve sürümünü ellerinde toplayan kapitalistlerin bir birliği yada anlaşmasıdır. Tekel, muazzam ekonomik gücüyle, kendisine fiyatları saptama ve bunun sonucunda çok büyük kârlar sağlama olanağı veren, üretim yada

ticaretin şu yada bu alanındaki üstünlüğü ile diğer girişimlerden ayırdedilir. Bu durum, mal üretimini artırmadan, yalnızca fiyatını yükselterek çıkar elde edilmesini; tüketicinin hesabına zenginleşmeyi sağlar. Tekel, sömürülen işçi sınıfına karşı yöneltilen bir kapitalistler birliğidir. Tekellere dayanarak patronlar sınıfı sistemli olarak, işçi sınıfının mücadelesini boğmaya yarayacak şekilde, büyük çapta anlaşmalara girmektedir.

Karteller, sendikalar, tröstler, konsorsyumlar tekelci birleşmenin temel şekilleridir.

Kartel, pazarları aralarında bölüşen, üretim hacmini ve fiyatları, satış koşullarını, ödeme süresini saptayan birkaç büyük kapitalist girişim arasındaki anlaşmadır. Kartel, böylece rekabeti sınırlandırır ve yüksek tekel kârları elde eder. Karteli oluşturan girişimler malların üretimi ve sürümü konusunda bağımsızdırlar. Onlar sadece, kartel sözleşmesinde yer alan koşullarla sınırlandırılmışlardır. **Sendikalar,** kendilerine bağlı girişimlerin ticari bağımsızlıklarını yitirmeleriyle kartellerden ayrılır. Üretilen malların satışı, hatta bazen, gerekli olan hammaddenin satın alınması bile sendikanın gözetimi altında yapılır. **Tröstte,** girişimler bağımsızlıklarını tamamiyle yitirirler. Tröstler, üretimi, satışı ve ödemeleri yönetir. **Konsorsyum,** şekleri bağımsız olan, fakat büyük bir sanayi şirketi yada bir kapitalistler grubu tarafından bütünüyle kontrol altına alınan çeşitli kollardan birçok girişimi, ticaret firmalarını, bankaları, nakliyat ve sigorta şirketlerini bünyesinde toplar.

XX. yüzyılın başında, karteller özellikle Almanya'da, daha çok kömür madenciliği ve metalurji sanayiinde çok miktarda yer alıyordu. Rus-

ya'da, tekelci birliklerin en yaygın şekli sendikalardı. 1887'de bir şeker rafineri sanayicileri sendikası kurulmuştur. XX. yüzyılın başında, demir madeni, metalurji ve diğer kilit sanayi kollarında birçok büyük sendika açılmıştı.

ABD'de tekellerin egemen ve karakteristik şekli tröstlerdir. Bunlar, bazı ticarethanelerin olağanüstü gelişmesi, sayısız şirketin sermayelerini birleştirmeleri ve küçük girişimlerin daha güçlüler tarafından yutulması sonucu ortaya çıkmışlardır. Amerika Birleşik Devletlerinde, 1898-1903 arasındaki sermayeleri birleştirme ve yutma akımı, United States Steel Corporation ve Morgan'a ait General Electric şirketi gibi büyük tekellerin kurulması ile sonuçlandı. Çok daha önceleri, 1870'de, Rockefeller'e ait büyük Standart Oil şirketi kurulmuştu. XIX. yüzyıl sonlarında, bu şirket ABD'nin petrol üretiminin % 90'ını elinde tutuyordu. 1912 Kasımında, Lenin, Amerikan tekellerinin herşeye kadir gücünü belirtirken Amerika'da ulusal zenginliğin üçte biri, yani yaklaşık olarak 80 milyar ruble, «iki tröste, Rockefeller ve Morgan tröstlerine aittir yada onların emrindedir» diye yazıyordu (*).

Serbest rekabetin yerini tekellerin alması, emperyalizmin temel karakteri, özüdür. Emperyalizmin birinci ve başlıca özelliği, bunun tekelci kapitalizm oluşudur. Lenin, «Eğer emperyalizmi mümkün olan en kısa yoldan tanımlamak zorunda isek, kapitalizmin tekelci aşaması olduğunu söylememiz gerekir.» demiştir. (**)

(*) V. Lenin. Bütün Eserleri, c 18, s 375. Rusça baskı.

(**) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 22, s 287.

Tekel serbest rekabetten doğmuştur. Fakat, rakipler arasındaki savaşı önlemek şöyle dursun, tersine, bu mücadeleyi daha da hırslı, daha da yıkıcı bir duruma sokar. Emperyalizm aşamasında, bu mücadele üç şekilde görülür.

Rekabet tekellerle tekelleşmemiş sayısız girişimler arasında devam etmektedir. Tekellerin egemen rolüne karşın, çok daha büyük sayıda orta ve küçük kapitalistler ve yine bir küçük üretici, köylü ve zanaatkarlar kitlesi varlığını sürdürmektedir. Tekellerin gücü ne derece büyük olursa olsun, tekelleşmemiş girişimlerin varını yoğunu elinden alma işlemi ne kadar coşkunlukla yapılırsa yapılsın, bunlar tekellerin yanısıra yaşayıp gitmektedirler. Bunlar, büyük girişim egemenliğinin, genel bir kural olarak daha ilk anda kendini kabul ettiremediği yeni kollarının gelişmesiyle beraber önüne geçilmez biçimde yeniden ortaya çıkarlar. Küçük üretimin ortadan silinmesi, hiç bir şekilde onun derhal ve bütünüyle yıkılması anlamına gelmez. Bu olay, küçük işletmecilerin yaşama koşullarının kötüleşmesi, çalışmalarının son haddine kadar yoğunlaştırılması ile, ıstıraplı ve uzun bir süreç sonunda meydana gelir. Büyük sermaye, yalnız küçük ve orta bağımsız üreticilerin değil, küçük ve orta kapitalist işletmelerin de ayağını kaydırır. Tekeller, yüksek fiyatlar ortaya atarak, tekellerden mal satınalan tekelleşmemiş işletmelerin zararına, büyük kârlar elde ederler. Tekellere boyun eğmeyenler ezilir. Serbest rekabet ilişkileri yerini egemenliğe ve bunun sonucunda baskıya bırakır.

Üstelik, şiddetli bir rekabet tekelleri birbirine düşürür. Bir tekelin, bir ekonomi dalının tümüne sahibolduğu pek enderdir. Bu bile, aynı dala

güçlü bir rakibin daha girmiyeceğini garantiliyemez. Bu kıyasıya bir savaş, karşıdakini yenmek için her çareye başvurulan bir ölüm kalım mücadelesidir: Şiddet, ayartma, şantaj, hatta sabotaj ve kamu hukukunca suç sayılacak diğer birçok şeyler burada mübahtır.

Mücadele yalnız tekeller arası olmaz, bunların içlerinde de sürüp gider. Bir tekelci gruplaşmanın kapitalistleri belirli bir sanayi dalının yönetim örgütünü buyruğu altına almak, üretimin, satışın ve kârın en büyük kısmını kendi şirketlerine sağlamak v.s. için savaşırlar.

O halde ticari rekabet, tekelleri doğurur, fakat tekeller düşmanca rekabeti ortadan kaldırmazlar. Tekel, rekabetin üstünde ve rekabetle yanyana bulunur. Tekeller, ne kapitalist üretimdeki anarşiyi ne de karmaşıklığı giderebilir.

Burjuva ideologları rekabeti överler. Onlara göre, rekabet üretimi canlandırır, girişkenliği, yaratıcılığı ve hüneri geliştirir. Fakat, rekabet ancak emperyalizm öncesi dönemde bu ilerici çizgilere sahipti. Emperyalizm dönemindeki duruma gelince, bu konuda Lenin şöyle yazıyordu: «... Kapitalizm uzun zamandan beri küçük bağımsız mal üretiminin yerini almıştır. Bu küçük ticaret için üretim tarzında rekabet, az yada çok oranda, girişkenliği, enerjiyi, cürretli atılganlığı geliştiriyordu. Kapitalizm bunun yerine büyük ve çok büyük sanayi üretimini, pay senetli ortaklıkları, kartelleri ve diğer tekelleri getirmiştir. Böyle bir kapitalist düzende, rekabet, halk kitlesinin, kitlenin muazzam bir çoğunluğunun, emekçilerin yüzde doksanının girişkenliğini, enerjisini, atılganlığını inanılmayacak kadar yırtıcı bir şekilde ezmek; ilerleme

yarışı yerine, dolandırıcılığı, zorbalığı getirmek, rejimin efendileri önünde halka başeğdirtmek anlamına gelir.» (*)

Tekelleri doğuran üretim yoğunllaşması, üretimin sosyalleştirilmesinde ileriye doğru büyük bir adımdır. Küçük üretimin yerine büyük üretim geçer. Dev fabrikalar, küçük sanayii ortadan kaldırır. Üretim günden güne uzmanlaşıp, sayısız özel girişim ve ekonomi dalını birleştirir. Üretimin toplumsal karakteri gitgide daha açıkça belirir. Fakat girişimler, herzaman özel şahısların yada yalnızca büyük kârlar elde etmekten çıkar sağlayan kapitalist grupların mülkiyetinde kalır. Bir avuç tekelci bütün halkı ezer ve bu boyunduruk çekilmez hale gelir. Üretimin toplumsal karakteri ve üretimin sonuçlarına sahip çıkılmasından ileri gelen özel kapitalist karakteri arasındaki çelişki son haddine kadar şiddetlenir.

■ Mali Sermaye (Finans kapital)

Üretimin yoğunlaşmasıyla beraber banka sermayesi de yoğunlaşır ve merkezileşir. Bunun sonucunda, banka tekelleri oluşmuş ve bankaların rolü kökten değişmiştir.

Lenin, «Bankalar, geliştikleri ve az sayıda kuruluş halinde yoğunlaştıkları ölçüde, basit aracılar olmaktan çıkıp, belli bir ülkenin yada bir çok ülkenin üretim araçlarının ve hammadde kaynaklarının çoğunu kullandıkları gibi, kapitalistlerin ve küçük işverenlerin hemen hemen tümünün para-sermayelerinin toplamından da yararlanan güç-

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 26, s 423.

lü tekeller haline geldiler. Bu basit aracılar kitlesinin bir avuç tekelciye dönüşmesi, kapitalizmden, kapitalist emperyalizme geçişin en temel süreçlerinden birini oluşturur...» (*) diye yazıyordu.

Bankalar sanayi girişimlerinin mülkiyetine ortak olurlar, tekelci sanayi sermayesi de bankalara girer. Böylece tekelci banka sermayesi ile tekelci sanayi sermayesi birbiri içine girer, birleşir ve bundan mali sermaye doğar.

Büyük sanayi girişimlerini ve bankaları kontrolleri altında tutan büyük mali sermaye sahipleri aynı zamanda hem sanayici hem de bankacıdırlar.

«Üretimin yoğunlaşmasıyla beraber, bunun sonucu olarak tekellerin de yoğunlaşması; bankaların ve sanayinin birleşmesi ve birbiri içine girmesi, işte mali sermayenin oluşumunun tarihçesi ve bu kavramın içeriği budur.» (**)

Anonim şirketlerin kurulması, mali sermayenin oluşumunda, banka ile sanayinin içiçe geçmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bunlar, emperyalizm öncesi devresinde de vardılar, fakat, emperyalizm döneminde kesinlikle kapitalist girişimlerin karakteristik şekli oldular.

Anonim şirketlerin sermayesi, pay senetlerini ödeyen kimselerin sermayeleriyle oluşur. Bu senetler, kârın belirli bir kısmına hak kazandıran değerlerdir. Pay senedinin kıymeti, herşeyden önce kırılan payın büyüklüğüne, yani getirebileceği kazanca bağlıdır. Senet sahibi, senetlerini borsaya, yani pay senetlerinin yada bu gibi diğer değerlerin,

---

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 22, s 228.

(**) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 22, s 245.

alım-satım işlemlerinin yapıldığı, kurların, yani bu senetlerin fiyatlarının saptandığı pazarda satabilir. Anonim şirket. biçimsel olarak, ortaklarının toplamı tarafından yönetilir. Bütün sorunlar oy çokluğuyla karara bağlamr. Fakat oyları meydana getiren de pay senetleridir. Senet sahibi, elinde ne kadar çok sayıda senet bulunduruyorsa, o kadar sayıda oy kullanabilir. Bu sebepten, gerçekte ortaklığın işlerini kontrol edenler ellerinde çok miktarda pay senedi yada büyük pay senedi paketleri (*) bulunduran kapitalistler yada kapitalist gruplarıdır.

Pay senetleri şirketlerde, çok sayıda kişisel sermaye tek bir sermayeyi oluşturur. Sermayenin merkezileştirilmesi sayesinde, ayrı ayrı kapitalistler tarafından kurulması olanağı olmayan dev girişimler meydana getirilebilir.

Anonim şirketler aynı şekilde işçilerin, memurların, küçük senet sahiplerinin yatırımlarını da toplarlar. Büyük anonim şirketlerin binlerce, bazen onbinlerce hatta yüzbinlerce ortağı vardır. 100, 200 yada 300 dolar karşılığında birkaç pay senedi satınalan ve yılda kâr olarak 5, 10 yada 15 dolar kazanan bir işçi elbette ki, ne bir kapitalist ne de büyük bir işyerinin patronu olabilir. Bu işçinin sermayesi milyonlarla ölçülen bir şirketin işlerinin yürütülmesi üzerinde ne etkisi olabilir? Genel bir kural olarak, ortakların toplantısına bile katılamaz, çünkü bunun için zaman, hatta başka bir şehirde yapılacak toplantıya gitmek için yol mas-

(*) Pay senedi paketi: Bir tek kişinin yada bir grubun şirket içinde tam bir egemenlik kurmasını sağlayan pay senedi sayısına pay senedi paketi

rafını karşılamaya para gereklidir. Yılda birkaç dolar, ne hep aynı şekilde güvenilmez kalan sınıfsal durumunu değiştirebilir, ne de onu çalıştığı şirketin boyunduruğundan kurtarabilir.

Ortakların çoğalması, küçük pay senetlerinin satışı anonim şirketlerin büyük kapitalistleri için çok elverişlidir. Bu durum, kullandıkları sermayenin artmasını sağlar. Diğer taraftan, ne kadar çok sayıda küçük pay senedi sahibi varsa, oy çokluğunu sağlamak için o kadar az pay senedi gereklidir. Günümüzde, çok sayıda ortaklıkta, büyük pay senedi paketleri bütün senetlerin % 10 ilâ 20'sini geçmez.

Şu yada bu anonim şirkette egemen olan en büyük kapitalist yada kapitalistler grubu, mali gücünü artırmak veya kendine giderek daha büyük çıkarlar sağlamak için sermayeyi kullanır.

Güçlü bir anonim şirketin pay senetlerinin büyük bir yüzdesini kullanan büyük kapitalist, şirketin sahibiymiş gibi davranır. Bu şirket, başka bir şirketi kontrolü altına almak için, o şirketin pay senetlerini satınalır, bu ikinci şirket bir üçüncüsününkini, üçüncüsü bir dördüncüsününkini ve bu böyle sürer gider. Kısacası, büyük kapitalist, sermayesi kendisinin koyduğu sermayeden kat kat büyük olan bir anonim şirkete ve bu şirketin kontrolü altında olan bütün bir küçük şirketler piramidine kumanda eder. Buna katılma sistemi adı verilir. Burada, büyük sermaye zenginleşmek, toplum üyelerini soyup soğana çevirmek için sonsuz fırsatlar bulur.

Mali sermayenin bir avuç ileri gelen sermayedar parababası, mali oligarşiyi yaratır ve kapitalist ülkelerin ekonomisinde kilit noktaları ele ge-

şirir. Mali oligarşinin gücü, anonim şirketleri aracılığı ile muazzam sermayeler elde edebilmesi ve diğer şahıslara ait sermayeleri kullanabilmesi sebebiyle çok büyüktür. Böylece, Morgan'lar, Rockefeller'ler, Dupont'lar, Mellon'lar ve diğerlerince denetlenen sermayeler, kendi ellerinde bulundurdukları pay senetleri değerinin çok üstündedir. 1956 da, Rockefeller'lerin pay senetleri 3,5 milyar dolara yükselirken, onlar tarafından denetlenen sermaye 61 milyar dolara ulaşıyordu. Aynı yıl Dupont'ların ellerinde bulunan pay senetleri değeri 4,5 milyardan biraz fazlaydı, halbuki denetimleri altındaki şirketlerin sermayesi 16 milyar dolarla ifade ediliyordu. Morgan'ların para cüzdanını dolduran pay senetleri değeri, denetimlerindeki toplam olarak 65,3 milyar gibi muazzam bir sermayeye sahip şirketlerin sermayesinin % 5'inden pek az fazlaydı.

Anonim şirketlerinin denetimi oligarşinin her çeşit parasal dümeni çevirmesini sağlar. Yeni pay senetli ortaklıkların kurulması, yeni pay senetleri çıkarmak, devlet iç istikrazlarının (iç borçlarının) yatırımları, arazi spekülasyonu, v.s., oligarşiye muazzam çıkarlar sağlar. Bu şekilde, bütün toplum tekelcilere haraç vermiş olur.

Lenin «...XX. yüzyıl, eski kapitalizmden, genel olarak sermaye egemenliğinin yerini mali sermaye egemenliğine bıraktığı yeni bir kapitalizme geçişin dönüm noktasıdır.» diye yazıyordu (*).

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 22, s 244 - 245.

En gelişmiş kapitalist devletlerde mali sermayenin **içteki** egemenliği, kaçınılmaz bir şekilde az sayıda emperyalist devletin, bütün kapitalist dünya üzerinde egemenliğini beraberinde getirir. Sermaye ihracı, bu egemenliğin belli başlı araçlarından biridir.

Lenin, «Serbest rekabetin hüküm sürdüğü eski kapitalizmi karakterize eden, mal ihracıydı. Tekellerin egemen olduğu bugünkü kapitalizmi karakterize eden ise, sermaye ihracıdır,» (*) diye yazıyordu.

Sermaye ihracı, başka bir ülkedeki emekçilerin yarattığı artı değeri kendine mal etmek için bir yatırımdır. Bunun olanakları hazırdır, çünkü bazı geri bıraktırılmış ülkeler şimdiden dünya kapitalizmi çarkı içine sürüklenmiştir ve ucuz yerel emeği sömüren kapitalist girişimlerin kurulması için başlangıç koşulları yaratılmıştır. Bugün için, kapitalizm, bazı ülkelerde «fazla olgunlaşmış» olduğundan, artık, sermaye ihracı gereklidir.

Büyük kapitalist ülkelerde sermaye dev oranlarda birikime uğrar. En gelişmişler arasından az sayıda emperyalist ülkenin tekelci tutumu, ülke içinde elverişli yatırım alanları bulunmayan geniş ölçüde bir «sermaye artığı»nın açığa çıkmasına sebep olur. Kuşkusuz, bu «sermaye artığı» görelidir. Eğer kapitalist çıkarlar, kitlelerin yaşama düzeyini yükseltmeye yada tarımı geliştirmeye harcansaydı, bu artık ortaya çıkmazdı. Fakat o zaman da kapitalizm, kapitalizm olmazdı.

Sermaye ihracı iki şekle bürünür: 1) üretici

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 22, s 260.

sermaye, 2) tefeci sermaye. Birincisi sanayi yatırımlarını, nakliyat ve ticareti v.s., ikincisi devletin borçlandırılmasını ve özel kredileri kapsar.

Sermaye ihracı, en başta, geri bıraktırılmış ülkelere, sömürgelere ve bağımlı ülkelere yapılır. Çünkü bu ülkelerde sermaye azdır, toprak fiatları ve işçi ücretleri daha düşük, hammadde ucuzdur. Böylelikle, 1955'te Rockefeller'e ait Standard Oil Campany of New Jersey şirketi Yakın ve Orta Doğu, Latin Amerika vs. deki yatırımlarından % 77 kâr elde etti. Bu ülkelerde yeralan yatırımlardan elde ettikleri kâr oranı, ülke içindeki yatırımlardan elde edilebilene göre altı kere daha fazlaydı.

Kırk-elli yıldan beri, karakteristik bir işaret olarak, sermaye yalnız geri bıraktırılmış ülkelere değil, «yaşlı» kapitalist devletlere de ihraç ediliyor. Böylece, örneğin, 1956'da Amerika'nın en büyük tarım makinaları şirketlerinden biri olan İnternasyonal Harvester, yabancı ülkelerde, özellikle Batı Avrupa'da uyguladığı operasyonlar sonucunda, toplam kârının % 39'unu buradan elde etti. Büyük Amerikan tekellerinin İngiltere'de, Batı Almanya'da ve Fransa'daki yatırımları azımsanmayacak kadar büyüktür; bu ülkeler yaptıkları anlaşmalarla ABD'ye borçlanmaları sebebiyle onun pazarı haline geldiler.

Siyasal etkenler de bazen, sermaye ihracında birinci planda rol oynayabilir. Politik etkenin rolü özellikle ikinci dünya savaşından sonra daha belirgin olarak ortaya çıktı. Amerika Birleşik Devletlerinden ihraç edilen sermaye, geniş bir şekilde, diğer ülkelerdeki gerici unsurları desteklemeye, savaş «müttefikleri» satın almaya kullanılıyordu.

Birinci dünya savaşından önce, sermaye ihraceden başlıca ülkeler İngiltere, Fransa ve Almanya'ydı. İki dünya savaşı arasında ABD sermaye ihraç eden ülkelerin ilk safına katıldı. Bu gün için, Amerikan yatırımları, kapitalist dünyanın bütün ülkelerinin toplam yatırım ve kredilerini geçmiştir. Fakat zorlu bir savaş, sermayenin etki alanları konusunda emperyalist güçleri birbirine düşürür. Son yıllarda, İngiltere ve Batı Almanya tarafından ihracedilen sermayede bir artma görüldü.

Sermaye ihracı, kapitalist dünyanın ülkelerinden çoğunu birkaç emperyalist devletin pazarı, yada haraçlısı durumuna getirdi. Sermaye ihracı, bir avuç tekelcinin, sermayelerini soktukları ülkelerde, milyonlarca insanı sömürmesi için bir araçtır.

■ Dünyanın Ekonomik Bakımdan Paylaşılması

Lenin, «sermaye ihraceden ülkelerin, mecazi anlamda, dünyayı aralarında paylaştıklarını, fakat, mali sermayenin de yine dosdoğru yeryüzünün pay edilmesine götürdüğünü» yazıyordu (*).

Sermayenin ihracı ve bunun sonucunda dünya pazarlarında rekabetin artması tekelleri dünya üzerinde etki alanlarını paylaşmaya zorladı. Bundan sonra da doğal olarak uluslararası tekeller ortaya çıktı. **Uluslararası tekeller** değişik ülkelerin en güçlü tekelleri arasında, pazarları paylaşmak, fiyatları ve üretim hacmini saptamak için yapılmış anlaşmalardır.

Kapitalist rejimde, dünya pazarı, iç pazarlar-

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 22, s 265.

da olduğu gibi, «sermayeye göre» ve «kuvvete göre» paylaşıldı. Fakat, tekeller arası kuvvetler ilişkisi sürekli olarak değişir. Bütün tekeller, yeryüzü zenginliğinden kendilerine düşen payı artırmak için ısrarla uğraşırlar. Uluslararası tekellerde bu bakımdan durum daha naziktir. Şiddetli bir rekabet yaratmazlar, yaratamazlar. Daha 1927'de, İngiliz tröstü «İmperial Chemical»ın sahibi Alfred Mond bunu açıkça şöyle belirtiyordu: «Bir kartel yada bir konsorsyum... sanayi savaşında ateşkesten başka birşey değildir.» Dünya pazarlarındaki rekabet, kesinlikle, «kendi» tekellerinin çıkarlarını savunmak isteyen emperyalist devletleri silahlı savaşa götürür.

Uluslararası tekellerin kuruluşu, dünyanın çeşitli bölgelerinin ekonomik bakımdan yakınlaşmasının, ülkelerarası işbölümünü doğuran bir şeklidir. Fakat bu şekil sağlıksızdır, çelişkilidir. Bu yakınlaşma en gelişmiş emperyalist güçlerin, geri kalmış ülkeleri, hatta bütünüyle kıtaları sömürmesi amacıyla ortaya çıkar. Böyle bir yakınlaşma, tek bir evrensel tröst altında, bütün ülkelerin barış içinde birleşmeleri ile sonuçlanamaz. Çıkar yarışında çelişkiler çok şiddetli, tekellerin iştahı çok fazladır.

Lenin, «Kuşkusuz, gelişme, bütün girişimleri ve bütün devletleri hiçbirini bırakmaksızın yutacak tek ve biricik bir dünya tröstü kurulması **yönündedir.** Fakat bu gelişme öyle koşullar altında, öyle bir tempo ile, öyle çelişkilerle, öyle çatışmalar ve kargaşalıklarla oluyor ki (gerektiği biçimde yalnız ekonomik alanda değil, politik, ulusal alanda da v.s. v.s.) hiç şüphesiz, böyle tek bir dünya tröstüne, ulusal mali sermayelerin bir «ultra

emperyalist» dünya birliğine ulaşılmadan önce, emperyalizm kaçınılmaz bir şekilde havaya uçurulacak ve kapitalizm kendisinin karşıtı olan bir sisteme dönüşecektir.» (*)

■ Dünyanın Paylaşılmasının Tamamlanması ve Yeni Bir Paylaşma İçin Savaş

Dünyanın kapitalist gruplar arasında ekonomik bakımdan pay edilmesine paralel ve bununla yakından ilişkili olarak, yeryüzü topraklarının emperyalist devletler tarafından bölüşüldüğü de görülür. XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlangıcı dünyanın en büyük güçler arasında paylaşılmasının tamamlanması bakımından karakteristiktir.

1876 ile 1914 arasında, yani kapitalist tekellerin oluştuğu, geliştiği ve güçlendiği dönemde, altı büyük gücün (İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya, ABD ve Japonya) sahibolduğu sömürgelerin yüzölçümü 25 milyon km² lik bir artma göstermişti ve bu yüzölçüm metropollerin kapladığı alanı % 50 geçmişti. Bu altı güçten üçü, Almanya, ABD ve Japonya, 1876'da sömürge sahibi değillerdi; dördüncüsüne, Fransa'ya gelince, onun da hemen hemen hiç sömürgesi yoktu. 1914'e doğru, bu dört gücün sahibolduğu sömürgeler 14 milyon km²lik bir alan kaplıyordu, bu ise Avrupa topraklarının yüzölçümünden % 50 fazlaydı.

Yeryüzünün 133,9 milyon km²lik toprakları üzerinde, altı büyük gücün ve sömürgelerinin toplam toprak alanı 1914'de 81,5 milyon km²yi kaplı-

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 22. s 114.

yor ve bunun 65 milyon km²si yani yeryüzünün yarısı sömürgeleri meydana getiriyordu. Geriye kalan 52,4 milyon km²lik alandan, yarı sömürgelerin (Çin, İran ve Türkiye) kapladığı kısım 14,5 milyon km²yi ve küçük devletlerin (Belçika, Hollanda, v.s.) sömürgeleri 9,9 milyon km²yi işgal ediyordu. Böylece, 1914'de doğru, belli başlı kapitalist ülkelerde tekel egemenliğinin sağlam bir şekilde yerleştiği çağda, sömürge ve yarı sömürgelerin toprak alanı 89,4 milyon km²ye, yani yer küresinin üçte ikisine yayılıyordu.

Dünyanın büyük güçler arasında paylaşılması sona ermişti. Artık, yeni sömürgelere ve yeni etki alanlarına sahibolmak için bunları diğer sömürgeci güçlerin elinden almak gerekiyordu. Emperyalist devletler için sömürgelerin önemi ise durmadan artıyordu. Lenin, «Ancak sömürge sahibi olmak, tekeller için, rakiplerle olan savaşta her türlü olasılığa karşı tam bir başarı garantisiydi...» diye yazıyordu (*). Aşağıda anlatılanlar bunu açıklar.

Tekelci egemenlik, özellikle bütün hammadde kaynakları aynı elde toplandığı zaman sağlamlaşır. Mali sermaye için önemli olan yalnız şimdiye kadar keşfedilmiş hammadde kaynakları değil, aynı zamanda keşfedilecek olan kaynaklardır. Bugünkü elverişsiz topraklar yarın değerlendirilebilir. Mali sermayenin toprak alanını genişletme ve genellikle toprak fethetmeyi amaçlama eğilimi bundan ileri gelir. Aynı şekilde, sermaye ihracı da sömürge fethi isteklerini artırır. Rakiplerin mallarını ellerinden almak sömürge pazarında daha kolaydır. Mali sermaye şiddetlenen sınıfsal çelişkiler için bir

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 22, s 281.

kurtuluş yolu aradıkça, sömürgeleri yaygınlaştırmak isteği daha da kuvvetlenir. Ayrıca, emperyalist devletler stratejik ve askeri üsler olarak sömürgelerle ilgilenirler.

Bütün bunlar, dünyanın yeniden paylaşılması savaşları devrinin açılmasına sebebolur. Kendi ülkelerine içten egemen olan tekeller, bütün diğer ülkeleri de, sömürmek üzere, kendi buyrukları altına almaya uğraşırlar.

Emperyalizme özgü başlıca iki grup ülke olan metropoller ve sömürgelerden başka bir tip ülke daha vardır, bunlar görünüşte politik bağımsızlıklarına sahip olmakla beraber gerçekte mali ve diplomatik bağımlılığın ağlarına takılmışlardır.

Hukuki bakımdan hiçbir önemli sömürgesi olmayan ABD gerçekte günümüzün en büyük sömürgeci güçlerinden biridir. Sermaye yatırarak, çok ağır koşullar altında borçlar vererek, eşitliğe aykırı anlaşmalar imzalayarak, Amerika Birleşik Devletleri tekelleri Amerika kıtasındaki pek çok ülkenin ekonomisini ve doğal kaynaklarını kontrolleri altına almışlardır. Venezüella'nın petrolü, Şili'nin bakırı, Bolivya'nın kalayı, Brezilya'nın demiri ve kahvesi Amerika Birleşik Devletleri tekellerinin malıdır. Latin Amerika, ABD için bir stratejik madde kaynağı ve askeri üs bölgesidir. Amerikan tekelleri, kapitalist dünyanın petrol rezervlerinin üçte ikisini meydana getiren Yakın ve Orta Doğu petrolünün yaklaşık olarak üçte ikisine sahiptir. Amerikan ve kısmen İngiliz tekelleri dünyanın bu bölgesini korkunç çıkarlar elde etmek üzere soyup soğana çevirir, Araplara, bir arap atasözünde denildiği gibi «devede kulak»tan başka birşey bırakmazlar. ABD yalnız geri bıraktırılmış ülkelerin değil,

gelişmiş ülkelerin de bağımsızlığını tehdit edecek şekilde, kapitalist dünyanın çoğu ülkelerini mali, askeri ve politik bağımlılığın ağları içinde tutar.

Başlıca emperyalist ülkelerin atılımlar şeklinde eşitsiz gelişmesi sonunda şu yada bu gücün elindeki sömürgeler onun ekonomik yada askeri potansiyelinin karşılığı olmaktan çıkar, bu da sömürgelerin yeniden paylaşılması savaşını kızıştırır. 1914'de İngiltere'nin sahibolduğu sömürgeler 33,5 milyon km²lik bir alan kaplıyor ve Almanya'nınkileri 11,5 defa, Birleşik Devletler'inkini 112 defa aşıyordu. Oysa ki, daha o çağlarda, yalnız Amerika değil Almanya da ekonomik güç bakımından İngiltere'yi geçmişti. 1913'de, dünya sanayi üretiminde ABD'nin payı % 36, Almanya'nınki % 16, İngiltere'ye gelince, onunki sadece % 14'dü. Japonya ise, XX. yüzyıl başlangıcında üretimi artırma hızında İngiltere'yi çok geride bırakmıştı, halbuki yüzölçümü bakımından Japon sömürgeleri İngiltere'ninkilerin yüzde biri bile değildi. Bir yandan, çeşitli ülkelerin ekonomik güçleriyle gelişme hızları arasındaki oransızlık, diğer yandan sömürgelerin ve «etki alanları»nın dağılımı birinci dünya savaşının temel sebeplerinden biri oldu.

Lenin, XX. yüzyıl başlarında «kapitalizmin evrensel bir sömürgeci baskı mekanizmasına dönüştüğüne ve yeryüzü nüfusunun büyük bir çoğunluğunun bir avuç «ileri» ülke tarafından parasal nefes darlığına uğratıldığına» dikkati çekiyordu (*). Dünyanın paylaşılmasının bitmesiyle dünya kapitalist sisteminin bir parçası olan sömürgeci emperyalizm sisteminin kurulduğu görüldü.

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 22, s 281.

Sömürgecilik sistemi, emperyalizmin en büyük temel direklerinden bir olmuştur. Büyük tekel kârları, hammaddeler ve ucuz emek sömürgeler tarafından sağlandı.

Sömürgelerin ve bağımlı ülkelerin ekonomik geri kalmışlığı, ezilmişliklerinin ve dünya emperyalizmi tarafından mali yönden boğazlanmalarının akla uygun sonucudur. Tekellerin boyunduruğu, sömürge ülkelerin ve geri bıraktırılmış ülkelerin elinden bütün gerçek ekonomik gelişme olanaklarını alır.

2 EMPERYALİZM, ASALAK ve KOKUŞMUŞ KAPİTALİZM

Tekeller, kapitalizmi kaçınılmaz bir şekilde kokuşmaya götürür. Lenin, «Üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanan her çeşit tekel, bir durgunluk ve çürüme yada asalaklık eğilimi doğmasına sebebolur,» diyordu (*).

■ Üretim Güçlerinin Gelişmesini Yavaşlatma Eğilimi

Tekeller, üretim güçlerinin gelişmesini ve teknik ilerlemeyi yavaşlatır. Lenin, «Tekel fiyatları saptandığında, geçici bir süre için bile olsa, belirli bir noktaya kadar teknik ilerlemenin uyarıcıları ortadan kalkar ve teknik ilerlemenin arkasından diğer alanlardaki ilerleme de yavaşlar, böylece, ekonomik alanda, teknik ilerlemenin yapay olarak yavaşlatılması mümkün olur.» diye yazıyordu (**).

Kapitalistler süper kârlar elde etmek için teknik gelişmelere yer verirler. Fakat tekel böyle çı-

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 22, s 298 - c 23. s 117.

(**) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 22, s 298.

karları pazarlama ile gerçekleştiriyorsa, doğal olarak teknik yeniliklere daha az ilgi duyarlar. Tekel öncesi devrede, kapitalist, herşeyden önce imalat tekniğini geliştirerek, üretim giderlerini ve dolayısıyla fiyatları indirerek, rakiplerine üstün gelirdi. Pazarda elde ettiği yeri korumak için, kapitalist, girişimlerini yeni fabrika donanımlarıyla donatmak, üretimi mükemmelleştirmek zorundaydı. Fakat, serbest rekabet yerini tekellere bırakınca durum kökünden değişti. Yüksek kârlar elde etmenin emperyalizme özgü, yeni şekilleri ortaya çıktı. Tekel, fiyat indirimine başvurmadan genel durumunu korur ve sağlamlaştırır. Tekel, rakiplerini ortadan silmek için doğrudan doğruya baskı ve her çeşit mali dalaveraya (kredi açmayı reddetmek, hammadde satmayı reddetmek, boykot v.s.) başvurur.

Tekeller sık sık bazı maddelerin üretiminin yapay olarak sınırlandırılması yoluna gider ve bununla fiyatların yüksek düzeyini ve büyük kârları devam ettirirler. Bu, doğal olarak, teknik gelişme için ciddi bir engeldir. Geniş yatırımları gerektirmiş olan eski fabrika donanımının korunması eğilimi de aynı şekilde teknik gelişmeyi köstekler. Teknik, ancak yeni fabrika makinalarıyla sağlanacak ekonomik kazançların, eski yatırımların değerini yitirmesinin getireceği kayıpları kapatabilmesi yada bu teknik alanın, eski yatırımların göreli olarak daha az yararlı olduğu yeni girişimler veya yeni teknik dalların alanı olması koşuluyla ilerleyebilir.

Tekellerin teknik gelişmeyi geciktirdiğini kabul eden pekçok burjuva ekonomi uzmanı, serbest rekabete dönüleceğini ileri sürüyordu. Lenin bu gibi umutların ne derece bilinçsiz olduğunu göster-

di: «Günümüzde tekeller gelişmeyi yavaşlatıyorsa da, bu tekelleri doğurduğundan beri artık geri gelmesi olanağı kalmayan serbest rekabetin lehine bir kanıt değildir.» (*)

O halde, tekelci sermayenin eğilimi en önce teknik ilerlemeyi doğrudan doğruya kösteklemek ve böylece üretici güçlerin gelişimini geciktirmektir. Bilim ve tekniğin olanakları ile bu olanakların uygulanma oranı arasındaki uzaklık artar. Bu eğilim, ülkelere ve dallara göre tekniğin gelişmesindeki eşitsizlikte ve sonunda, emperyalizm çağında insanların -temel üretici gücün- topluma yararlı çalışmadan, maddi değerleri yaratmaktan giderek uzaklaşması ile kendini gösterir. Gerektiğinden az üretime karşılık işsizlik gittikçe artar. Gitgide daha çok sayıda işçi maddi değerler yaratacağı yerde, kapitalist sistemin çarkı içinde, devlet aygıtı içinde, orduda v.s. tutulur.

Bununla beraber, üretici güçler, emperyalist düeznde bile gelişmeye devam eder. Tekeller rekabeti büsbütün ortadan kaldıramaz; hatta varlığına uzunca bir süre için son bile veremez. Teknik gelişme, tekellerin üretim fiyatlarını bir hayli düşürmesini sağlar. Satış fiyatlarını biraz indirmekle rakiplerin savuşturulması başarılır. Rakiplerin teknik gerçekleştirmelere, yeni yöntemlere girişmelerini önleyen tekeller, fiyatları indirmekle yüksek çıkarlar sağlayabilirler.

Tekeller yeni fabrika makinaları ve bilimsel uygulamalardan yararlanmakta, orta ve küçük girişimler şöyle dursun, hatta daha az güce sahip kuruluşlara göre bile çok daha fazla olanaklara sa-

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 22, s 312 - 313.

hiptir. Örneğin, ekonominin değişik dallarında, bilimsel araştırmalarla ilgilenenlerin daha çok büyük şirketler oldukları biliniyor. Birkaçının dışında küçük şirketlerin bilimsel araştırma kuruluşları çalıştırmaya olanakları yoktur. Öyleyse bir keşifler, buluşlar ve teknik ilerlemeler tekelinin varlığı söz konusudur.

Böylece, teknik gelişmenin yavaşlatılması, bazı zamanlarda hızlı teknik ilerlemeleri, üretici güçlerin gelişimini hiçbir şekilde önleyemez. Lenin, «Durgunluk ve çürüme eğilimlerinin kapitalizmin hızla büyüme eğilimini ortadan kaldıracağına inanmak yanlıştır; hayır, emperyalizm devrinde, şu yada bu sanayi dalı, şu yada bu burjuvazi tabakası, şu yada bu ülkeler, az yada çok şiddetle, bu eğilimlerden kâh birini, kâh diğerini gösterirler» demiştir (*).

Rantiye (İratçı) (**) Tabakasının Büyümesi

Emperyalizm devrinde, «kupon kesici», iratçı (rantiye) tabakasının büyümesinde asalaklık kuvvetle kendini gösterir. Anonim şirketlerin yaygınlaşması sonunda kapitalistlerin çoğu üretimin yönetimine katılmaktan uzak kalır.

Kapitalist ülkelerde kilit noktaları ele geçiren mali oligarşinin kendisi de, genel bir kural olarak, kontrolünü elinde tuttuğu yüzlerce ve binlerce sa-

---

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 22, s 324.

(**) Rantiye (İratçı), dükkân, ev vs. gibi kira getiren mal - mülkünün sağladığı gelirle (iratla), çalışmadan, asalak bir şekilde yaşayan gelir sahibi (Çn).

nayi şirketinin, bankanın, demir yolunun ve diğer girişimlerin yönetimine karışmaz. Mali grupların «etkinliği», giderek şirketin daima daha yeni, daha büyük pay senedi paketlerini elde edip kontrolleri altına almaktan ve her türlü dalavere ile uğraşmaktan öteye gitmez olur. Büyük girişimlerin yönetimi aylıklı bir memura bırakılır.

Diğer yandan, sömürücü sınıfların hizmetinde kullanılanların sayısı gittikçe artar. Devlet aygıtı, polis, tekellere bağlı orduların varlığı durmadan daha etkili duruma gelir, yani polis ve asker sayısı artar.

Alacaklı ülkelerin, borçlu ülkelerin sırtından muazzam gelir elde etmesini sağlayan sermaye ihracının çoğalması sonucunda bazı emperyalist ülkeler iratçı devletler haline dönüşür. Birinci dünya savaşından önce, İngiltere'nin yabancı ülkelerdeki yatırımlarının geliri, çağın kapitalist ülkeleri arasında en çok ticaret yapanlarının dış ticaret gelirlerini beş defa aşmıştı. Günümüzde, Amerika Birleşik Devletleri, kapitalist dünyanın ticaret yapan ülkelerinin en güçlüsüdür. ABD'nin ekonomik gelişmesinde, tayin edici rolü oynayan mal ihracı değil, sermaye ihracıdır. Amerika Birleşik Devletleri dünyanın en büyük alacaklı devletidir.

■ Siyasette Gericilik

Kapitalizm özgürlük, eşitlik ve kardeşlik adına feodalizmi yendi. Siyasal egemenlik şekli olarak, burjuva demokrasisi tekel öncesi kapitalizm için yeterliydi. Fakat, emperyalizme geçilince durum değişti. Tekellerin ortaya çıkmasıyla, serbest rekabet ilişkileri yerini egemenlik ve baskı yöntem-

lerine bıraktı. Ekonomik etkinliğin sahipleri haline gelen tekeller, politika alanında da egemen olmaya, burjuva devleti aygıtını hizmetlerine sokmaya çalıştılar. İktidarı ele geçirir geçirmez, tekeller burjuva demokrasisi yöntemlerini bir yana bırakıp gerici siyasi yöntemlere başvurdular. Kapitalizmin kokuşması gerici politikada kuvvetle kendini gösterir ve bunun sonucu olarak, kapitalist üretim tarzı yükselen bir çizgi izleyemez ve emperyalist çağda kapitalist ilişkiler, üretici güçlerin gelişmesini durdurucu bir kuvvet halini alır.

Tekelci burjuvazinin terörist diktatörlüğü olan faşizm, gerici politika şekillerinin en belirgin örneğidir. Faşizm, işçi ve köylü hareketinin vahşice bastırılması, proletarya partilerine, diğer demokratik partilere ve toplumsal örgütlere karşı acımasız baskı anlamına gelir, faşizm ülkenin baştanbaşa militarize edilmesi, maceracı, askeri bir politikanın başlatılmasıdır. İkinci dünya savaşından önce, Almanya, İtalya, Japonya, İspanya, Portekiz ve diğer birçok ülke, faşizm yoluna döküldüler. Savaştan sonra, özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde, Federal Alman Cumhuriyetinde ve Fransa'da, faşizm eğilimi kendini gösterdi.

Emperyalizmin gerici karakteri, ekonomik ve politik yaşamın militarizasyonu, kilisenin (özellikle katolik kilisesi) etkisini artırması ve ırkçılıkla iyice belirir.

Gerici siyaset, emperyalist çağda, kapitalist çelişkilerin şiddetlenmesi sonucudur. Fakat gerici siyaset bu çelişkileri artırmaktan başka bir işe yaramaz. Tekellerin, demokrasi yolunda bütün kazandıkları hakları emekçilerin elinden almaya kalkışması kitleler arasında şiddetli bir tepki yaratır.

Yine kitlelerin daha yüksek demokratik isteklerde bulunması emperyalist çağda belirgin bir özelliktir. Kapitalist ülkelerde, siyasi demokrasinin, gerici iktidar ve tekel siyasetine karşı savunmasını emekçiler ellerine alırlar.

■ «İşçi Aristokrasisi»

Tekelci burjuvazinin, belirli işçi grupları içerisinde bozguncu etkinliklerde bulunması, kapitalizmin kokuşmasının belli başlı bir özelliğidir. Ayrıcalıklı küçük işçi gruplarını proletaryanın bütününden ayırarak öne sürmekte emperyalistlerin çıkarı vardır. Bu olay zaten yeni değildir. Proletaryanın bazı grup ve temsilcilerinin baştan çıkarılıp soysuzlaştırılmasının işçi hareketine karşı bir savaş yöntemi olarak kullanılması kapitalizmin kendisi kadar eskidir. Bununla birlikte, ekonomik sebepler bazı koşullarda ayrıcalıklı bir tabakanın, «işçi aristokrasisi»nin oluşturulmasına yönelmeyi gerektirir. Bu durum, ilk kez, tekel öncesi kapitalizm çağında, İngiltere'de görüldü. Başka ülkelerden farklı olarak, İngiltere, daha XIX. yüzyıl ortalarında emperyalizmin iki çizgisini taşıyordu: Sömürge tekeli ve dünya pazarlarında egemenlik sağlamak için diğer ülkelerin sömürülmesi. Bu, İngiliz burjuvazisine süper-kârlar sağlıyordu. Bunun bir kısmıyla işçi sınıfından bazı unsurların satınalınması mümkündü. Burjuvazi bu «işçi aristokrasisi»ni işçi kitlesinin karşısına çıkarmaya ve ondan işçi sınıfı içinde bir politik destek gibi yararlanmaya çalışıyordu.

Tekellerin egemenliği, sermayelerin geri bıraktırılmış ülkelere ihracı, sömürgeci politika, bütün

emperyalist devletlerde «işçi aristokrasisi»nin oluşumuna yol açtı. Baştan çıkarma yöntemleri değişiktir : bazı grupların ücretlerinin artırılması, satınalınan işçi hareketi liderlerine avantajlı yönetici görevleri sunulması, reformist örgütlere para yardımı yapılması v.s.

«İşçi aristokrasisi» oportünizmin işçi hareketindeki toplumsal temelidir. Oportünizm, işçi hareketinin burjuvazinin çıkarlarına uydurulması, işçi hareketinde hizipçilik ve burjuvaziyle işbirliğidir. Oportünistler, proletarya ile burjuvazinin çıkar birliğinden, kapitalizmi reformlarla «düzeltme» olanağından sözederek işçileri sınıf savaşından döndürmeye uğraşır. Oportünistler burjuvazinin işçi hareketi içindeki ajanlarıdır.

Fakat, oportünizm, ne proletarya sınıfının, sınıf bilincine varmamasını ne de sınıf savaşını sonsuza dek geciktiremez, çünkü Lenin'in dediği gibi «tröstler, mali oligarşi ve hayat pahalılığı, işçi aristokrasisinin küçük gruplarının soysuzlaşmasını sağlarken, proletarya ve yarı proletarya kitlesini gittikçe daha çok ezer, boğar, baskı ve zulüm altına alır.» (*)

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 23, s 128.

3 EMPERYALİZM, CAN ÇEKİŞEN KAPİTALİZM

Tekelci kapitalizm asalak kapitalizm olduğu gibi aynı zamanda **cançekişen** kapitalizmdir de.

Lenin şöyle yazıyordu: «Emperyalizmin niçin sosyalizme geçişi işaretleyen, cançekişen kapitalizm olduğu anlaşılıyor: Kapitalizmden doğan tekel, daha o anda kapitalizmin cançekişmeye başlamasıdır, sosyalizme doğru geçişin başlangıcıdır.» (*)

Sosyalizmin maddi öncüllerinin yaratılmasının ötesinde, Lenin, kapitalizmin çelişkilerini son haddine kadar artırmasında, can çekişen kapitalizm olarak emperyalizmin, sosyalizme geçişin belirtilerini yaratan temel çizgilerinden birini görmüştü. Bununla Lenin, oportünistlerin kapitalizmin «gelişip» sosyalizme dönüşeceğine dair görüşlerinin, kapitalizmin kendi kendine «yıkılacağına» dair umutlarının temelsiz olduğunu altını çizerek belirtmiştir. Emperyalizm kendi cinayetlerinin ağırlığı altında mahvolmaktadır. Fakat, emperyalizmi ortadan kaldıracak olan, ancak sosyalist devrim için savaşan emekçi kitlelerdir. Lenin, bilimsel olarak kanıtlayarak, emperyalizmin sosyalist

(*) V. Lenin. Bütün Eserleri, c 23, s 118.

devrimin ön belirtisi olduğu sonucunu ortaya koydu.

■ Sosyalizmin Maddi Belirtilerinin Ortaya Çıkması

Daha üstün bir toplumsal ve ekonomik düzen olan sosyalizme geçişin maddi belirtileri emperyalizm devresinde ortaya çıkar. «Büyük bir girişim, dev bir girişim halini alıyorsa; ve bu girişim elde edilen pekçok haber ve bilgiyi kesinlikle hesaba katarak yüz milyonlarca insana gerekli temel hammaddenin üçte ikisi yada dörtte üçünün yola çıkarılmasını sistemli bir şekilde düzenliyorsa; bu ham maddeyi, üretilmesi için en elverişli yere, bazen yüzlerce, binlerce kilometre uzağa, sistemli bir şekilde taşıtıyorsa; bu hammaddenin işlenmesinin ardarda bütün aşamaları ve bu arada bir seri ürünün imalatı tek bir merkezin buyruğuyla oluyorsa; bu ürünler yüzmilyonlarca tüketiciye tek bir plana göre dağıtılıyorsa (Amerika'da ve Almanya'da, petrolün Amerikan Standart Oil şirketi tarafından satılması gibi), basit bir «girişim»le değil, üretimin sosyalleşmesiyle karşı karşıya olduğumuz kesinlikle ortadadır; ve özel ekonomi ve özel mülkiyet ilişkileri burada içindekiyle hiçbir ortak yanı olmayan bir kılıf meydana getirir; bu kılıfın ortadan kaldırılaması yapay olarak geciktirilirse çürümesi kaçınılmaz hale gelecek, belki oldukça uzun bir zaman süresi içinde bozulmaya devam edecek... fakat sonunda önüne geçilmez bir şekilde ortadan kalkacaktır.» (*)

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 22, s 326 - 327.

Emperyalizmin gerçekleştirdiği dev üretim sosyalizasyonu, kesinlikle sosyalizme geçişin maddi koşullarını yaratır.

Bununla beraber sosyalizmin maddi belirtilerini sosyalizmin kendisiyle karıştırmamak gerekir. Sosyalizm, ancak işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesinin, yerini toplumsal mülkiyete bırakacak olan üretim araçlarının özel mülkiyetinin yürürlükten kaldırılmasının sonucudur. Evrim yoluyla kapitalizm yerine sosyalizmin geçmesi olanaksızdır. Sosyalizm, devrimle, maddi koşullardan başka öznel ve nesnel koşulları da gerektiren bir devrimci atılımla gerçekleştirilir.

■ Kapitalist Çelişkilerin Şiddetlenmesi

Emperyalizm can çekişen kapitalizmdir, çünkü kapitalist çelişkileri son haddine kadar artırır. Üretimin toplumsal karakteri ile mülkiyetin özel şekli arasındaki temel çelişki ilk planda göze çarpar. Gerçekten, üretimin yoğunlaşması ve tekellerin güçlenmesi üretimin toplumsal karakter kazandığı anlamına geldiği halde özel mülkiyet yürürlüktedir. Tekelci kapitalizmin gelişmesi ancak, kapitalizmin temel çelişkilerini artırır.

Bu temel üzerinde kapitalizmin bütün çelişkileri belirir, en önemlileri: emek ve sermaye arasındaki, bağımlı ülkelerin ezilen halklarıyla, onları sömüren emperyalist güçler arasındaki ve emperyalist güçlerin kendi aralarındaki çelişkilerdir.

Çelişkilerin şiddetlenmesi sosyalist devrimi ve kapitalizmin yıkılış saatini yaklaştırmaktadır.

Ekonomik ve Politik Gelişmelerde Eşitsizlik Yasası

Kapitalist rejimde, bir ülkenin türlü girişimleri ve türlü ekonomi dalları aynı şekilde gelişemez. Üretim araçlarının özel mülkiyeti, üretimdeki anarşi ve rekabet önüne geçilemeyecek şekilde kapitalist ekonominin gelişimindeki eşitsizliğe sebebolur: Bir ülkenin bazı kapitalist girişimleriyle bazı ekonomi dalları geri kalırken diğerleri ilerler. Serbest rekabet çağında, daha tekeller ortada yokken kapitalizm oldukça düzenli bir şekilde gelişiyordu. Bazı ülkelerin diğerlerini geride bırakması için çok zaman gerekli idi. Daha sömürge haline getirilecek geniş toprak parçaları vardı. Henüz işgal edilmemiş bu toprakların kapitalist güçler tarafından alınmasının sonucunda ekonomik potansiyel arttı. Bu çağda, herşey büyük askeri çarpışmalara meydan vermeyecek şekilde olup bitiyordu. Kapitalizme özgü, gelişmede eşitsizlik yasasının etkisi henüz dünya savaşlarına yolaçmıyordu. Bu, kapitalizmin gelişmesinde oldukça barışçı bir devreydi.

İngiltere'nin sanayide üstünlüğünü kabul ettirmesi, Hollanda, Fransa gibi rakiplerini altetmesi ve kendini dünyanın birinci gücü ilan etmesi için elli yıldan fazla zaman geçmesi gerekti. XIX. yüzyılın ortalarında İngiltere, «tüm dünyanın atölyesi» idi, hammadde deposu ve yiyecek ambarı olarak kullanılan bütün diğer ülkelere sanayi ürünleri sağlardı. 1860'da ABD'nin dünya sanayi üretimindeki payı %15'e, İngiltere'ninki %39'a yükseliyordu. Almanya'ya gelince, bir sanayi ülkesi olarak, geçen yüzyılın 70 senelerine kadar, İngiltere'nin potansiyeli ile hiçbir şekilde kıyaslanamazdı.

Emperyalizme geçişle durum temelden değişti. XIX. yüzyılın son çeyreğinde, Büyük-Britanya'nın tekeli çökmeye başladı. Bu, ABD, Almanya ve Japonya gibi kapitalist ülkelerin daha hızlı gelişiminin sonucuydu. 1870 ilâ 1913 arasmda dünya sanayi üretimi dört kat artmış, fakat ABD'de 9 misli, Almanya'da hemen hemen 6 misli ve Fransa'da 3 misli, İngiltere'de ise ancak 2,25 misli çoğalmıştı. Birinci dünya savaşının arifesinde, Almanya sanayi üretiminin hacmi bakımından İngiltere ve Fransa'yı geçmişti. Dünya sanayi üretiminde ABD'nin payı beraberce İngiltere ve Almanya'nınkinden büyüktü.

XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarındaki bu olay, tekniğin olağanüstü ilerlemesi, üretim ve sermayenin ileri derecede yoğunlaşması ve tekellerin yaygınlaşması sayesinde olmuştu. Daha geç kapitalist evrim yoluna giren ülkeler, teknik ilerlemelerle elde edilen sonuçlardan çıkar sağlamaya ve daha hızlı bir şekilde yeni yeni sanayi dallarını geliştirmeye koyuldular. Tersine, «eski» kapitalist ülkelerde, kokuşma ve üretici güçlerin gelişiminin yavaşlatılması daha çabuk kendini gösterdi, bundan da bazı ülkelerin atılımlar halinde gelişmesi ve bazılarının ise geri kalması sonucu çıktı. Sömürgelerin ve etki alanlarının eski paylaşımı artık yeni güçler ilişkilerini karşılamaz oldu. Öne geçen ülkeler, dünyanın yeniden paylaşılması, yeni sömürgelerin alınması için silahlı savaşa giriştiler. Bunun sonucunda ise emperyalist ülkeler arasındaki çelişki şiddetle büyüdü, emperyalist cephe zayıfladı, emperyalizm zincirinin zayıf halkaları ortaya çıktı.

Emperyalist çağda, ekonomik gelişmedeki eşitsizlik, politik gelişmede de eşitsizliğe yol açar yani ,sosyalist devrimi için gerekli politik koşullar ayrı ayrı zamanlarda olgunlaşır. Lenin, «proletarya devrimi, bütün ülkelerde eşitsiz bir şekilde oluşur, çünkü politik hayat koşulları ülkeye göre değişir; proletarya bir ülkede fazla zayıflamışken diğer bir ülkede daha kuvvetlidir. Bir ülkede proletaryanın ayrıcalıklı grubu zayıfken, İngiltere ve Almanya'da olduğu gibi, diğer bazı ülkelerde burjuvazi belirli bir zaman için işçileri bölmeyi başarmış olabilir; proletarya devriminin eşitsiz bir şekilde gelişmesinin sebebi budur.» demiştir (*).

Kapitalist ülkelerin gelişimindeki eşitsizlik yasasının etkisinden doğan farklılaşmaların incelenmesi Lenin'i devrimin bütün ülkelerde aynı anda başarılanmıyacağı sonucuna götürdü; tersine olarak, başlangıçta devrimin birçok ülkede hatta tek bir ülkede bile zafere ulaşması olanağı bulunduğu kararına vardı. Bu yeni bir sosyalist devrim teorisiydi. Tekel öncesi kapitalizmi inceleyen Marx ve Engels, devrimin ancak bütün ülkelerde birden yada en azından başlıca kapitalist ülkelerin tümünde birden gerçekleşeceği sonucuna varmışlardı. Emperyalizme geçiş, durumu değiştirdi. Emperyalist çelişkilerin şiddetlenmesi ve devrimin çeşitli ülkelerde eşit olmayan şekilde gelişimi emperyalizm zincirinin inceldiği yerden koparılabileceğini gösterdi.

Hayat, Lenin'in sosyalist devrim teorisinin bütünüyle doğruluğunu kanıtladı.

(*) V. Lenin Bütün Eserleri, c 28, s 99 - 100, Rusça Baskı.

4 KAPİTALİZMİN GENEL BUNALIMININ BAŞLAMASI

Emperyalizm aşamasında, kapitalizm kaçınılmaz bir şekilde, genel bir bunalım devresine girdi. Bunu ayrıntılarıyla anlatalım.

8. bölümde de söylediğimiz gibi belirli aralıklarla tekrarlanan bunalımlar kapitalizmin irsi hastalığıdır. «Genel bunalım» ise, toplumsal bir sistem olarak tüm kapitalizmi yere vurmasıyla diğerlerinden ayrılır. Bu, sürüp giden bir durumdur ve belirleyici özelliği kapitalizmin sürekli olarak çözülmesi, ekonomik, politik ve ideolojik bütün güçlerinin içten zayıflamasıdır. Genel bunalım ne bir rastlantı, ne tarihin zigzaglı bir gidişi, ne de burjuvazi liderlerinin yaptıkları yanlışlıkların sonucudur. Kapitalizmin, batışı ve bozulması döneminde gösterdiği önüne geçilmez ve akla uygun bir durumdur. Bu sistem artık, birer birer boyunduruklarını silkip atan ve sosyalizme ulaşmak üzere yola koyulan halkları egemenliği altında tutamaz. Şu halde, genel bunalım devri, yerini sosyalizme bıra-

kacak olan kapitalizmin yıkılma devridir, sosyalist devrimler ve emperyalizme karşı yöneltilmiş ulusal kurtuluş hareketleri devridir.

Emperyalizmin ideologları, sosyalist devrimlerin zafere ulaşması önlenir ve komünist hareket ezilirse, kapitalizmin mümkün olabilecek tek sosyal rejim olarak, kararlı ve değişmez kalacağını kabul ederler. Onlara göre temelde, güçlüklerin kaynağı, sistemin dışındaki güçlerin eylemidir. Aralarından kapitalist sistemin genel bunalım içinde olduğunu kabul edenler bile, bunu bir sosyalist düzenin varolmasıyla, kapitalizmi devirmeye çalışan komünistlerin çevirdiği «entrikalarla» açıklamaya çalışırlar. Sınıf savaşındaki gelişmenin akla uygun sonucu olan komünist hareketi, sözüm ona «yabancı ajanlar» tarafından dışarda örgütlenen ve dışardan yönetilen bir hareket olarak kabul ederler. Oysaki, kapitalizmin genel bunalımı emperyalizmin içindeki çelişkiler yüzünden doğar. Herşeyden önce kapitalist topluma özgü uyuşmazlıkların etkisiyle şiddetlenir ve derinleşir. Dış koşullar, yani sosyalist sistemin varoluşu ve gelişimi, bu uyuşmazlıkların olgunluğa ermesini çabuklaştırır, ama bunların başlıca sebebi değildir.

Birinci dünya savaşını başlatmakla kapitalizmin öldürücü yaralar almasına sebebolan emperyalist ülkeler, kendilerini kapitalizmin genel bunalımını önlemekte olanaksızlıklar içinde buldular. Birinci dünya savaşı kapitalizmi bütün iç karışıklıklarıyla beraber genel bunalımın içine itti. Tekelci kapitalizmin, tekelci devlet kapitalizmine (*) dönüşümü sürecini ve sosyalist devrimin gelişimi-

(*) 10. Bölüme bakınız.

ni hızlandırdı. Rusya'da ilk sosyalist devrimin, Büyük Ekim Devriminin zaferiyle, bu bunalım olanca şiddetiyle kendini gösterdi.

Kapitalizm, artık tek ve evrensel sosyo-ekonomik sistem değildi. Yeryüzünün altıda birinde sosyalizme geçiş başlamıştı. Sosyalizmle kapitalizm arasındaki savaş, dünya tarihinin en belli başlı olayı haline gelmişti.

Emperyalizmin içinde bulunduğu koşullar çok değişmişti. Birinci planda, emperyalizm yeni ve ağır ekonomik güçlüklere çatmıştı. Rusya gibi büyük bir ülkenin kapitalist sistemden kopması, sömürgelerde ulusal kurtuluş savaşlarının başlaması, tekellerin boyunduruğunun ağırlaşması ve bunun sonucunda emperyalist ülkelerdeki emekçilerin maddi durumunun güçleşmesiyle pazar alanları sorunu daha da karışmıştı.

İki dünya savaşı arasındaki devrede, üretim potansiyelinin artmasına oranla pazarların darlığı kullanılan işçi sayısının azaltılmasına ve kitle halinde işsizliğe yolaçtı. Üretici güçlerin büyüme temposu şiddetle yavaşladı. Çok çeşitli alanlarda, kapitalizmin kokuşması ve asalaklığı açıkça ortaya çıktı.

Genel bunalımın başlamasıyla emperyalizmin politika alanında ciddi bir şekilde zayıflaması kaçınılmaz hale geldi. Bu, özellikle, kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının devrimci savaşının coşkun atılımında kendini gösterdi. Rusya'daki Ekim Devrimini birçok Avrupa ülkesinde: Almanya'da, Avusturya'da, Macaristan'da, Finlandiya'da ve Bulgaristan'da yayılan devrimci eylemler dalgası izledi. Burjuvazinin bu eylemleri vahşice bastırmasına karşı-

lık, işçi hareketi yeni bir aşamadan geçti. Grev hareketi olağanüstü bir genişlik kazandı.

Kapitalizmin politika alanındaki zayıflığı, emperyalist burjuvazinin gerici fikirlerini çok daha belirginleştirdi. Genel bunalım devresine giren kapitalizm, emekçilere karşı gittikçe daha sık terörist yöntemler uygulamaya başladı. Böylece bazı ülkelerde bugüne kadar tarihte görülmemiş derecede vahşi faşist rejimler görüldü.

Genel bunalımın başladığı, emperyalizmin saldırıcı özelliğinin belirginleşmesinden, emperyalist güçler arasındaki ve bir avuç tekelci ile dünyanın geri kalanı arasındaki çelişkilerin şiddetlenmesinden anlaşılır. Kendisini genel bunalıma sürükleyen savaştan çıkar çıkmaz, kelleyi koltuğa alan emperyalizm yeni yeni maceralara girişti: Sovyet Rusya'ya müdahale, sömürge ülkelerin halklarına karşı düzenlenen kanlı saldırılar, kendi emperyalist ülkelerinde bile iç savaşlar. Emperyalist ülkelerin gelişmesindeki eşitsizlik daha belirgin olarak ortaya çıktıkça, emperyalistler hammadde kaynakları ve pazarlar için daha bir hırsla savaşmaya giriştiler. Emperyalist burjuvazinin karşılaştığı ekonomik güçlükler militarizmin yaygınlaşmasına yol açtı ve emperyalistler Almanya ile Japonya'da olduğu gibi bunalıma bir çare olarak ekonominin askerileştirilmesini buldular, yeni savaş hazırlıkları tekelci yöneticilerin ve onların sadık burjuva politikacılarının başlıca uğraşı haline geldi.

Kapitalizmin genel bunalımına bağlı ekonomik ve politik değişmeler, kapitalist sistemi kitlelerin gözünden daha da düşürdü. Bunun doğal sonucu olarak, **kapitalizm ideolojik bakımdan zayıfladı** ve burjuvazinin dünya görüşündeki değişme-

ler bu sebebe bağlandı. Emperyalizmin ideolojisinde can çekişen bir sınıfın durumunu yansıtan gerici düşünceler ve kötümserlik gittikçe yayılmaya başladı. Emperyalist ideolojide son derece gerici görüşlere, insana karşı kin ve nefrete, ortaçağ bilgisizciliğine (obscurantisme, halk kitlelerini bilgisiz bırakma) bir dönüş görüldü ve bu özellikle en belirgin şekilde faşizmin «ideolojik» güçlerinde kendini gösterdi. Bütün bunlar burjuva ideolojisinin kitleler üzerindeki çekiciliğini daha da yitirmesine sebep olmaktan geri kalmadı.

Kapitalizmin genel bunalımı her yönde gelişti.

Tekelci burjuvazinin en saldırgan güçleri bunalıma çareyi kaba kuvvette, yani yeni bir dünya savaşında buldular.

onuncu bölüm

EMPERYALİZMİN GÜNÜMÜZDEKİ AŞAMASI

İkinci dünya savaşı çeşitli emperyalist ülkeler için başka başka biçimlerde bitti: Bazıları yenenler arasında, bazıları yenilenler arasında bulunuyordu; bazı ülkeler savaştan güçlenmiş olarak, diğerleri güçsüzleşmiş olarak çıktı. Fakat emperyalist sistemin bütünü için, savaş büyük bir bozgunla kapandı. Savaş kapitalizmi içine daldığı genel bunalımdan kurtarmak şöyle dursun, tersine, bu bunalımın derinleşmesine, şiddetle ağırlaşmasına ve yeni bir devreye girmesine sebeboldu.

1 KAPİTALİZMİN GENEL BUNALIMININ YENİ DEVRESİ

Kapitalizmin genel bunalımının yeni devresinin en belirgin genel çizgileri nelerdir?

Birincisi, sosyalist sistemle emperyalist sistem arasındaki güçler ilişkisinin özünden değişmesi, herşeyden önce çok sayıda Avrupa ve Asya ülkesinin kapitalizmden kopması ve sosyalizmin dünya çapında bir sistem haline gelmesi. İkincisi, emperyalizmin sömürge sisteminin dağılması, bir yanda emperyalist güçlerle, diğer yanda sömürge, yarı sömürge ve eski sömürgeler arasındaki çelişkilerin şiddetlenmesi.

Üçüncüsü, emperyalist kampın içinde yeni çelişkilerin ortaya çıkışı ve birinci planda, ABD ile diğer gelişmiş ülkeler arasında, amerikan emperyalizminin yayılması ve dünya hegemonyası kurma mücadelesi konusunda çelişkiler.

Dördüncüsü, gelişmiş kapitalist ülkelerde, sınıf uzlaşmazlıklarının derinleşmesi ve yayılması.

İki dünya savaşı arasındaki devrede, sosyalist toplum sistemi dünya nüfusunun % 8'ini oluşturan tek bir ülkeyle temsil ediliyordu. Bu ülke, kuşatılmış bir kale gibi, dört bir yandan düşman kapitalist güçlerle çevrilmişti.

İkinci dünya savaşından sonra, demokratik

halk devrimlerinin zafer kazanması sonucunda, birçok Avrupa ve Asya ülkesiyle, özellikle koca Çin ülkesi sosyalizm yoluna girdiler. Günümüzde sosyalist kamp dünya nüfusunun % 35'ini içermekte, nüfus sayısı bir milyara yaklaşmaktadır.

Sömürge sisteminin dağılması sonucunda, toplam olarak 1 milyar 200 milyon nüfusu olan ülkeler emperyalizmin boyunduruğundan kurtuldular. Düzinelerle sömürge ülkesi ve bağımlı ülke ulusal bağımsızlığım kazandı. Emperyalistlerin hüküm sürdüğü sömürgelerin, büyük bir devletin yönetimi altındaki küçük devletlerin ve koruyuculuk altındaki bölgelerin nüfusu bugün 100 milyonu geçmez.

İkinci dünya savaşından sonra, emperyalizmin yayılma alanı azımsanmıyacak derecede daraldı. Daha yakın geçmişte, dünyanın altıda beşine egemen olan emperyalist kampın kendisine gelince, şimdi artık bütün ülkelerinin toplam nüfusu 500 milyon kadardır.

Emperyalistler, bu tarihsel değişimlerden ders almadılar. İkinci Dünya savaşı biter bitmez, yeni pazarlar elde etmek amacıyla silahlanmaya aşırı bir hız verdiler, sosyalist ülkelere karşı soğuk harb açtılar. Kapitalizmin yeni genel bunalım devresi, emperyalist saldırganlığın artması ve dünyayı tehdit eden savaş tehlikesinin büyümesiyle kendini gösterdi.

Genel bunalımın şiddetlenmesiyle, kapitalizmin gelişmesindeki eşitsizlik, daha belirgin bir kılığa büründü. Kapitalist güçler arasındaki kuvvet ilişkileri ikinci dünya savaşından sonra büyük bir değişmeye uğradı. Yenilen ülkelerin durumu: Almanya, Japonya ve İtalya sarsıldı. İngiltere ve

Fransa gibi bazı galip kapitalist ülkeler savaştan ciddi olarak güçsüzleşmiş bir şekilde çıktılar. Amerika Birleşik Devletleri ise tersine, durumunu sağlamlaştırdı ve kapitalist dünyaya egemen oldu. Amerikan tekelleri, canlı bir tepkiyle karşılaşmadıkları her yerde ekonomik ve politik yaygınlıklarını artırdılar. Yine ABD eski kapitalist ülkeleri ve bu arada müttefiklerini de boyunduruğu altına almaya çalışmaktadır.

Emperyalist sistemin karşılaştığı, gitgide artan ekonomik güçlükler ve yine ilerde ele alınacak birçok politik etken tekellerin egemen olduğu ülkelerde sınıf uzlaşmazlığının yeniden artmasına yol açtı. Tekelci burjuvazinin egemenliğinin toplumsal temeli ortadan kalktı. Emekçilerin emperyalistlere karşı savaşı yalnız güçlenmekle kalmadı, aynı zamanda genişlik kazandı.

Günümüzde, emperyalizmin bütün çelişkilerinin temelinde, üretimin toplumsal özelliği ile özel mülkiyet şekli arasında yer alan kapitalizmin temel çelişkisinin derinleşmesi vardır. Emperyalist sömürü alanının daralması, sınıf uzlaşmazlıklarının ve emperyalist güçler arasındaki çelişkilerin büyümesi, özel mülkiyet ve üretim anarşisi çerçevesi içinde, üretici güçlerin gelişmesinde yeni zorluklar yarattı. Üretici güçlerin atılımı, gittikçe daha zorlayıcı şekilde, özel mülkiyet zincirlerinin kaldırılmasını gerektirmektedir. Kapitalizmin genel bunalımının bugünkü devresinde, kendine özgü çelişkilerinin yeniden ve kaba bir şekilde şiddetlenmesi karşısında, tekeller artık egemenliklerini eski yöntemlere göre devam ettiremezler. Sermaye egemenliğinin yeni şekillere -tekelci devlet- dönüşümü bu sebepten ileri gelir.

2 TEKELCİ DEVLET KAPİTALİZMİ

Tekelci Kapitalizmin, Tekelci Devlet Kapitalizmine Dönüşmesi

Tekelci kapitalizmin, tekelci devlet kapitalizmine dönüşmesi, büyük kapitalist kartellere bağlı devlet gücüyle, kapitalist tekellerin güçlerinin birleşmesi anlamına gelir. İkinci dünya savaşından beri tekelci devlet kapitalizmi başlıca emperyalist ülkelerde yerleşti ve diğer gelişmiş ülkelerde az yada çok kök saldı.

Hiçbir ülkede tekelci devlet kapitalizminin bütün ekonomi sektörlerini içine alamayacağı kendiliğinden anlaşılır. Tekelci devlet kapitalizminin yanında, genel olarak tekelci kapitalizmin yanında olduğu gibi orta ve küçük tekelleşmemiş girişimler, az yada çok oranda köy ve şehir küçük burjuvazisi, hatta bazen kapitalizm öncesi sömürü şekilleri varlıklarını sürdürürler. Fakat, günümüzdeki kapitalizmin yeni ögesinin, yani tekelci devlet kapitalizminin yayılması, özenle incelenmesi gereken önemli bir olaydır.

Tekelci devlet kapitalizminin gelişimi, hem ekonomik, hem de politik yönleri olan karmaşık bir süreçtir.

XX. yüzyılın başından beri egemen ekonomik güç haline gelen tekeller, devlet siparişleri sayesinde zenginleşmiş, gümrük yasalarını, devletin verdiği kredileri, para yardımı sistemini, gelir vergisini kendi bencil çıkarlarına uydurmağa çalışmışlardır. Oysa ki, kapitalist sistem genel bunalıma girmeden önce, tekeller, temelde devletin ne aracılığı ne de doğrudan doğruya katkısı olmaksızın geniş bir sermaye tekrar - üretimini gerçekleştiriyorlardı. Kapitalist sistemin bütünü, henüz, devletin koruyucu desteği altına girmeyi gerektirmeyecek kadar sağlamdı.

Kapitalizmin genel bunalımı başlayınca durum değişti. Kapitalist sistemlerde başgösteren dünya savaşı kadar şiddetli kargaşalıklar, ekonomik krizler tekellerin artık eski yöntemlere göre hareket edemiyeceklerini gösterdi. Sınai, mali ve ekonomik düzeneğin işleyişini sağlamak için, kapitalist kartellerin güçlerini devletin muazzam gücüyle birleştirmeleri gerekliydi.

Lenin'in belirttiği gibi, tekelci devlet kapitalizmi birinci dünya savaşı sırasında, savaşın getirdiği koşulların baskısı altında ortaya çıktı. O çağda, Almanya'da bu gelişme çok ileriye gitmişti. Fakat, Lenin, savaş zamanındaki tekelci devlet özelliği taşıyan tedbirleri beklenmedik, geçici birşey olarak düşünmüyordu. Bunun kaçınılmaz tarihsel bir süreç olduğunu, gelişme yasalarına uyduğunu, savaşın ise bu gelişimi hızlandırmaktan başka bir rol oynamadığını ortaya çıkardı. Daha 1917'de Lenin, emperyalizmin yalnızca dev tekeller devri olmadığını aynı zamanda «tekelci kapitalizmin geliş-

me yoluyla tekelci devlet kapitalizmine dönüştüğünü» üzerinde ısrarla durarak belirtiyordu (*).

Kapitalist ekonomiyi şiddetle sarsan 1929-1933 arasındaki dünya ekonomik bunalımı tekelci devlet kapitalizminin gelişmesinde önemli bir etken oldu. Sovyetler Birliği, planlı sosyalist ekonominin elverişliliğini kanıtlayan ilk beş yıllık kalkınma planını gerçekleştirdiği sırada, bunalım genişlik kazandı. Büyük tekelleri bunalımın etkilerinden kurtarmak için devlet araya girdi ve devletin bu müdahalesi kapitalist ekonomiyi «güdümlü yönetmeye» ve kapitalist ekonomiye «planlama» unsurları getirmeye yönelik mutlu bir eğilim olarak gösterildi. Bundan sonra, bunalımlara karşı yöneltilmiş tekelci devlet siyaseti, emperyalist devletin başlıca uğraşı oldu. Devlet, özel bir yasa ile, büyük kapitalistleri bunalımlardan korumayı yükümlendi.

Bunalımları altetmek ve ekonomiyi «planlamak» bahanesi ile tekelci sermaye hazine zararına yeni zenginleşme yolları bulmuştur. Devlet «kamu hizmetleri» görünüşü altında, yollar yaptırarak tekellerin taşıma giderlerini azaltır, elektrik tüketim giderlerini azaltmak için elektrik merkezleri kurar. Üretim «artıkları»nın satışını sağlamak bahanesi ile, devlet tekellerin satılmamış mallarını satınalır, depolar yada sadece yok eder... Aynı şekilde, artıkların dış pazarlarda damping fiyatına satılması için tekellere kredi verir ve para yardımında bulunur. Açıkça ortadadır ki, bütün bu tedbirler, tekelci sermayenin asalaklığını artırmaktan başka bir işe yaramaz.

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 25, s 444.

Faşist Almanya'da, mali oligarşinin gücü ile devlet iktidarının kaynaşması son haddini bulmuştu. Bütün büyük kapitalistler, girişimlerinde iktidar temsilcilerinin üstün gücünden yararlanıyorlardı. İçlerinde büyük sermaye temsilcilerini bulunduran devlet organları, ekonominin bütün dallarını yönetiyorlardı. Fiyatları ve konsorsyumlara verilecek siparişleri saptıyor, hammaddeleri paylaştırıyorlardı. Devlet, sermayenin gittikçe büyüyen merkezileşmesinin aleti oluyordu. Yasalar, bütün küçük anonim şirketlerin, büyük konsorsyumların alıcısı ve üyesi olmalarını sağlıyacak şekilde değiştirildi. Faşist devlet, proletaryanın tekellere karşı gösterdiği karşı koymayı huncarca ve zalimce bastırdı, sendikaların ve siyasal partilerin işçi sınıfından çözülmelerini sağladı. Tekelci devlet kapitalizmi gücünün nelere yeteceğini gösterdi.

İkinci dünya savaşı tekelci kapitalizmden, tekelci devlet kapitalizmine geçişi daha da hızlandırdı. Savaş ekonomisinin doğurduğu, herşeye kadir tekellerle devlet arasındaki sıkı birleşme ikinci dünya savaşı bittikten sonra da ortadan kalkmadı. Bu birleşme yeni tekelci devlet yapısının çatısını meydana getirdi. Savaş zamanının ekonomik seferberliği, barış zamanında devlet aygıtının bütünleyici parçası oldu. Dünya savaşları sonunda, tekelci devlet özelliği taşıyan tedbirlerden özel bir çıkarı olan savaş üretimi konsorsyumları, emperyalist devletlerin ekonomisinde kilit noktaları tuttular.

Büyük mali sermayenin temsilcileri devlet iktidarından daha tam bir şekilde yararlanmak için, bakan, önemli kısım şefleri, elçi, yüksek memur oldular. Devlet aygıtı ile tekellerin içiçe geçişi o de-

rece sıkı oldu ki, onları birbirinden ayırmak çok zorlaştı.

Lenin, tekellerin rekabeti ortadan kaldırmadığına, yalnızca şeklini değiştirdiğine dikkati çekmişti. Bu yeni şekil ekonomik, politik hatta bazen fiziksel mücadele yöntemlerinin şiddetiyle ayırdedilir; rakipleri ezmek için bütün yollar uygundur. Tekelci devlet kapitalizmi serbest rekabet alanını daha da daraltır. Bu alan artık devlet sermayesini sağmalamak, yönetim aygıtının çeşitli sektörlerini kontrol altına almak hakkını ele geçirmek için büyük tekellerin çarpıştığı, yeni tip bir rakipler mücadelesinin savaş meydanı haline gelir. Lenin'in, tekelci devlet kapitalizminin, devlet gelirinin yasalara uygun olarak çalınması demek olduğunu altını çizerek belirtmesi sebepsiz değildir.

■ Bugünkü Tekelci Devlet Kapitalizmi Mekanizması

Daha önce de söylediğimiz gibi, tekelci devlet kapitalizmi, kapitalist tekellerin egemenliği ile devletin dev gücünün birleşmesidir. Devlet bağımsız durumda değil, buyruk altındadır.

Devlet, tekellerin çıkarlarına uygun olarak kapitalist ekonomiyi düzene sokma eğilimi gösterir. Tröstlere ayrıcalıklı ve garantili bir pazar yaratmak ve bunu ekonomik bunalımların ve emperyalist sömürü alanlarının daralmasının sebeboldüğü karışıklıkları gidermekte kullanmak için bütçeyi şişirir.

Yine tekeller, sermaye birikimini sağlamak için devletten geniş ölçüde yararlanırlar. Halkın parasını en büyük özel bankalarda ve tekelcilerin fi-

nanse ettiği sigorta şirketlerinde yoğunlaştırmak için devlet halkın yatırdığı paraları teminat altına alır. Emekçi kitlelerini çok ağır vergiler altında ezerek tröstleri ve konsorsyumları iflastan kurtarır, kârlarını yüksek düzeyde tutar. Askerileştirme yayılır, tekellerin emperyalist dış politikalarının desteği büyür. Tekellerin emekçileri ezmekte kullandığı, devletin askeri ve polis görevleri muazzam boyutlara erişir.

Bugünkü tekelci devlet kapitalizminin belirtici çizgilerinden biri, hükümet siparişleri şekli altında çok geniş bir devlet pazarı kurulması ve üretim artıklarının satmalınması için kredi açılmasıdır. Bu pazar hemen hemen bütünüyle büyük tröstlerin egemenliği altındadır. Bunun, ekonomik hayatta halk sermayesinin oynadığı rolü güçlendirmek gibi bir etkisi vardır. Devlet, milli gelirin gitgide artan bir kısmını dolaylı ve dolaysız vergiler şeklinde elinde toplar ve tekellerin çıkarlarına uygun olacak şekilde tekrar-dağılımını sağlar. Yüzyılımızın başlarında, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de ulusal gelirin küçük bir kısmı vergilerden elde ediliyordu; 1955 ila 1958 arasında ise vergilerin meydana getirdiği bu kısım, ulusal gelirin dörtte birine ulaşıyordu.

Halkın sırtından çıkarılan bu büyük ölçüdeki servet, birinci planda, devlet siparişi ile konsorsyumlarca bol miktarda üretilen savaş malzemesinin devlet tarafından satınalınmasında kullanılır. Genel bir kural olarak, bu siparişler dört-beş yıllık zaman aralıkları ile verilir ve böylece belirli bir ölçüde, ilgili tekellerin pazardaki kendiliğinden talebin kararsızlığına ve her çeşit üretimin yavaşlaması tehlikesine karşı garantilenmesi sağlanır.

Devlet tarafından sürekli olarak silah satın alınması tekelci devlet kapitalizminin asalaklık özelliğini en iyi bir şekilde gösterir. Yokedici silahların imal edilmesi, işçi, mühendis ve bilim adamlarından gitgide daha fazla bir kısmının topluma yararlı üretimden alıkonulması ve hammaddeler, yakıtlar ve fabrika makinaları gibi maddi kaynakların israfı demektir. Aşağıdaki örnek, tekeller için devlet siparişinin önemi hakkında bir fikir verebilir: ABD'de, devlet 1929'da ulusal üretimin % 8,2'sini satınalırken 1958'de bu oran % 21,4'e yükselmiştir.

Devlet, tröstlerin yararına oldukça garantili bir aranım (talep) yaratmakla yetinmez. Onlara çok geniş ölçüde para yardımında bulunur. Bundan kârlı çıkanlar, en başta, orduya önemli mallar, stratejik hammaddeler, yakıtlar, bazı kimyasal ürünler ve elektrik enerjisi üreten konsorsyümlardır. Fabrika makine, araç ve gereç donanımını yenilemek için alınan devlet kredileri de tekeller için zenginleşmenin bir başka yoludur. Bankalar, devletin ödünç verdiği paralarla yapılan yatırımların aracılığından çok büyük kârlar elde ederler.

Tekelci devlet kapitalizmine geçiş, aynı şekilde, devlet mülkiyetinde de bir artışa sebebolur. Bugünkü teknik gelişme sonucu, otomatizasyon, elektronik ve atom enerjisi sayesinde üretim hızının artırılması bunu teşvik eder. Tekeller, çok büyük yatırımlar gerektiren yeni sanayi dallarının kurulmasını devletin üstüne yıkarlar. Kendileri ise, büyük girişimlerin kuruluşlarına ve gerekli araç gereç ve makinaların sağlanmasına aracılık ederek en ufak bir riske girmeden muazzam çıkarlar el-

de etmeyi garantilerler. Devlet mülkiyeti, aynı şekilde, yeni savaş endüstrisi ve bağlı dallar endüstrisi girişimlerinin kurulmasıyla da artar. Burada da, özel şirketler yine fabrikaların kuruluş giderlerini devletin karşılamasını ve sonunda bu fabrikaların tekellere kiralanmasını sağlayacak şekilde hareket ederler.

Ayrıca, az rantabl (verimli) olan önemli endüstri dalları, devlet mülkiyetine geçer. İngiltere'de bunlar kömür endüstrisi, elektrik santralleri ve demiryollarıdır. Bunların devlete transfer edilmesi ilgili şirketler için son derece elverişli bir anlaşma oldu. Mal sahipleri, devletin «cömertliği» sayesinde hiçbir özel şahsın ödeyemiyeceği yüksek fiyatlarla satış yaptılar. Onlara, az rantabl olan girişimlere yatırdıkları parayı geri alma ve çıkarları nerde daha fazla ise orada kullanma olanağı tanındı. Devlet eline geçen girişimler, kapitalist tröstlerin yararına, bunların düşük demiryolu tarifelerinden, ucuz elektrik, ucuz kömür, ucuz font ve çelik fiyatlarından faydalanmalarını sağladı. Genel bir kural olarak, devlet girişimlerinde en önemli memuriyetlerin mali sermaye temsilcilerince işgal edildiğine de dikkati çekelim.

Devlet mülkiyetinin çeşitli şekillerinin tekellere avantaj sağlamasına karşın, tekeller bunu ancak özel durumlarda ve sınırlı oranlarda kabul ederler. Gerçekten, Batı Avrupa'nın bazı ülkelerinde ikinci dünya savaşından sonra ortaya çıkan siyasal durum yıllarca sürdü ve egemen büyük sermaye gruplarının istediklerinden fazla devletleştirmeye karşı çıkmalarına sebep oldu. Durum değişir değişmez de telaşla devlet girişimlerine el attılar. Böylece İngiltere'de, demir işletmeciliği özel şirketlere geri

verildi. Aynı şekilde bazı devletleşmiş girişimler tekrar tekellere devredildi. Savaştan sonra Amerika Birleşik Devletler'inde, devlete ait sayısız fabrika yok pahasına tekellere satıldı.

Ayrıca, üretim araçları mülkiyetinin karma şekilleri de vardır. Örneğin. İtalya'da ve Batı Avrupa'da, devlet çeşitli ekonomi dalından sayısız özel şirketin, büyük pay senedi paketlerini elinde bulundurur.

Tekelci devlet kapitalizminin belirtici bir çizgisi de, hükümetin işçi ve işveren arasındaki anlaşmalara etkinlikle karışması, kitlelerin hoşnutsuzluğunu şiddetle bastırma iradesine sahibolmasıdır. Devlet gittikçe daha sık grevlerde zorunlu hakem (arbitraj) rolünü zorla kabul ettirir, bunun için tekellerin çıkarına olacak şekilde, grevlere baskı yapar. Hükümet kanunları ve buyrukları grevcilerin mücadelesini ve sendikaların etkinliğini daha da zorlaştırır. (Örneğin ABD'de Taft — Hartley kanunu). Devletin uyguladığı ücretlerin dondurulması politikası, yani hayat pahalılığının artmasına karşılık ücretlerin aynı düzeyde tutulması, tekellerin işçi sömürüsünü daha da artırmasını sağlar.

Uluslararası alanda, savaş sonrası tekelci devlet karakterindeki tedbirler özellikle tipiktir. Tekeller, devleti mal ihracı harcamalarını karşılamaya ve ihracata ayrılan özel kredileri garanti etmeye zorladılar. Emperyalist devlet, özel tröstlerin riskini göze alamadığı branşlara ve ülkelere yönelik sermaye ihracını yükümlenir. Devletler, tekellerin çıkarına, hammadde kaynaklarının paylaşılması ve işletilmesi üzerine anlaşmalar imzalar. Batı Almanya'nın, Fransa'nın, İtalya'nın, Belçika'

nın, Hollanda'nın ve Lüksemburg'un kömür ve metalürji endüstrilerini içinde toplayan dev uluslararası tekelci örgüt, Avrupa Kömür ve Çelik Ortaklığı böyle kuruldu. Bu ülkeler arasmda imzalanan «Ortak Pazar» anlaşması, en büyük tekellere ayrıcalık tanıyan bir gümrük birliği ve yine bir tekelci devlet tedbiridir.

Kapitalist çıkarların dışında, bu uluslararası tedbirlerin hedefi çökmekte olan sömürge sistemini devam ettirmek için dünya gerici güçlerini birleştirmek, demokrasi ve sosyalizme karşı savaşmak, soğuk harb yapmak ve sosyalist ülkelere karşı saldırı düzenlemektir. Amerikan tröstleri, devletlerarası tekellerin çoğunun harekete getiricisidir, yöneticisidir ve bunları dünya hegemonyası savaşında alet olarak kullanır.

■ Ekonominin Askerileştirilmesi

Emperyalist ülkelerde, tekelci devlet eğiliminin daha belirli olarak ortaya çıkışı ekonominin askerileştirilmesiyle olur.

En gelişmiş şekliyle ekonominin askerileştirilmesi, en tipik halini kapitalizmin dünya savaşlarıyla genel bunalım devresine girdiği sırada göstermiştir. Buna olanak vardı, çünkü tekeller muazzam bir savaş ekonomisi kurmak amacıyla devlet aygıtını, ulusal gelirin yeni bir biçimde yeniden dağılımı (dolaylı ve dolaysız vergiler, devlet istikrazları, hammadde ve malzemenin paylaşılmasının kontrolü v.s.) için kullanıyorlardı. 1933'den 1939'a kadar Almanya'nın ve ikinci dünya savaşından sonra ABD'nin tipik örneklerini oluşturduğu bu «tam» askerileştirme, bugünkü tekelci kapitalizmin baş-

lıca çelişkilerinin belirginleşmesiyle kendini ortaya vurur. En güçlü tröstler, pazar sorununa çözümü, devletin savaş siparişlerinde aramakta ısrar ederler. Silahlanmadan en yüksek derecede çıkarları vardır, çünkü silahlanma onlara milyarlar tutarında kâr sağlar.

Emperyalist devletlerin muazzam savaş harcamaları belirli bir zaman için pazar sorununun ağırlığını azaltır.

Fakat ekonominin askerileştirilmesi yalnız ekonomik düzen sebebine dayandırılamaz, emperyalist devletlerin genel iç ve dış politikalarının aldığı yöne yakından bağlıdır. 1929-1933 bunalımı sonunda Almanya'da olduğu gibi, ABD'de de çok sayıda tekelin, aynı şekilde, savaş siparişlerinden çıkar sağladığı biliniyor. Bununla beraber, bütün iç ve dış politikasını dünya hegemonyası için savaş hazırlıklarına bağlayarak, ekonomisini en aşırıya varacak derecede askerileştiren Hitler Almanya'sı olmuştur. II. dünya savaşının sonundan beri ise, ekonominin askerileştirilmesinde başlıca canlandırıcı rolü oynayan Amerika Birleşik Devletleridir.

Ahlak açısından, ekonomik etkinliğini «canlandırmak» için kitleleri yokedici araçların üretimine başvuran bir sosyal rejimin kendi ölüm fermanını okuduğunu söylemeye gerek var mıdır?

Fakat bu yalnız bir ahlak sorunu değildir. Bu politika yalnız canice olmakla kalmaz, mat olmaya da mahkumdur, çünkü bugünün kapitalizminin temel çelişkilerini çözememektedir.

Devletin savaş siparişlerinin çoğalması, sivil tüketim maddeleri de dahil genel üretimde bir artışa yolacabilir. Özellikle savaş sanayiinde çalışan

işçiler için geçici bir ücret yükselişi de kaydedilebilir. Gayri menkul sermaye ve kapasite savaş üretimini artırmak için kullanıldığında genelikle bu böyledir. Savaş endüstrisinde bir iş bulan işsizler mal talebini artırır. Böylece, bu talebi karşılamak için diğer endüstri kollarında üretimi artırmak gerekir. Özellikle, eğer savaş siparişlerindeki artmayı hesaba katarak eski girişimleri büyütür yada yenilerini kurarlarsa, kapitalistlerin de talebi artar; çünkü, bunlar yapı malzemesi, makinalar ve fabrika donanımı gerektirir.

Böylece A.B.D.'de o güne kadar kullanılmamış üretim araçları ikinci dünya savaşı sırasında hizmete girdi. 1940 ile 1943 arasında sanayi üretimi hacmi % 90 ve ara mallar sanayiinde çalıştırılan işçi sayısı % 70 fazlalaştı. 1950'de Kore Savaşı, aynı şekilde Amerika Birleşik Devletlerinin sanayi üretiminde bir artış yarattı. Fakat, bu örnek, aynı zamanda, ekonominin askerileştirilmesinin sınırını ve çelişkilerini gösteriyor. İkinci dünya savaşı sırasında bile, askeri ve sivil üretimin kendiliğinden artış dönemi, ABD'de kısa sürdü. Bunu, askeri olmayan amaçlara yönelik üretimde bir azalma izledi. İkinci Dünya Savaşının sona ermesinden çok önce, sivil üretim çoğalma olanaklarını tüketmiş, azalmak zorunda kalmıştı. 1944'den başlıyarak, sanayi etkinliğinde genel bir yavaşlama görülüyordu, çünkü, savaş malzemesi üretimindeki artma, diğer gereksinimleri karşılamaya yönelik üretimdeki azalmayı karşılayamaz olmuştu. Aynı durum Kore savaşı sırasında da ortaya çıktı.

Genel ekonomik etkinlik üzerinde askerileştirmenin geçici uyarıcı etkisi uygulanan mali yöntemlerle de açıklanabilir. Başlangıç döneminde, artan

savaş giderleri yalnız vergilerle değil çıkarılan devlet tahvilleriyle de kapatılıyordu, bu tahvilleri, para fonlarına sahibolan burjuvazi seve seve alıyordu. Fakat sonradan, bütçe giderek daha çok, işçi ve memurlara yüklenen ağır vergilerle beslenmeye başladı. Bu şartlar altında, devletin artan talebiyle beraber, satınalma gücü azalan halkın talebinde kaçınılmaz bir düşüş ve bunun sonucunda sivil üretim dalları pazarlarında bir daralma meydana geldi.

1943 ile 1957 arasında, Amerika Birleşik Devletlerinin sanayi üretimi ancak % 13 artmıştır, bu ise harp sonrası Amerikan askerileşmiş ekonomisinin etkinliğinin azlığını gösterir. Fakat bu küçük artış, yalnız askerileşmeyle açıklanamaz. Endüstride ve diğer ekonomi dallarındaki değişmeyen sermayenin yenilenmesi ve artırılması zorunluğunun oynadığı rol de küçümsenemez.

ABD'de üretim hacmi savaş ve askerileşme sonucu artarken, toprakları askeri operasyonlara sahne olan diğer ülkelerde durum başkaydı. Muazzam savaş harcamaları savaştan sonra Fransa ve İngiltere'de ekonomik gelişmeyi hızlandırmak şöyle dursun, tersine yavaşlatmıştır. Ulusal gelire göre bu harcamalar Amerika Birleşik Devletleri'ndekinden az olmakla beraber, ekonomik bakımdan zayıflamış olan bu ülkeler için daha ağır bir yüktü. Askeri harcamalar sanayinin modernleştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına kullanılabilecek kaynakları yutuyordu. Böylece, askerileşme, dünya pazarlarında İngiltere ve Fransa'nın rekabet gücünü azaltıyordu.

Marx savaş hakkında şunu yazmıştır: «Savaş, acil ekonomik gereksinimler bakımından, bir ulu-

sun gelirinin bir kısmını denize atmasına benzer.» (*) Fakat Marx'ın zamanında savaş girdabı yine de, bugün barış zamanında bazı kapitalist ülkelerin saçıp savurduğu ölçüde maddi değeri yutmuyordu. İkinci dünya savaşından sonra, ekonominin askerileştirilmesinin en ileri olduğu emperyalist devletlerin savaş bütçesi her yıl ulusal gelirin % 10 ila 15'ini silip süpürmüyor mu?

Ekonominin askerileşmesi sivil üretimde bir azalmaya sebebolur, genişletilmiş tekrar üretimi kökünden baltalar ve kaçınılmaz bir şekilde, kesinlikle toplam üretimde bir azalmaya götürür. Üstelik de, askeri tekniğin hızla ilerlemesi sonucu çağdaş silahların hızla eskimesi sürekli olarak yoğun silah tekrar - üretimini gerektirir; fakat, birkaç yıl sonunda bunlar da kullanılmaz hale gelir, bir hurda yığını ve çelik kütlesine dönüşür.

Bir emperyalist ülke ne denli zengin olursa olsun, askerileşme **dereceli olarak ulusal ekonominin tükenmesine** götürür. Kaçınılmaz bir şekilde, sivil sanayi dallarının ve tüm ekonominin artma temposunu yavaşlatır. Buna inanmak için, ikinci dünya savaşından sonra aşırı askerileştirme narcamaları altında bunalan İngiltere ve Fransa'da yaratılan durumla, birçok yıllar boyunca, silahlanma giderleri daha az olan Demokratik Alman Cumhuriyetindekini kıyaslamak yeter. Demokratik Alman Cumhuriyetinde sanayi üretimi çok daha hızlı bir tempo ile artıyordu. Bu ülke, kapitalist ülkelerden çoğunda duyulan değişmeyen sermaye kıtlığından sıyrılmasını bilmişti. Demokratik Alman

(*) Marx ve Engels arşivleri, c IV 1935, s 29, Rusça Beskı.

Cumhuriyeti 1950'den beri geniş ölçüde makinalar, insan eli değmeden çalışan aletler, fabrika makinaları ihracetmektedir; İngiltere ve Fransa'daki fabrikalar silah üretimi için çalıştırıldığından, bunları üretemiyordu.

Ekonominin askerileştirilmesi vergi yükümlülüklerinde önemli derecede bir artışa sebebolur. Devlet silah satınalır, subay ve erlerin bakımını sağlar, bunlar için başlıca gelir kaynağı vergilerdir, yani devlet bunları halkın sırtından çıkarır.

Vergilerin dışında, devlet ordu beslemek için gerekli paranın bir kısmını iç borçlanma yoluyla sağlar. Başlıca ödünç para verenler, tahvilleri satınalanlar kapitalistlerdir. Hazinenin her yıl ödediği faizler kapitalistler için önemli bir gelir kaynağıdır. Fakat bu faizleri ödemek ve borcu kapatmak için hükümet yeni vergiler koymak zorundadır. Bu şekilde, burjuvazinin devlete ödünç verdiği para sadece emekçilerin sırtından ödenmekle kalmaz, kapitalistler büyük çıkarlar da sağlar.

Paranın değerini kaybetmesi yada enflasyon, ekonominin askerileştirilmesinin kaçınılmaz sonucudur, en başta gelen aracıdır.

Vergiler ve iç borçlar devletin ordu ve silahlanma için gerekli harcamalarının tamamını kapatmaya yetmez. Bütçe açığının bir kısmı, dolaşım için gerekli para kitlesinden başka, fazladan kağıt paranın piyasaya sürülmesiyle karşılanır. Bunun dışında, devletin iç istikraz tahvilleri, bankaların kapitalistlere verdiği avanslar için bir teminat, bir ödeme yoludur, bu da dolaşımdaki (tedavüldeki) paranın daha çok artmasına yolaçar. Bu yüzden enflasyon, savaşın ve ekonominin askerileştirilmesinin alışılagelmiş sonucudur. 1957'de, doların sa-

tınalma gücü savaş öncesine göre yarı yarıya, sterlinginki üçte bir oranında azalmış, fransız frangı ve italyan lirasının değeri birkaç onda birine düşmüştür. Enflasyon olduğunda, fiyatların yükselişi, ücretlerdeki artıştan fazladır, yani ulusal gelirden pay alma bakımından kapitalistlerin kârı işçilerin zararına artar. Enflasyon, işçilerin soyulmasıyla, ulusal gelirin tekeller yararına yeniden dağılıma uğramasını sağlar.

Böylece, kısacası, finansman şekli ne olursa olsun, savaş giderleri halk kitlelerini bütün ağırlığıyla ezer. Büyük kapitailstleri ise, tersine, zenginleştirir.

Ekonominin askerileştirilmesi sonucunda, kapitalist devlet, sosyal ve kültürel gereksinimlere (okullar, yüksek öğretim kurumları, hastahaneler v.s.) ayrılmış harcamaları en aşağı bir düzeyde tutar. Bu ise halkın kültür bakımından geri kalmasına yol açar, aşırı bir şovenizme yer verir; burjuva demokrasisinin, emekçi kitlelerinin gayretli mücadelesinin ürünü olan bütün kazançlarını hiçe sayan askeri ve bürokrat toplum katlarının etkisini artırır. Savaş tehlikesinin artması ekonominin askerileştirilmesinin korku verici bir sonucudur.

Bütün bunlar bugünkü kapitalizmin asalak yozlaşmasının parlak bir kanıtıdır.

■ Kapitalist Devletleştirme ve Devlet Kapitalizmi

Tekelci devlet kapitalizmi, genel olarak **tekelci** kapitalizm gibi halk düşmanı ve gerici bir sis-

temdir. Bununla beraber, bunu **tekelci olmayan** devlet kapitalizmiyle karıştırmamalıdır. Tekelci olmayan devlet kapitalizmi, temsil ettiği toplumsal güçlere göre gerici yada ilerici olabilir. Örneğin, sömürgecilik boyunduruğundan kurtulan geri bıraktırılmış bazı ülkelerde, devlet kapitalizmi ve özellikle devlet mülkiyeti bugün ilerici bir rol oynamaktadır (*).

Emperyalist ülkelerde, devlet mülkiyeti, bugün temelde, tekelci devlet kapitalizmi gerici sisteminin çerçevesi içindedir. Bundan, işçi sınıfının ve diğer ilerici güçlerin, devletleştirilen girişimlerin yeniden kapitalistlere verilmesi için devlet mülkiyetine karşı durmaları gerektiği sonucu mu çıkar? Elbette ki hayır, çünkü bu geriye doğru atılmış bir adım olurdu. Devletleştirmeye karşı çıkan, ilerici güçler değil, kapitalist tekelcilerdir.

İkinci dünya savaşı sırasında, Avrupa tekelci burjuvazisi düşmanla işbirliği yapma şerefsizliğine düşmüştür. Bu yüzden, halk kitleleri tekellerin egemenliğine son vermek, faşizmi kökünden koparmak, savaş suçlularını cezalandırmak, barışı, ulusal bağımsızlığı ve demokrasiyi devam ettirmek için savaştan sonra devletleştirmeyi istemiştir. Emekçiler, devletleştirmeyi kapitalist tekellerin boyunduruğunu silkip atmanın yolu olarak kabul etmişlerdir.

Fakat burjuvazi ve onu destekleyen sağ sosyal demokratlar kitlelerin baskısı altında kısmi kapitalist devletleştirmeyi gerçekleştirirken, işçilerin haklı davalarını tekellerin çıkarlarına feda ettiler. İngiltere'de ve diğer bazı ülkelerde işçi kit-

---

(*) 16. Bölüme bakınız.

leleri büyük endüstrinin devletleştirilmesini desteklemek için az uğraşmıyorlar. Çünkü bu emekçi kitlelerinin gözü önünde, bugün devletleştirilen sosyalist endüstrinin bütün elverişli yönlerini kesinlikle ortaya koyan sosyalist ülkelerin örneği vardır.

Tekelcilere gelince, bunlar kapitalist tarzda bile olsa, her türlü devletleştirmenin yaygınlaşmasına şiddetle karşıdırlar. Çünkü her türlü devletleştirme, sosyalleşmiş ekonominin, sermaye sahipleri olmadan da pek âlâ yürütülebileceğini göstermiştir. Böylelikle, devletleştirme pek kutsal özel mülkiyet ilkesini baltalayarak, burjuvazinin ayakta tutmaya o denli çok çabaladığı hayallerin yıkılmasına yardımcı olur. Diğer yandan, tekelciler, işletmeler özel mülklerinde kaldıkça, mutlak efendiler olacaklarını bilirler. Devletleştirmeden sonra tekelciler genellikle devlet organlarını iradelerinin egemenliği altına alsalar bile işlerine tehlikeli bir şekilde başkalarının karışacağından korkup, kendilerini güvenlik içinde hissedemezler. Üstelik de, devlet, bazen tümüyle egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda hareket etmek zorunda kalır ki, bu da her zaman, bazı tröst ve konsorsyumların özlemleri ve gelecek için planlarıyla uyuşmayabilir. Bu nedenlerle, tekelciler daima özel mülkiyeti yeğ tutarlar. Devlet mülkiyetini ancak, tekellerin özel mülkiyetini sağlamlaştırmanın bir yolu olarak kabul ederler.

Tekelci Devlet kapitalizminin hüküm sürdüğü birçok ülkelerde işçi partileri büyük endüstrinin mutlak bir şekilde devletleştirilmesini bir hak davası olarak ortaya atarlar. Çünkü, bu devletleştir-

me tekellere karşı yöneltilmiş bir dava olarak, ilerici niteliktedir. Tabii, ülkenin sınıfsal durumu bütün kapitalist tekelleri ortadan kaldırmaya elverişli değilse, büyük sanayiin devleştleştirilmesi, ancak marksist partinin programının bir maddesi olarak kalma durumundadır. Fakat bu koşullarda bile, işçi partileri propaganda ile yetinmezler. İşçi partileri en önce, tekellerin boyunduruğunun son derece ağırlaştığı, işçilerin derhal devletleştirmeyi gerçekleştirmek için kitle halinde siyasal mücadeleye atılmaya hazır oldukları bazı sanayi dallarında acil olarak devletleştirmeyi ön görürler. Sosyalistler, bu devletleştirmenin kapitalist tekellerin her şeye kadir, mutlak gücünü gerçekten sınırlandıracak ve emekçileri rahatlatacak şekilde yapılmasını şart koşarlar.

Devletleştirmeden başka, bugün burjuva ülkelerinde emekçiler tarafından yapılması istenen birçok başka reformlar yine devlet kapitalizmi doğrultusundadır. Bu, bugün kapitalist devletin ekonomik hayatta artan rolünden ileri gelir. Emekçiler, ekonomik alanın devlet denetiminden uzak kalmasını hiçbir şekilde istemezler. Emekçilerin istediği, devletin, tekellerin keyfine kalmış yönetime ve bunların açgözlü, hırslı davranışlarına son vermesidir.

İşçiler haklı olarak şöyle derler: Devlet, işverenlerin çıkarına olarak ücretleri saptayabildiğine göre, neden işçilerin mücadelesi sonunda işçiler için garantilenmiş bir minumum ücret saptamasın ve neden iş anlaşmazlıklarında işçilerin çıkarına hakemlik etmesin? Neden devletin kiraların ve fiyatların yasa dışı olarak artırılmasına karşı etkili tedbirler alması sağlanamasın?

Deneyin de gösterdiği gibi, bu gibi haklı davalar için mücadele ederken emekçiler devletten bazı tavizler koparabilirler. İşçilerin baskısıyla, kamu hizmetleri işsizleri görevlendirecek biçimde düzenlenir. Muhakkak ki, çalışan kitlelerin hoşnutsuzluğu çok fazla artıp, bunlar mücadeleciliklerini ortaya koydular mı, mali sermayenin kayıtsız şartsız hüküm sürdüğü yerlerde bile hükümet çevreleri endişe duymamazlık edemezler.

Amerikalı ilerici ekonomi uzmanı H. Lumer, ABD'de kitlelerin tekellere karşı mücadelesi sayesinde, ikinci dünya savaşının son yıllarında, fiyatların kontrolü için oldukça etkili bir sistem kurulabildiğinden sözeder. Bu dönemde, toptan ve perakende fiyatlarında olduğu gibi kiralarda da % 2 ila 4'den fazla bir artış görülmemiştir. Savaştan sonra, devletin fiyat kontrolünün kalkmasıyla beraber, meydan tekelcilere kalmış, bunlar fiyatları diledikleri gibi artırmışlar ve bu artış sürüp gitmiştir. Lumer şöyle yazıyordu: «... İkinci dünya savaşı sırasında, fiyatların kontrol edilmesi işçilerin omuzundaki yükü büyük ölçüde hafifletmiş, bugün ise, gerçek bir fiyat kontrolüne uzaktan yakından benzeyen birşey olmaması bu yükü bir hayli artırmıştır.» (*)

Demek ki, tekelci devlet kapitalizmi boyunduruğunun en büyük ağırlığını sırtında taşıyan halk kitleleri, devleti tekellerin keyfi davranışlarına karşı tedbirler almaya zorlamak için mücadele etmelidirler. Bununla beraber, hiçbir reformun gerici te-

(*) H. Lumer, War Economy and crisis, New York 1954, s 57.

kelci devlet kapitalizmini ilerici bir sisteme, hele sosyalizme çeviremeyeceği açıktır.

Ancak işçi sınıfı ve bütün emekçilerin, işçi sınıfının öncülüğünde, **iktidar için** sınıf mücadeleleri zafere, erişince, kapitalizmden sosyalizme giden yol açılacaktır.

Revizyonist ve Reformistlerin Çağdaş Kapitalizm Üzerine Uydurmaları

Burjuva propagandacıları olan reformist ve revizyonistler tekelci devlet kapitalizmini, eski kapitalizmden tepeden tırnağa ayrı, yepyeni bir toplumsal rejim olarak tanıtırlar. Bu amaçla, tekellerin bu egemenlik şekliyle, emekçilerin sınıf mücadelesiyle elde ettikleri devlet kapitalizmine özgü tedbirleri aynı kefeye koyarlar. Kapitalist devletin, bugün için, ekonomik etkinliği düzenleyebileceğini, bunalımları önleyebileceğini, çağdaş burjuva devletinin sınıflar üstü bir kuruluş olduğunu da iddia ederler. Onlara kalırsa, sömürücü kapitalizm bir «genel refah devleti» ve açgözlü emperyalizm «halk kapitalizmi»dir.

İngiliz burjuva ekonomi uzmanı John Maynard Keynes'in 1930 yıllarında ortaya attığı teori, bu görüşlerin temelidir. Keynes'in diğer burjuva ekonomistlerinden farklı tarafı, artık kapitalizmin fazlaca yıpranmış olduğunu, ekonomiyi kendi başına yönetme gücünü yitirdiğini kabul etmesidir. Fakat Keynes kapitalizmin yakalandığı bu hastalığın şifa bulmaz cinsten olduğunu hiçbir zaman kabullenmek istemez. Dahası var. Üstelik de kapitalizmi «iyi-

leştirmeyi» üzerine almıştır. Tekelci devlet kapitalizmini geliştirmek ve ona güdümlü ekonomik yöneticilik kazandırmak suretiyle bu sistemi «sağlığa kavuşturacak» bir seri tedbirler ileri sürmüştür. Keynes ve çömezleri, üretimde sermaye yatırımlarını uygun bir düzeyde tutmaya, kredilerin devlet tarafından kontrolüne (faiz oranın düzenlenmesi) ve para dolaşımının kontrol altına alınmasına (paranın «düzenli» bir şekilde kıymetten düşürülmesi ve böylelikle işçilerin gerçek ücretlerinin azaltılması) yarayacak tedbirlere özellikle büyük bir önem verirler. Keynes'in teorisi gerçekte kapitalizmin bir övgüsünden başka birşey değildir, çünkü daha başlangıcından hayal ürünü bir düşünceye dayanır. Bu teoriye inanılacak olursa, kapitalizmin bazı kusurları düzeltilir ve emekçilerin kapitalist egemenlik altında çektikleri bazı sıkıntılar giderilirse, bu düzen ebediyete kadar sürdürülebilir.

Burjuva iktisatçılarının çoğunluğu, pek çok sağ sosyal demokrat gibi, günümüzde Keynes'in teorisinden destek alır. Birçok sağ sosyalist parti, programlarında, Marx'ın ekonomik teorisini resmen reddetmiş ve Keynes'in teorisini esas almıştır. Marksizm yerine Keynes'in doktrinini geçirmek için en açık çağrı İngiliz İşçi Partisi üyesi John Strachey tarafından, yazdığı **Modern Kapitalizm** adlı kitapta yapıldı. Strachey bu kitapta, Keynes'in kapitalizmin resmen savunucusu ve sosyalizmin düşmanı olmakla beraber, bilmeden, tekelci devlet kapitalizminden sosyalizme geçişin dereceli evrimini gerçekleştirecek yöntemleri ortaya koyduğunu iddia eder. Onun sözüne bakılacak olursa, Keynes, devleti, üretimde sermaye yatırımlarını çok

geniş ölçüde teşvik etmeye ve elinde para fonları bulunduranlar bunları biriktirmesinler, mümkün olduğu kadar fazla harcama yapsınlar ve bu şekil[1] de peşin talebin azalmasını önlesinler diye, bu gibi kimseleri kontrol altında tutmaya çağırmıştır. Strachey'e göre burjuva devleti böylelikle kazanç vergisini artırarak gelirleri eşitlemek zorunda kalacaktır. Strachey'e kalırsa İngiliz devleti, Keynes'in önerilerine uyarak, gerçekten de, şimdiden peşin talebi yüksek bir düzeyde tutacak ve «toplumsal toplam emek» yaratacak şekilde ulusal gelirin yeniden dağılımını sağlamakta ve ekonomiyi «planlamaktadır».

Strachey'e kalırsa, İşçi Partisi Hükümetinin bazı sanayi dallarını devletleştirmesi, yeni bir ulusal sosyal güvenlik sistemi ve tıbbi yardım servisleri kurması İngiltere'yi bir sosyalist ülke haline getirmiştir. Oysa Strachey, İngiltere ekonomisinin bir «oligopoli» yani bir «çok büyük tekeller kliği» tarafından yönetildiğini kendisi de kabul eder. Buna rağmen Strachey İngiltere'nin «sınıf çatışmalarını aştığını», işçilerle işverenler arasındaki ilişkilerin «barışçı bir aşamaya girdiğini» iddia etmeye devam etmektedir.

Fransız sosyalistlerinden tarihçi Bourgin ve iktisatçı Rimbert de tekelci devlet kapitalizmini, kapitalist toplumun dereceli olarak sosyalist topluma dönüşmesi olarak göstermeye çalışmışlardır.

Çağdaş kapitalizm hakkındaki bütün bu uydurmalar neden tutarsızdır? Bir defa şunun için: sağ sosyal demokratlar **tekelci** devlet kapitalizmini hiçbir ayırım yapmadan her türlü devlet kapitalizmiyle aynı kefeye koyuyorlar. Böylece iki kavramı birbiriyle karıştırıyor; çağdaş kapitalizmin **tekelci** ka-

rakterini küçümsüyorlar. Tekelci kapitalizmi, kapitalist tekellerin yer alamıyacağı devlet kapitalizmi olarak tanıtmaya çalışıyorlar. Başka bir söyleyişle, kapitalizmin ayıbını örtmek için kendine özgü çizgiler, yani, açgözlü tekellerin boyunduruğu, askerileştirme, asalaklık, bunalımlar ve işsizlik kaybolacak şekilde maskeliyorlar. Oysaki, çağdaş tekelci devlet kapitalizminin **başlıca içeriğini** oluşturan çizgiler kesinlikle bunlardır.

İkincisi, sağ sosyal demokratlar, tekellerin «sınıflar üstü» bir devletin buyruğunda olduğunu ileri sürerken gerçeği çarpıtırlar. Gerçekte, kapitalist tekellerin buyruğunda olan devlettir. Tekelci devlet kapitalizminde, toplum içinde kesin iktidar büyük tröstlerin elindedir, en zenginler arasından yüz kadar ailenin dolaylı yada dolaysız diktatörlüğüdür bu.

Üçüncüsü, yine sağ sosyal demokratlar **devlet kapitalizminin** sınıfsal karakterini el çabukluğuyla yoketmeye çalışırlar. Devlet kapitalizminin yapısında var olan bazı tedbirleri sosyalizmi kurmayı amaçlayan eylemler olarak gösterirler. İktidar burjuvazinin elinde oldukça, devletin, bazı büyük girişimleri işletmeyi üzerine alması gibi devlet kapitalizmi çerçevesinde kalan tedbirler kapitalist sömürü ilişkilerini ortadan kaldıramaz. Hatta bu tedbirler, günümüzde, örneğin Endonezya ve Hindistan'da olduğu gibi bazı ülkelerde ilerici özellikte olsalar bile bu sonuç değişmez. Sosyalist üretim ilişkileri kapitalizm çerçevesi içinde doğamaz. Burada ancak sosyalizmin maddi ön belirtileri kendini gösterebilir. Fakat devlet kapitalistlerin elindeyken, yani, iktidar emekçilerin eline geçmedikçe bu

ön belirtilerden hareket ederek sosyalizmi kurmaya başlamak olanak dışıdır.

Sosyalizm biliminde olduğu gibi, işçi hareketi militanlarının birçok kuşağının bilincinde de sosyalizm ve toplumsal mülkiyet kavramları birbirinden ayrılmazdır. Fakat günümüzde, sağ sosyal demokratlar bu bilimsel görüşe sırt çevirmektedirler. Örneğin sosyalist Enternasyonal bildirisinde, «sosyalist planlama, bütün üretim araçlarının toplumsal mülkiyetini kurmayı doğru bulmamaktadır. Toplumsal mülkiyet, bazı önemli üretim dallarında özel mülkiyetin var oluşuyla bağdaşabilir», denmektedir. Bu teoriye dayanarak, İngiltere İşçi Partisi sağ kanat üyeleri pratikte devletleştirme tedbirlerini uygulama programından vazgeçmişlerdir.

Sağ sosyal-demokratların programlarının dikkatle okunması, onların «sosyalizm» görüşünün tekelci devlet kapitalizmini aynen kopya etmek olduğunu anlamaya yeter. Düşlerinde ve özlemlerinde Morgan ve Rockefeller'in toplumsal «ereğinden» ne daha öteye gidebilir, ne de daha yükseklere çıkabilirler.

Bazı Yugoslav revizyonistleri de, çağdaş kapitalizminin ayıbını örtmek için sağ sosyal-demokratların izinde yürüyorlar. Yugoslavya Komünist Ligasının program taslağında çağdaş kapitalizmin günden güne «ekonomide nesnel eğilim bakımından yeni **sosyalist unsurlar**» yarattığı, bunların «kapitalist üretim tarzı üzerinde baskı yaptığı»; «özel sermayenin haklarının kısıtlandığı» ve ekonomik görevlerinin giderek devlete geçtiği iddia ediliyor. Buna inanılacak olursa, böylece kapitalist üretim

tarzı içerisinde «sosyalizme doğru evrimleşme süreci» oluşmaktadır.

Bu revizyonist görüş sağ sosyal demokratların ileri sürdükleri sözlerle bağdaşıyor. Fakat E. Kardelj, Yugoslav komünistlerine çağdaş kapitalizmdeki bu «mucize sayılabilecek değişmenin» gerçek olduğunu ispatlarken, Strachey'in İngiltere'de İşçi Partisi üyelerinin karşısında aynı şeyi yapması sırasında karşılaştığı zorluklardan daha çok zorlukla karşılaşmıştır. Kardelj çağdaş kapitalizme «devlet kapitalizmi» derken, birçok Yugoslav komünisti ondan gerçek adıyla sözedilmesini; yani tekelci devlet kapitalizmi denilmesini önermişlerdir. Fakat Y.K.L. Kongresine verdiği raporda, Kardelj «tekelci devlet kapitalizmi» teriminin ancak «devlet kapitalizminin kökenini» ifade ettiğini öne sürerek «devlet kapitalizmi» terimini kullanmakta direnmiştir. Bununla, usta bir hokkabaz gibi, gerici tekelci devlet kapitalizmini, daha zararsız bir devlet kapitalizminin embriyonu olarak tanıtmaya çalışmış, sonra da hileye başvurarak devlet kapitalizminde, çağdaş kapitalizmin bütün günahlarını affettirecek «sosyalist unsurları» bulup ortaya çıkarmıştır... Bu gerçek bir okus pokusçuluktur.

Y.K.L.'nin revizyonist programının gösterdiği bu kanıtlar, kuşkusuz bir hayli eğlendiricidir; fakat, hiç de inandırıcı değildir.

Reformist ve revizyonistlerin tekelci devlet kapitalizminden sosyalizme «geçiş» programının karşıtı olarak, marksist-leninistlerin programı, kapitalist tekellere ve bu tekellerin egemenliğine karşı kesin bir mücadeleyi, bir avuç tekelci aristokratın diktatörlüğünün devrilmesi için savaşı öngörür.

Marksist-leninistler kapitalist düzende yapılmasına olanak bulunan bütün reformların emekçilerin yararına yapılması için çalışırlar. Devlet kapitalizmine ilişkin reform da buna dahildir. Ancak, marksist-leninistler, kapitalist üretim tarzı yerine sosyalist üretim tarzının geçişinin yalnız bir sosyalist devrimin sonucunda olabileceği gerçeğine sarsılmaz bir inançla bağlıdırlar.

3 KAPİTALİZM EKONOMİK BUNALIMLARI ÖNLEYEBİLECEK MİDİR?

1929-1933 dünya ekonomik bunalımından sonra ve özellikle ikinci dünya savaşının arkasından tekelci sermaye, devletin de yardımıyla, bunalımları önlemek amacıyla bir tedbirler sistemi oluşturdu. Bütün bu eylemler tekelci devlet kapitalizmi çerçevesinde kalıyordu.

Bunalıma Karşı Tedbirler, Kapitalizmin İyileşmez Hastalığına Karşı Geçici Çareler

Muazzam devlet siparişleri ve en büyük tekellerin çıkarına sürekli ve yeter derecede büyük bir talep sağlayan silah ve stratejik maddeler alımı, bunalımları yenmek için alınmış başlıca tedbirlerdir. Yine, bankacılık ve maliye alanında geçici güdümlü yönetime büyük önem verilir; çünkü, geçmişte en şiddetli bunalımlar bu alanlardan başlayarak patlak vermiştir. Bankalara yatırılan paraların hep birden geri çekilmesini önlemek ve böylece bir panik havası yaratılmasına ve büyük bankaların iflas etmesine meydan vermemek için emper-

yalist devletler bu yatırımları teminat altına alırlar. Ayrıca, hükümet borsa işlemlerini kontrol etmeye ve piyasaya sürülen senetleri denetlemeye başlar. Bunalımları önlemek için, devlet, üretimi sınırlandırmak yada azaltmak üzere bazı tedbirler de alabilir (örneğin, indirim oranını yükseltmek, ekilmiş alanların kısıtlanması için primler ödemek v.s. gibi). Aynı zamanda, devlet tüketim kredileri (taksitli satışlar) düzenleyerek ekonomik konjoktürü etkilemeye çalışır. (Örneğin otomobillerin, televizyonların, radyoların, mobilyaların kredili satışları, v.s.).

Tekelci devlet kapitalizminin taraftarları, bu gibi tedbirleri doğru bularak, bunlar sayesinde kapitalizmin bunalımlar hastalığından kurtulabileceğini yada oldukça iyileşeceğini ve kapitalist üretimin kesintisiz artmasının sağlanabileceğini öne sürerler. Böylelikle güya, sonsuza dek sürecek bir «mutluluk ve zenginliğin» yolu açılacak, işsizlik de ortadan kalkacaktır.

Fakat gerçekte ne olur?

Bu sorunu, büyük kapitalist tekellerin davranışlarında en büyük serbestliğe sahibolduğu, bunların devlet üzerinde en çok etkili olduğu ve savaşın yıkıcı etkisinin ekonomideki gelişmeye en az zarar verdiği ülke olan Amerika Birleşik Devletleri örneği üzerinde inceleyelim.

ABD'de, iç ve dış pazarlardaki koşullar son derece elverişli olduğu halde, bunalımları önlemek için alınan tedbirler istenilen sonuçları vermemiştir.

ABD'de, sanayi üretiminde kesintisiz artış yerine, 1948'den 1958'e kadar geçen on yıllık zaman

içinde üretimde üç defa düşüş görülmüştür: Birincisi 1948-1949 yıllarında olmuş ve resmi verilere göre üretim % 10,5 azalmıştır, bunu, dört yıl sonra (1953-1954) % 10,2'lik bir azalma, ve bunun üç yıl arkasından ise (1957-1958) % 13,7'lik bir düşme izlemiştir.

Üretimdeki bu düşüşlerin bunalım özelliğinde olması, bunların yanısıra ABD'de kitle halinde işsizliğin ortadan kalkmak şöyle dursun, tersine daha da belirginleşmesinden ileri gelir. Üretimdeki her azalışla beraber, Amerika Birleşik Devletler'inde resmen kayıtlı tam işsiz sayısında birdenbire yükselmeler görülür. Örneğin, bir önceki yıla göre 1949'da işsiz sayısı 1.300.000 artmış, 1954'de ise bir yıldaki artma 1.600.000'e ulaşmıştır. 1958 ortalarında işsiz sayısı 1957'deki değerden 2,4 milyon fazlaydı. 1959 başlarında ise ABD'de resmen kayıtlı tam işsiz sayısı 5 milyonu buluyordu. Ayrıca, üretim hacmini gösteren resmi verilerdeki sayıların, silah ve stratejik malzeme üretimini de içerdiğini ve bunalım dönemlerinde, bu sektördeki devlet siparişlerinin azalacağına, tersine arttığını unutmamalıdır. O halde, savaş üretimi hariç tutulacak olursa, sivil üretimdeki azalmanın tartışılmaz biçimde Amerikan istatistiklerinden çıkan sonuçtan çok daha fazla olduğu ortaya çıkar.

İşte, geçmiş bir döneme ait inkar edilmez gerçekler bunlardır. Fakat, tekelci devlet kapitalizmi temsilcilerinin, bunalımlara karşı aldıkları tedbirlerle, ekonomik bunalımların niteliğini ve şeklini hiç etkileyememiş olduğunu düşünmek yanlış olur. Elbette ki, bu alanda bazı sonuçlar alabilmişlerdir.

Tekelci devlet kapitalizminin bunalımların şekillerini, ardarda gelişlerini ve niteliklerini etkilediği kuşkusuzdur. Büyük tekeller, bunalımlar daha başlangıç halindeyken, kendiliğinden patlama gücünü azaltmak için devletin muazzam mali gücünden yararlanabilecek durumdadırlar. Diğer taraftan küçük ve orta kapitalistlerin mahvolması pahasına, büyük kapitalistleri iflastan kurtarmak, durumlarını sağlamlaştırmak olanağı bugün daha fazladır. Ayrıca, büyük karteller, bunalım dönemlerinde çok sayıda maddenin fiyatındaki kendiliğinden düşmeyi durdurabilir, hatta bazılarının fiyatını yükseltebilirler. Üstelik, karteller bunalım devrelerinde bile, devletin yoğun savaş malzemesi siparişlerinden yararlanarak çok büyük kârlar sağlarlar.

Fakat bütün bunlar madalyonun sadece bir yüzüdür. Madalyonun ters tarafı ise, tekelleri zenginleştiren bu bunalımlara karşı alınan tedbirlerin kaçınılmaz bir şekilde ülkenin ekonomik güçlerini tükettiği, halkın büyük çoğunluğunun maddi durumunu daha da kötüye götürdüğüdür. Burjuva devleti, silahlanma yarışının masraflarını karşılayabilmek için, vergileri artırarak, paranın değerini düşürerek halkı soydukça, zorunlu olarak peşin talep de azalır. Bu da, kapitalizmin iyileşmez hastalığının: ekonomik bunalımların daha ağır bir şekilde yenilenmesi için yetecek koşulları yaratır. Eskiden her bunalım döneminde ortaya çıkan fiyat düşüşünü önlemeyi belli bir ölçüde başarmalarına karşılık, tekeller, ellerindeki mal stoklarını eritmekte gittikçe daha çok zorluk çekmeye başlamışlar, bu ise, bunalım devresinin bitmesini ve yeni bir ekonomik atılım devresine geçişi kesinlikle geciktiren

bir etken olmuştur. Kapitalist devlet, büyük girişimleri iflastan kurtarmayı başardığı, bunalımın doğurduğu diğer kendiliğinden kargaşalıkları önlediği ölçüde, çeşitli üretim dalları arasında zorunlu oranların gerçekleşmesini sağlayan sermaye dağılımını araya girerek engellemiş olur.

Öyleyse, tekelci devlet kapitalizmi temsilcileri bunalımın gelişmesini bir ölçüye kadar etkilemekle beraber, bu bunalımın sebeplerini ortadan kaldıramaz, tersine, hastalığın daha derinlere kök salmasına yol açarlar.

Üretimdeki düşüşlerin, savaş sonrasında ABD de sık sık görüldüğü gibi bir bunalım niteliği kazanıdığı gerçeğini gizlemek için, burjuva ekonomi bilginleri daha zararsız bir kelime bulmuşlar, buna «gerileme» demişlerdir. Fakat etiketi değişse de bir şey ne ise odur. Üretimdeki azalmalar da yine kapitalizmde aşırı üretim bunalımlarını doğuran sebeplerin sonucudur. Diğer kelimelerle, kapitalist düzende üretimin anarşi içinde bulunması, kapitalistlerin bitmek bilmeyen en fazla kâr elde etme yarışı, belirli zaman aralıklarıyla (periyodik olarak) üretim artışıyla peşin talep gerilemesi arasında ortaya çıkan bir oransızlıkla sonuçlanır. Pazarların genişletilmesi, üretimdeki artışla aynı tempoda değildir. Bu oransızlığın geçici olarak giderilmesi... İşte, ekonomik bunalımların nesnel görevi kesinlikle budur.

Kendiliğinden de anlaşılacağı gibi, Amerika Birleşik Devletlerinde eskiden görülmüş bunalımlarla daha sonrakiler arasındaki değişiklikler, tekelci devlet kapitalizmi rejiminde bütün ekonomik bunalımların aynı belirtilerle ortaya çıkacağını söy-

lemenin yanlış olduğunu gösterir. Gelecekte, elbette ki daha değişik şekiller de ortaya çıkacaktır. En şiddetli ekonomik sarsıntılar, zamanla özellikle tekelci devlet kapitalizmiyle yönetilen ülkelerde görülecektir. Şu durum gayet açıktır: Üretimin toplumsal karakteriyle mülkiyetin kapitalist (özel) karakteri arasındaki çelişki sürüp gittikçe, yani kapitalizm var oldukça, ekonomik bunalımlar önüne geçilmez bir şekilde tekrarlanacaktır. Bunalımları önlemek için alınan tedbirler ve tekelci devlet kapitalizminin ekonomiyi güdümlü yönetme eğilimi kapitalist ekonomiyi daha kararlı bir duruma getiremez; tersine kararsızlığı daha belirginleştirir.

Gerileme ve yükselmelerin sürekli olarak birbirini izlemesi kapitalist ekonominin kararsızlığının kanıtıdır. Ne silahlanma yarışı, ne de diğer tedbirler Amerika Birleşik Devletleri'ni ve diğer kapitalist ülkeleri aşırı üretim bunalımlardan kurtarabilir. Kapitalist devletler ne yaparlarsa yapsınlar, bunalımların sebeplerini ortadan kaldıramazlar. Kapitalizm öldürücü bir şekilde boğazına sarılan kendi çelişkilerini silkip atacak güçte değildir. Bu çelişkiler birikmeye, ağırlaşmaya ve kapitalizmi yeni ekonomik sarsıntılarla tehdit etmeye devam etmektedir.

Kapitalizmin «Bunalımsız Gelişme» Teorilerinin Yıkılışı

Burjuva teorisyenleri ve revizyonistler, gerçeklere ters düşerek, bunalımları sona erdirmenin, kapitalizmi bozulmamış olarak devam ettirmenin mümkün olduğunu kanıtlamaya çalışırlar. Bu teo-

risyenler, çok defa, Avrupa'nın belli başlı kapitalist ülkelerinin savaştan sonraki durumunu örnek gösterirler.

1957-1958 yıllarına kadar, Avrupa'da, gerçekten kesinlikle ortaya çıkmış bir bunalım görülmemiştir (kömür, tekstil gibi bazı sanayi dallarındaki bunalımların dışında). Fakat, dünyanın «bunalımsız kapitalizm» dönemine girdiğini ileri sürenler, ya kendini yalancı umutlarla avutmaya çalışanlar, ya da herkesi aldatmak isteyenlerdir.

Batı Avrupa ülkelerinin ekonomik konjoktörünün gelişimi, ABD'ninkiden de daha geniş ölçüde, savaşın sonuçlarına bağlı somut ve geçici tarihi koşulların etkisindeydi. Bu ülkeler savaş sırasında mahvedilmiş, yakılıp yıkılmıştı. Özellikle Almanya, İtalya, Fransa ve Asya'nın tekelci kapitalist tek ülkesi olan Japonya için durum buydu. Savaşın etkilerinden kurtuluncaya kadar, yani uzun yıllar süren bir zaman için, bu ülkelerde aşırı üretim söz konusu olamazdı.

Fakat, bir defa bu hedefe ulaşılınca, ciddi bunalım belirtileri de derhal ortaya çıktı. 1958'de İngiltere'de, Belçika'da, Hollanda'da, Norveç'te ve Japonya'da görülen üretim azalması ve Batı Almanya, Fransa ve İtalya'nın sanayi üretimindeki yükselişte birden yavaşlama bunun kanıtıdır. 1958'de, savaştan beri ilk kez olarak, tüm kapitalist dünyanın sanayi üretimi ve dış ticaret hacminde bir daralma meydana geldi.

Böylece, hayat, kapitalizmi temize çıkarmakla görevli teorisyenlerin bir yalanını daha ortaya çıkarmış oldu. Çürütülemez doğrular karşısında

bunlar dolambaçlı yollara sapmaya, bunalımlar konusunda yanılanın yalnız kendileri olmadığını, marksistlerin de yanılmış olduğunu, çünkü, ikinci dünya savaşından beri devrelerin (cycle) ve bunalımların gelişmesinin, onların eskiden söyledikleri gibi olmadığını kanıtlamaya çalışırlar. Aptallığa bakın! Marksistler hiçbir zaman bir devrenin zorunlu olarak bir diğerine benziyeceğini, bunalımların aralıklarının ve özelliklerinin değişmez olarak kalacağını ileri sürmemişlerdir. Lenin 1908' de yazdığı «Marksizm ve Revizyonizm» adlı makalesinde, Marx'ın ortaya koyduğu bunalımlar teorisini inkar etmek isteyen revizyonistlere cevap verirken «Gerçekler, revizyonistlere bunalımlar çağının henüz geçmediğini göstermekten geri kalmadı: mutluluk ve refah dönemini bunalım devresi izledi. Bazı bunalımların şekilleri, birbirinin ardı sıra geliş biçimleri, görünüşleri değişebilir, fakat, bunalımlar yine kapitalist düzenin önüne geçilmez, ayrılmaz parçasıdır. »diye yazar (*).

Komünistler, kapitalizmin bunalımlardan kurtulamadığını söylemekten hiç de memnun değillerdir. Burjuvazi ve reformizmin propagandasının tersine komünist hareket, sosyalist devrimin zaferinin ekonomik bunalımlara bağlı olduğu gibi bir düşünceye dayanmaz. Elbette ki, ekonomik bunalımlar emekçilerin kapitalizme karşı öfkesini artırır. Fakat, tarihin de gösterdiği gibi, bunalımlarla beraber, gericiliğin saldırganlığı da artar, faşizmin etkinliği yeniden dirilmek için uygun bir zemin bulur ve savaş tehlikesi büyür.

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 15, s 21. Rusça Baskı.

Ayrıca, komünistlerin ekonomik bunalımlara sevinmeleri olanaksızdır; çünkü onlar, bu bunalımların emekçi kitlelerine getirdiği ıstırap ve felaketleri çok iyi bilirler. Komünistlerin, kapitalizmin bunalımsız gelişmesi hayallerini daima bir yana bırakmalarının nedeni, tekeller tarafından üzerlerine yıkılan, bunalımların getirdiği bütün ağırlıkların altında ezilen emekçilerin, ancak bu hayallerden kurtulmaları koşuluyla kendi davaları uğruna etkin bir şekilde savaşabilecekleri gerçeğidir.

Bunalımları ortadan kaldırmanın tek yolu, kapitalizmin yerini sosyalizmin almasıdır. Fakat bundan, kapitalizmin egemenliği altında, bunalımların ağır sonuçlarına karşı mücadelesinin boş olduğu sonucunu çıkarmak büyük bir hata olur. Komünistler böyle bir mücadelenin zorunlu olduğunu ve bundan, halk kitleleri yararına önemli sonuçlar alınabileceğini kabul ederler.

4 SINIF UZLAŞMAZLIKLARININ ŞİDDETLENMESİ ve YAYGINLAŞMASI

Kapitalist ekonomide güçlüklerin ve çelişkilerin şiddetlenmesi sonucunda meydana gelen, tekelci devlet kapitalizmine geçiş gibi değişiklikler burjuva toplumunun çeşitli sınıf ve tabakalarının çıkarlarını derin bir şekilde etkiler.

■ İşçi Sınıfı ve Sermaye

Kapitalizmin genel bunalımı geliştiği ölçüde, işçi sınıfının sömürülmesi fazlalaşır ve durumu kötüleşir. Bu, herşeyden önce, işin olağanüstü yoğunlaştırılmasında ve bunun sonucu olarak iş kazalarının artmasında, aşırı çalıştırılma yüzünden ortaya çıkan hastalıkların yaygınlaşmasında kendini gösterir. İşin yoğunlaştırılması, vücudun yıpranmasını çabuklaştırır, işçinin çalışma gücüne sahiboldüğu yılların sayısını azaltır. İşte, sonsuz zenginlikler bunun pahasına yaratılır. Fakat bu servetler sömürücüler tarafından gaspedilir. Ulusal gelirden işçilere düşen pay, artmak şöyle dursun, daha da azalır.

Son yıllarda, hemen hemen her yerde, işçilerin nominal ücretlerinde (itibari ücret) önemli bir

artma görüldüğü gerçektir. Fakat bu ücret farkı, paranın değerini kaybetmesi ve vergi yükümlülüklerinin artırılmasıyla nerdeyse hiçe indirilmiştir. Bu nedenle, kapitalist ülkelerin çoğunda gerçek ücret ya hiç artmamış yada pek az artmıştır. Örneğin ABD'da ara mallar sanayiinde işçilerin ortalama yıllık gerçek ücreti (vergiler ve işsizliğin sebebolduğu kayıplar çıkarıldıktan sonra) 1945 ile 1954 arasında 1944'dekinden düşüktü ve 1955-1956 arasında da 1944'dekine göre % 2 ila 6'dan fazla bir artma göstermemişti. 1957'de ve hele 1958'de Amerikalı işçilerin yaşama düzeyinde yeniden bir düşüş oldu. Fransız komünist Partisine göre Fransa'da, 1954'de, işçi kategorilerinden çoğunun ortalama gerçek ücreti hâlâ 1938'deki düzeydeydi. İngiltere'de, ancak 1956'da, savaş öncesi gerçek ücret düzeyi % 2 ilâ 3 kadar yükseldi.

Bütün bunlarla beraber, ücret yine de işçi sınıfının maddi durumu hakkında tam bir fikir veremez. Aynı zamanda, herşeyden önce varlığını sürdürmek ve tekrar üretilmek için zorunlu harcamalarla ölçülen iş gücü değerini göz önüne almak gerekir. İşte, bu iş gücü değeri son yıllarda önemli derecede artmıştır.

Birincisi, iş yoğunlaştırılmıştır. Bir işçinin işi ne kadar yoğunsa, tekrar güç kazanması için zorunlu harcamalarının da o kadar fazla olacağı açıkça anlaşılabilir.

İkincisi, son kırk-elli yıl içinde şehirlerde hızlı bir büyüme oldu. İş yerinden uzakta oturan işçilerin sayısı gittikçe arttı. Bu yüzden gidiş-geliş masrafları işçilerin bütçelerinde giderek daha büyük bir yer tutmaya başladı. Diğer bir karakte-

ristik değişme, eskiden yalnız ev işleriyle uğraşan kadınların pek çoğunun şimdi üretimde çalışmalarıdır. Aile bütçesi bu sebepten artmakla beraber yeni yeni masraf kapıları da açılmaktadır: ev işlerini kolaylaştıracak araçlar satınalma zorunluluğu, daha pahalı yiyecek maddeleri (hazır yiyecekler) alma zorunluluğu, v.s. İşçi ailesinin sağlık ve bakım giderleri de fazlalaşmıştır. Modern sanayi, daha tahsilli işçilere ihtiyaç duydukça, işçi aileleri çocuklarını okutmak için daha ağır masraflara katlanmak zorundadırlar.

Genel bir kural olarak, iş gücü değeri, bütün bu etkenler sebebiyle, gerçek ücretten çok daha yüksek bir düzeye ulaşır. Bu gerçek ücreti, işçinin ve ailesinin ihtiyaçlarını belirli bir ölçüde yansıtan asgari geçim indeksiyle karşılaştırmak bu konuda bir fikir verebilir. Örneğin ABD'de ara mallar sanayiinde ortalama ücret (profesör Heller'in komitesince yapılan ve resmen onaylanan hesaplara göre,) dört kişilik bir ailenin asgari geçim indeksinden 1944'de % 19, 1958'de % 29 oranında daha düşüktü. Batı Almanya'da, dört kişilik bir ailenin asgari geçim indeksi 1955'de ayda 445 mark olarak saptanmıştı. Halbuki, işçilerin aşağı yukarı % 70'inin ücreti bu minimumun altındaydı.

Çağdaş kapitalizm müzmin işsizlikten ayrı düşünülemez. Birleşik Devletler gibi zengin bir ülkede bile, hatta yüksek ekonomik konjoktürlü yıllarda, müzmin tam işsiz sayısı (iş bulmak istediği halde sürekli işsiz kalanlar) 3 milyonu aşıyordu ve yarı işsizlerin sayısı ise daha da yüksekti. İtalya'da, birinci dünya savaşından sonraki yıllarda, tam ve yarı işsizlerin sayısı 2.500.000'i aşkındı.

Üstelik, bugünkü kapitalist düzende, işçilerin durumu her zamankinden daha kararsız, yarını belirsiz bir hale girmiştir. Bunalımların ve kitle halinde işsizliğin verdiği korkuya, bir de kaza, hastalık yada her günkü aşırı çalıştırma sonucunda çalışma yeteneğini kaybetme korkusu eklenmiştir. Geleceği güven altına alınmamış bir erken ihtiyarlık düşüncesi işçilerin hiç aklından çıkmayan bir kabustur.

İşçi sınıfının güven vermeyen maddi durumu kredili tüketimin artmasıyla daha da kötüleşir. ABD'de kredi ile alış verişte bulunan tüketicilerin borçlarının 1945 yılında 5,6 milyar dolarken, 1957' de 44,8 milyara yükselmesi ibret vericidir. Kredili alım satım sistemi, başka türlü hiçbir zaman, kullanmak zorunda olduğu nesneleri elde edemeyecek olan işçilerin yaşama koşullarını geçici olarak biraz iyileştirebilir. Bununla beraber, bu koşullarda, yalnız işi kaybetmek değil, kısa bir süre için çalışmamak bile korkunç bir tehlikedir; çünkü, ödemede en küçük bir gecikme yalnız satın alınan malların değil, ödenmiş olan taksitlerin de elden gitmesi demektir.

Demek oluyor ki, kapitalizmin kendisine özgü işçi sınıfının durumunu ağırlaştırma eğilimi heryerde, bütün şiddetiyle kendini hissettirmekten geri kalmamaktadır.

Bazı kapitalist ülkelerde, son 10-15 yıl içinde, işçi sınıfının (yada bazı tabakalarının) durumunu bir parça düzeltmeyi başardığı gerçektir. Fakat, bunun başlıca sebebi şudur: işçi sınıfı, ikinci dünya savaşından sonra, ekonomik çıkarlarını savunma bakımından daha elverişli koşullar içinde bu-

lunmaktadır (en başta, sosyalist ülkelerin başarıları sayesinde); diğer taraftan, tekellere karşı direnişini güçlendirmiştir.

Bundan şu sonucu çıkarmak gerekir: işçi sınıfının (ya da bazı işçi gruplarının) geçmişe göre biraz daha iyi yaşama koşullarına kavuştuğu yerlerde bile emekle sermaye arasındaki uzlaşmazlık azalmış değildir. Tersine, son yıllarda kapitalizmde meydana gelen değişmeler, sınıf kavgalarını artıracak sebepler getirmiş, işçi sınıfıyla kapitalistler arasındaki siyasal çelişkileri şiddetlendirmiştir. Barışı, demokrasiyi ve bağımsızlığı tehdideden tekel egemenliği, işçi sınıfına daha büyük felaketler getirmekte ve bunun sonucu olarak işçi sınıfı, gerçekte, tekelci burjuvaziden daha da uzlaşmaz bir hasımla karşı karşıya gelmektedir.

Fakat bu durum her zaman sınıf mücadelesinin hızlanmasıyla sonuçlanmaz. Gerçekler, işçi hareketinin her yerde eşit biçimde gelişmediğini, bazı ülkelerde işçi sınıfının acil görevlerini yerine getirmekte geciktiğini gösterir.

Bu durumun başlıca nedeni işçi hareketini ezmek için devlet mekanizmasından giderek daha çok yararlanma olanağı bulan tekellerin boyunduruğunun ağırlaşmasıdır. Geçmişte işçilerin karşısında sadece bir işveren varken, onlar bugün, daha çok emperyalist devletin bütün gücüyle çarpışmak durumundadırlar. Bundan destek alan tekeller proletaryayı ezmek için muazzam bir aygıt kurdular. Sendikaların etkinliklerini denetliyecek ve işverenle işçi arasındaki ilişkileri zorunlu bir düzene sokacak bir sistem yarattılar. «Kara liste»ler düzenlemek gibi, «fabrika ajanları» örgütü kurmak, v.s.

gibi baskı yöntemlerine günden güne daha sık başvurmaya başladılar. Demokrasinin resmen kaldırılmadığı burjuva ülkelerinde bile, işçilerin grev gibi sınıf mücadelesinin en basit bir şekline başvurması gerçek bir cesaret gerektirmektedir.

Bütün bu yöntemlere rağmen, tekelci burjuvazi ne işçilerin sınıf mücadelesinin en başta gelen sebebini, yani emek-sermaye çelişkisini, ne de bu mücadelenin kendisini ortadan kaldırmayı başarabilir.

Gerçekten de işçi sınıfında büyük bir ilerleme olmuştur; birçok ülkelerde işçiler artık daha örgütlü, daha bilinçli, daha savaşçıdır. Dünya siyasetinde meydana gelen değişmeler Alman ve İtalyan faşizminin ezilmesi, uluslararası gericilik kalesinin yıkılması, bütün dünyada sosyalizmin başarısı, sömürge halklarının kurtuluş mücadelesindeki atılım kapitalist ülkelerde işçilerin savaşı için daha elverişli uluslararası koşullar yarattı. ABD'de ve diğer bazı ülkelerde tekellerin kurduğu diktatörlük rejimine karşın, işçi sınıfı silahları bırakmış değildir. İşçiler heryerde savaşmaya devam ediyorlar. Savaşları her zaman cepheden değildir, her zaman bütün savaş hattı üzerinde değildir; bu savaş, bazı hallerde arkadan saldırı şeklinde, koşullara en uygun ve en çok kolaylık sağlıyacak yollardan yürütülebilir.

O halde, gerçekler, sağ kanat sosyalistlerinin ve revizyonistlerin propagandasını yaptığı sözümona «sınıfların barışması» masalını yalanlamıştır.

Tersine, daha ileride de göreceğimiz gibi, kapitalizmde meydana gelen değişmeler, yalnız eski

sınıf çelişkilerini şiddetlendirmekle kalmaz bunlara yenilerini de ekler. Emek-sermaye temel çelişkisinin yanısıra, tekellerle tüm halk arasında yeni uzlaşmazlıklar ortaya çıkar ve gittikçe keskinlik kazanır.

Bu nedenle, emekçilerin sınıf mücadelesi diğer halk tabakalarına da yayılır, toplumun derinindeki en «sakin» tabakaları bile içine alır, şiddetlenir ve kızışır.

■ Çağdaş Burjuva Toplumundaki Diğer Sınıfların Durumu

Burjuva toplumunda işçi sınıfının ve kapitalistler sınıfının dışında, bazı başka toplumsal sınıf ve tabakalar da vardır: bunlar, köylüler, şehir küçük burjuvazisi (zanaatkarlar, küçük tüccarlar, aydınlar, memurlar v.s.)dir. Sayıları ve toplumsal hayattaki rolleri bakımından orta sınıflar büyük bir güç oluştururlar. Kapitalizmin bugünkü koşullarında bunların durumu nedir?

Gerici burjuva ideologlarına bakılırsa, diğer sınıfların zararına, orta tabakalarda dereceli olarak büyük bir kalabalıklaşma vardır. Onlara kalırsa, toplum tek bir tabaka oluşturmanın yolunu tutmuştur; bu, «orta tabaka» olacak ve durumu günden güne düzelecektir. Gerici kuramcılar, «İşte bu şekilde kapitalist toplum sınıf uzlaşmazlıklarından kurtulacak ve «toplumsal uyum» sağlanacaktır» diye açıklamada bulunurlar.

Gerçek, propagandadan başka birşey olmayan bu savı yalanlayıp, tekelci devlet kapitalizmindeki gelişmenin, orta sınıfların büyük bir kısmını mahvolmaya götürdüğünü kanıtlar.

Hepsinden önce, bağımsız küçük üreticiler, eski orta tabakalar, yani bir bakıma kapitalizm öncesi üretim tarzının ve ona özgü mübadele şekillerinin kalıntıları olan köylü, zanaatkar, v.s. gibi tabakalar için durum budur.

Örneğin, Batı Almanya'da 1949 ile 1958 yılları arasında 200.000 den fazla tarım işletmecisi mahvolmuştur. ABD'de, 1940 - 1954 arasında, küçük çiftliklerin sayısı 1.315.000 kadar azalmıştır. Böylelikle, tarih sermaye birikimi yasasının üretim araçlarına sahibolanların sayısının gittikçe azalmasını, ücretli olarak çalışmak zorunda bıraktırılanların ise günden güne artmasını gerektirdiği şeklindeki marksist tezi parlak bir biçimde doğrulamıştır.

Tekelci devlet kapitalizmi rejiminde küçük bağımsız üretici kitlesinin mahvolması yalnız büyük sermaye ile rekabetin sonucu değildir. Hükümetçe alınan çeşitli tedbirlerle (fiyatların, kredilerin düzenlenmesi v.s.) tekeller bile bile küçük üreticilerin mahvolma sürecini hızlandırır, onları ya ortadan kaldırmaya yada büsbütün kendilerine kul etmeye uğraşırlar. Besbellidir ki, küçük üreticilerin «bağımsızlığı» gün be gün salt bir biçim olarak kalmaktadır; onların üretim araçları, gerçekte, artık alacaklılara, bankalara, büyük şirketlere aittir.

Küçük üreticiler tabakası mahvolup, ortadan silinirken, aydınlar, memurlar gibi yeni orta tabakaları oluşturan unsurlar için bir öncekinin tersi olan tipik bir durum meydana gelir. Teknikteki gelişim, yönetim aygıtındaki büyüme (devletin ekonomik aygıtı ve yönetim aygıtı) sonucunda memur, mühendis, teknisyen, bilim adamı, muhasebe uzmanı, reklamcılık ve pazarlama uzmanı ve son olarak

da basın ve eğitim-öğretim emekçileri v.s. nin göreli olarak sayısı ve önemi hızla artar.

Fakat bu büyüyen toplumsal tabakaların durumu da giderek kötüleşir, çünkü, herşeyden önce, sayısal bakımdan artmasıyla beraber aydınlar kitlesinin çalışması sürekli olarak azalır, eski ayrıcalıklı özelliğini kaybeder. Bu bakımdan memurların durumu karakteristiktir. 1890'da, ABD'de ortalama bir memur aylığı, aynı zaman süresi için bir işçinin aldığı ortalama ücretin hemen hemen iki katıydı. 1920'de aradaki fark % 65'e indi. 1952'de ise bir memurun ortalama aylığı, ortalama işçi ücretinin yaklaşık olarak % 96'sını geçmiyordu. Öğretmenler, kalabalık bilim emekçisi grupları ve diğer uzmanlık dallarının temsilcileri çalışmalarının karşılığı olarak çok az para alıyorlardı.

Bu maddi koşulların yanısıra aydın emekçilerin durumunda da değişmeler oldu.

İçlerinden birçoğu ve bu arada serbest meslek sahipleri (avukatlar, doktorlar, sanatçılar, bilginler, v.s.) de bağımsızlıklarını kaybettiler. Aydınlar giderek ücretliler haline geldiler, yani kapitalist grupların **doğrudan doğruya sömürdüğü** kitlelere karıştılar. Bunun sonucunda, tekelcilerin en aşağılık çıkarlarına hizmet etmeye zorlanan aydınların mesleki özgürlükleri kısıtlanmakla kalmadı, en sıkı ve en bunaltıcı cinsten bir siyasal kontrol altına sokuldular. Tekellerin siyasetinde, çeşitli gerici tedbirler görülür: baskı ve aşağılatıcı «rejime bağlılık denetimi» yalnız işçi sınıfının ilerici kesiminin değil, aydınların üzerine de bütün ağırlığıyla çöker. Önce Almanya'da, sonra faşist zulümden kaçmak için göçettiği ABD'de gericiliğin kudurganlığının görgü tanığı olan Albert Einstein'in sözleri bu ha-

lin aydınlara ne derece ağır geldiğini göstermek için iyi bir örnektir: «Yeniden delikanlılık çağıma dönseydim bilim adamı yada eğitici olmayı düşünmezdim. Bugünkü koşullar içinde mümkün olduğu kadarıyla bağımsız olmayı umudeden bir seyyar satıcı yada tesisat işçisi olmayı yeğ tutardım.» En büyük bilginler, artık ancak bir tesisat işçisi yada seyyar satıcının umudedebileceği, acınacak bir «bağımsızlığı» özlediğine göre, çağdaş burjuva toplumunda bilim adamlarının içinde bulunduğu koşullar ne haldedir!

Orta tabakalardan söz ederken, bunlar arasında, günümüzde gerici burjuvazinin en sadık hizmetkarları olan yüksek memurların, tröstlerin üst basamaklarındaki görevlilerin, ayrıcalıklı aydın tabakaları, v.s.nin de yer aldığını unutmamalıyız.

Bu gruplar sayısal bakımdan kalabalık değillerdir, bu nedenle bunlara bakarak orta tabakaların durumu üzerine bir yargıya varamayız. Çünkü bütünüyle ele alınan orta tabakaların iktidardaki tekelciler kliğiyle çelişkileri tekelci devlet kapitalizmi geliştiği ölçüde şiddetlenir, derinleşir ve uzlaşmaz hale gelir.

Bu ilişkiler içerisinde, orta tabakaların siyasi durumu, burjuva toplumundaki sınıf ilişkileri içinde aldıkları yer bugün baştan aşağı değişmiştir.

Bir zamanlar, orta tabakaların büyük bir kısmı (gelişmiş kapitalist ülkelerde köylülüğün biraz daha iyi durumdaki kesimi, küçük işverenler, tüccarlar, v.s.) burjuvazinin iktidarının sağlamlaşmasında yardımcı oluyorlardı.

Bugün orta tabakaların eskileri olduğu gibi yenileri de, kitle olarak, tekelci burjuvazinin durumu-

nu sağlamlaştırmak şöyle dursun, onun zayıflamasına yol açarlar, çünkü, burjuva ideologlarının ve reformistlerin dediklerinin tam tersine olarak, bu tabakalar içinde bulundukları koşullar ve çıkarları bakımından artık günden güne tekellerin düşmanı, işçi sınıfının müttefiği halini almaktadırlar.

Sınıf ilişkilerinin aldığı şekli çarpıtmaya çalışan gerici kuramcılar, egemen sınıf kavramını da karmakarışık, anlaşılmaz bir hale sokmaya uğraşırlar. Bu kuramcılar, çağdaş burjuva toplumunda kapitalistlerin iktidarının ve etkisinin zayıflamaya yüz tuttuğunu öne sürerler. Onlara bakılırsa kapitalistler artık mahvolmuş, yada hiç değilse egemen durumları sarsılmıştır; devrimsiz, «barışçı yoldan» meydandan çekilip gitmektedirler.

Bu kuramcılar, tekellerin bu apaçık şakşakçıları, ve bu revizyonistler kapitalizmin çöküşüne nereden kanaat getirmişlerdir?

Bunlar, herşeyden önce, kapitalist mülkiyetin sözümona yok olacağına, bunun yerine toplumun çeşitli sınıflarından, çok sayıda pay senedi sahiplerinin mülkiyet şeklinin geçeceğine, halkın yaşama koşullarını eşit kılacak bir «gelir devrimi» olacağına inanırlar.

Halbuki, bunlar, «halk kapitalizmi» diye yeni bir etiketle, «sermayenin demokratize edilmesi», yani küçük pay senetlerinin dağıtılması şeklindeki çok eski bir teorinin propagandasını yapmaktadırlar. Lenin bu teoriyi eleştireli çok zaman geçmiştir. «Gelir devrimi» sonucunda, zenginliğin kutuplaşmasının daha da belirginleştiği, bir avuç milyarderle, yoksullar kitlesini ayıran uçurumun daha da derinleştiği meydana çıkmıştır.

Amerika Birleşik Devletlerinde, resmi istatistikler, 1956 yılı içinde, yaklaşık olarak 5,5 milyon ailenin, yani **17 ila 20 milyon insanın, toplam gelirinin, en büyük 17 tekelin net kârından daha düşük olduğunu göstermiştir.**

Kapitalistler sınıfının «yok olacağını» kanıtlamak için, gerici kuramcılar, aşırı kârlardan alınan vergiler ve miras vergisi üzerine pek çok gürültü patırdı eder, bunların özel mülkiyeti topluma aktarmanın «barışçı» yolu olduğunu öne sürerler. Biçimsel yönüyle bu vergiler gerçekten yüksektir, kârın % 50'sine kadar hatta daha fazlasına varabilir. Gelin görün ki, birincisi, tekeller vergi kaçırmak için çok çeşitli yollara başvururlar. İkincisi, devlet hazinesine ödenen paralar, daha da artmış olarak tekellerin kasalarına döner. Çünkü, devlet tekellere çok muazzam kârlar sağlayacak siparişler verir, onlara her türlü olanağı sağlar. Diğer bir söyleyişle, devletin yukarıda sözünü ettiğimiz şekilde ekonomik alandaki müdahalesi tekeller için elverişli bir durum yaratır. Öyle ise, tekellerin en gayretkeş bir savuncusunun bile, herhangi bir tekelin vergi ödemek yüzünden iflas ettiğini, mallarınınsa halka devredildiğini gösteren tek bir örnek bile verememesine şaşmamak gerekir.

Son yıllarda, burjuvazinin propagandacıları başka bir teoriye dört elle sarıldılar. Bu «teknokratik devrim» teorisidir. Bu teoriye göre, burjuva ülkelerinde ekonomi üzerinde gerçek iktidar (ve dolayısıyla siyasal iktidar), «biçimsel» olarak, gerçek anlamda ekonomi ve politikayı yönetenlerin, (yani tröstlerin yönetim ve yürütme meclislerinin başkan ve görevlilerinin, yüksek teknik görevlile-

rin, v.s.) eline geçecektir. Gerici kuramcıların sözlerine bakılırsa, bu kimseler, yeni bir yöneticiler sınıfını oluşturmakta ve tüm toplumun çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler.

Kapitalistin üretimindeki rolü bir takım değişmelere uğramaktadır: Sermaye sahipleri her türlü görevlerini sivrilmiş memurlara devrediyorlar. Tabii bu, burjuva kuramcılarına göre sermayenin kapitalistlerin elinden alınması ve sosyalizme geçiş için en elverişli yoldur. Ama, bu durum kapitalist sömürünün niteliğini hiçbir şekilde değiştiremez.

Gerçekte, üretimde gerçek iktidar yine sermaye sahiplerinin elindedir, yoksa, bu sermayedarların buyruğu altında üretimi teknik bakımdan yöneten, muhasebe hesaplarını tutan, ürünlerin hammaddesini sağlayan ve sürümünü düzenleyen kimselerde değildir. Tekelci şirketlerin mühendis ve memurları ne şirket sahibini işin başından uzaklaştırabilir, ne de onu, kârının bir kısmını işçilere devretmeye zorlayabilirler. Tersine, patron yüzyıldan beri olduğu gibi, mühendis ve memurları ister işe alır ister kovar, hepsine de iradesi önünde başeğdirtir.

Elbette ki, tröstlerin yönetim yetkilileri arasında, oldukça büyük bir güce sahibolanlar vardır. Bunlar, büyük anonim şirketlerin müdürleri, yönetim ve yürütme meclislerinin başkanları v.s. dir. Fakat bunların kendileri de birer kapitalisttir. kârların bir kısmı aylık adı altında bunlara verilir.

Görüldüğü gibi, burjuvazinin kuramcıları, reformist ve revizyonistlerin o denli gözlerinde büyüttükleri, kapitalistlerin durumundaki sözüm ona değişmelerin aslında hiçbir önemi yoktur. Fakat

bu, burjuvazinin durumu değişmemiştir demek değildir.

Bu değişikliklerin en başta geleni burjuvazi sınıfı içindeki bölünmelerdir. Muhakkak ki, burjuvazi hiçbir zaman tek bir blok halinde olmamıştı, fakat, günümüzde bu sınıf içindeki bölünmeler çok yeni biçimlere bürünmüştür.

Devlet mekanizmasında sözü geçen bir avuç tekel yalnız topluma egemen olmakla kalmaz, kapitalistler sınıfının bile üzerinde yer alır. En büyük tröst ve konsorsyumların sahiplerinin, yani iktidarı ellerinde bulunduranların arasma katılmak yalnız sade insanlar için değil, hatta istediği kadar kurnaz ve becerikli olsun orta kapitalistler için bile olanaksızdır. Toplumun başında, birbirleriyle yer değiştiren burjuva grupları yerine, değişmez bir tekelciler kliği bulunur. Bu tekelcilerin sorumlulukları yoktur, kendilerine sıkı bir şekilde bağlı dar bir yüksek memurlar çevresine, yüksek bürokrasi temsilcilerine ve askeri şeflere dayanırlar.

Bu yüzden, gittikçe daha çok sayıda orta ve küçük patronlar mahvolup giderler. Bu gibi patronlara ait ticarethanelerin «ölümü» bugün o kadar yaygındır ki burjuva ekonomi uzmanları bunu sömürgelerdeki çocuk ölümleri oranına benzetirler. Bu küçük işletme sahipleri için hergün daha büyük bir önem kazanan sorun ayrıcalıklı bir sınıfın temsilcileri olarak varlıklarını sürdürebilmektir.

Böylece, küçük ve orta sanayiciler kendi kendilerine ters düşen bir durum içindedirler. Yarım yüzyıl önce, işçilerin emeğini kendi yararlarına

kullanan bu sömürücülerin, şimdi her şeye kadir tröstler tarafından ezilme ve soyulup soğana çevrilme sıraları gelmiştir.

Demek oluyor ki, tekelci devlet kapitalizmi burjuvazinin içindeki bölünmeleri belirginleştirmekle kalmaz; hizipler bile yaratır: bir yanda tekellerin yönetici çevreleri, diğer yanda bu sınıfın çoğunluğunu oluşturan küçük ve orta kapitalistler kitlesi vardır. Böylece tekelci sermaye egemenliğinin toplumsal temeli biraz daha daralmış olur.

5 KAPİTALİZM TARİHİNİN SON AŞAMASI

Kapitalizmin genel bunalımının her yeni aşaması, yalnız geçmişteki değişimlerin doğurduğu bir sonuç değil, aynı zamanda yeni değişimlerin de habercisi, geleceğin eşiğine doğru atılmış bir adımdır. Patlak verdiği günden bu yana, kapitalizmin genel bunalımı kapitalizmin toptan tıkılışına doğru hızla gelişmektedir. Kapitalizmin bugün içinde bulunduğu durumun ve gelişmesini belirleyen yasaların incelenmesi, tekelci burjuvazinin kapitalizmi kurtarmak için bütün girişimlerinin, onu kendisini yiyip bitiren çelişkilerin etkisinden korumak şöyle dursun, düzensizliğini, kargaşasını daha iyi meydana çıkardığını görmemizi sağlıyor.

Kuvvet ilişkileri sosyalist kampın yararına gelişmektedir ve emperyalist kamp bu süreci durdurmaktan aciz kalmaktadır.

Emperyalist kamp sosyalist ülkelere karşı savaşmada bütün yolları denedi: savaştan (Koredeki gibi), karşı-devrimci başkaldırmadan (Macaristanda) tutun da her türlü bozguncu etkinliğe varıncaya kadar her çareye başvuruldu. Emperyalist-

lerin saldırıları karşısında sosyalist kamp beraberliğini sağlamlaştırdı.

Kuşkusuz, aralıksız sürüp giden silahlanma yarışı ve emperyalist devletlerce yapılan savaş hazırlıkları, sosyalist ülkeleri savunma güçlerini artırmak için kuvvetlerinden büyük bir kısmını barış için üretimden uzaklaştırıp silah altına almak zorunda bıraktı. Fakat sosyalist üretim tarzının üstünlüğü o derece büyüktür ki, bu koşullarda bile, sosyalist ülkeler kampı, dünya kapitalist sistemiyle girdiği ekonomik yarışta durmaksızın yeni yeni başarılar kaydediyor ve gittikçe daha kesin bir şekilde galibiyetini ortaya koyuyor. Bu tarihi yarışmada kazanılan zaferler, sosyalist ülkeler halklarını coşturuyor, çalışmada yeni atılımlara yol açıyor. Sosyalizmin, kapitalist ülkeler emekçileri için çekiciliği gün begün artıyor.

Emperyalistlerin, sömürgeci saltanatlarını yeniden kurma yada, hiç olmazsa sömürge sisteminin dağılmasını önleme çabaları umutsuzdur. Kaba kuvvet kullanarak sömürgeciliği ayakta tutmaya ve güçlendirmeye uğraşan tekelci burjuvazi, bir yanda emperyalist güçler, diğer yandaysa sömürgecilik boyunduruğundan kurtulmuş olan sömürge ve yarı sömürge hakları arasındaki çelişkileri şiddetlendirmekten başka birşey yapamamıştır. Eski sömürge halklarını köleleştirmeye kalkışmaları, bu halkların sosyalist kampa yaklaşmasını ve onlarla işbirliği yapmalarını sağlamaktan başka bir işe yaramamıştır.

Yine, emperaylistlerin metropol (sömürge sahibi) ülkelerde sınıf savaşlarını bastırmak için giriştiği çabalar onlara hiçbir umut vermemiştir. Tari-

hin deneyinin gösterdiği gibi, teröre yada dizginsiz bir demagojiye başvurmayla işçi sınıfının ve diğer emekçilerin sınıf savaşını yavaşlatmak olanağı vardır. Almanya'da ve İtalya'daki faşist rejimler bunun örnekleridir. Fakat, bugünkü koşullarda, tekelci burjuvaziye karşı çıkanların kurtuluş hareketinin artan gücü ve bilinçli örgütlenmesi karşısında böyle bir siyaseti uygulamak zorlaşmıştır. Hatta bu belirli bir ölçüde başarılsa bile, iktidardaki azınlık, sınıf kavgalarını ortadan kaldıramaz, ancak bastırabilir, bununla emekçilerin sömürücülere karşı duyduğu kin daha da artar. Gerici burjuvazi kendi çıkarı için devletten yararlandıkça, tarihin kendisi için hazırladığı sillelerden korunmak üzere bir kalkanmış gibi onun altına sığınır, geniş emekçi kitleleri ise siyasi iktidar için mücadele etmeden çıkarlarını savunmanın, ihtiyaçlarını karşılamanın olanaksız olduğunu daha iyi kavrar.

Belli başlı kapitalist ülkelerdeki gerici burjuvazinin bütün çabalarına karşın, emperyalist kamptaki çelişkiler keskinleşiyor ve şiddetlenmeye devam ediyor. Amerikan emperyalizmi, dünyada hegemonyasını sağlamak ve halkların kurtuluş hareketini ortadan kaldırmak için kurduğu istek dolu düşleri gerçekleştirmek üzere, kapitalist dünyanın başına geçmeye ve bütün büyük kapitalist ülkeleri kendine müttefik yapmaya ihtiyaç duyuyor. Bu alanda bazı başarılar kazandığını kabul etmeliyiz, yalnız, unutmamalıyız ki emperyalizmin kendine müttefik bulması demek, onları köleleştirmesi demektir. Böyle bir müttefiklik, kapitalizmin heryerde eşit olmayan gelişmesi nedeniyle, etki alanlarının bölüşülmesinin kapitalist kamp içindeki gerçek güçler ilişkisine uymaması yüzünden

amerikan emperyalizminin kuyruğuna takılan devlet yöneticileri çevresiyle sürekli sürtüşmelere götürür.

Sonuç olarak, tekelci kapitalizmin karşılaştığı başlıca güçlüklerin henüz çözülmeden ortada durduğunu söyleyebiliriz. Üretimin toplumsal özelliği, gittikçe daha büyük bir baskıyla, üretim araçlarının özel mülkiyetinin kaldırılmasını, kapitalizmin yerine sosyalizmin geçmesini gerektiriyor. Mali sermaye daha kurnazca bir oyun oynamak istemiş, sosyalleştirme adına, egemenliğini yeni bir şekil altında, tekelci devlet biçiminde sürdürmeyi denemiştir. Bu çaba boşunadır. Tekelci kapitalizmden, tekelci devlete geçiş, devrini tamamlamış bir sistemi kurtaramayacaktır. Bu, sosyalizmin **maddi hazırlıklarını sonuna erdirmekten** başka birşeye yaramaz. Lenin, «Tekelci devlet kapitalizmi, sosyalizmin en tam **maddi** hazırlığıdır, sosyalizmin giriş kapısıdır, tarihin **sosyalizmden hiçbir ara aşama ile ayrılmayan aşamasıdır.**» diye yazıyordu. (*)

Demek ki, kapitalist rejimde meydana gelen ekonomik süreçler, emekçiler iktidarı ele aldığında toplumun sosyalizme geçişini büyük ölçüde kolaylaştıracak sonuçlar vermektedir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde, tekel mülkiyetinin sosyalist devletleştirme hareketiyle tüm halkın mülkiyetine geçmesi toplumsal üretimi % 60, % 70 hatta daha fazla oranda artıracaktır. Lenin'in altını çizdiği gibi, «...Devrim koşulları altında, devrim döneminde, tekelci devlet kapitalizmi doğrudan doğruya sosyalizme dönüşür.» (**)

(*) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 25, s 390.

(**) V. Lenin, Bütün Eserleri, c 26 s 172 Rusca Baskı

Sosyalist devrimin siyasi ön belirtilerine gelince, bunlar, Lenin'in emperyalizm analizinde önceden bildirdiği gibi, birikmekte devam eder.

Tekelci devlet kapitalizmi, sınıf çelişkilerini hafifletmek yerine, proletaryanın sınıf savaşını kızıştırır, tekelci oligarşinin gerici klikleriyle, diğer bütün burjuva toplum tabakaları arasındaki uzlaşmazlığı şiddetlendirir, işçi sınıfının kurtuluş savaşıyla giderek daha sıkı birleşen yeni demokratik hareketlerin ortaya çıkmasına yol açar, çok geniş bir anti-monopolist (tekellere karşı) ve anti-emperyalist cephenin oluşmasına götürür.

Günümüzdeki kapitalizmin sebebolduğu bütün bu olaylar bundan sonra gelecek bölümlerde ayrıntılı biçimde incelenecektir. Bu olaylar, bu çürümüş toplumsal sistemin, son aşamasına, tam ve kesin olarak yokolma aşamasına girdiğini gösterir.

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ KISIM (Kapitalizmin Ekonomi Politiği 7

SEKİZİNCİ BÖLÜM (Tekel Öncesi Kapitalizm 13

1. Kapitalist İlişkilerin Ortaya Çıkışı 15

2. Ticaret İçin Üretim, Mal, Para ve Değer Yasası 18

* Mal 19

* Mallarda Maddeleşmiş Emek 20

* Para 22

* Değer Yasası 25

3. Artı - Değer Teorisi, Marx'ın Ekonomik Teorisinin Temel Taşı 28

* Artı - Değer Üretimi 29

* Kapitalist Sömürü 31

* Sermaye 32

4. Ücret ... 36

5. Kârı Artırmak Kapitalist Üretimin amacı ve sınırı 40

* Ortalama Kâr 41

* Üretim Fiyatı 42

* Müteşebbis Kârı ve Faiz 44

* Kâr Kapitalist Üretimin Yavaşlatıcısı 45

6. Tarımda Kapitalizmin Gelişmesi, Toprak Rantı 46
* Toprak Rantı 47
* Toprak Kirası, Küçük ve Orta Köylülerin Mahvolması 51
7. Toplumsal Sermaye Üretimi ve Ekonomik Bunalımlar 52
* Aşırı Üretim Bunalımları 56
8. Kapitalist Birikimin Genel Yasası 60
* İşçi Sınıfının Durumunun Zorlaşması 62
* Kapitalist Birikimin Tarihsel Eğilimi 64

DOKUZUNCU BÖLÜM (Emperyalizm, Kapitalizmin Son ve En Yüksek Aşaması) 67

1. Emperyalizm, Tekelci Kapitalizm 69
* Üretimin Yoğunlaşması ve Tekeller 69
* Mali Sermaye (Finans Kapital) 75
* Sermaye İhracı 80
* Dünyanın Ekonomik Bakımdan Paylaşılması 82
* Dünyanın Paylaşılmasının Tamamlanması ve Yeni Bir Paylaşma İçin Savaş 84
2. Emperyalizm, Asalak ve Kokuşmuş Kapitalizm 89
* Üretim Güçlerinin Gelişmesini Yavaşlatma Eğilimi 89
* Rantiye (İratçı) Tabakasının Büyümesi 92
* Siyasette Gericilik 93
* «İşçi Aristokrasisi» 95
3. Emperyalizm, Can Çekişen Kapitalizm 97
* Sosyalizmin Maddi Belirtilerinin Ortaya Çıkması 98
* Kapitalist Çelişkilerin Şiddetlenmesi ... 99
* Ekonomik ve Politik Gelişmelerde Eşitsizlik Yasası 100
4. Kapitalizmin Genel Bunalımının Başlaması 103

ONUNCU BÖLÜM (Emperyalizmin Günümüzdeki Aşaması) 109

1. Kapitalizmin Genel Bunalımının Yeni Devresi 111

2. Tekelci Devlet Kapitalizmi 114

Tekelci Kapitalizmin Tekelci Devlet Kapitalizmine Dönüşmesi 114

Bugünkü Tekelci Devlet Kapitalizmi Mekanizması 118

Ekonominin Askerileştirilmesi 123

* Kapitalist Devletleştirme ve Devlet Kapitalizmi 129

* Revizyonist ve Reformistlerin Çağdaş **Kapitalizm Üzerine Uydurmaları** 134

3. Kapitalizm Ekonomik Bunalımları Önleyebilecek midir? 141

* Bunalıma Karşı Tedbirler, Kapitalizmin İyileşmez Hastalığına Karşı Geçici Çareler 141

Kapitalizmin «Bunalımsız Gelişme» Teorilerinin Yıkılışı 146

4. Sınıf Uzlaşmazlıklarının Şiddetlenmesi ve Yaygınlaşması 150

* İşçi Sınıfı ve Sermaye 150

* Çağdaş Burjuva Toplumundaki Diğer Sınıfların Durumu 156

5. Kapitalizm Tarihinin Son Aşaması 165

marksizm - leninizmin ilkeleri - II

Dört cilt halinde sunulacak olan MARKSİZM - LENİNİZMİN İLKELERİ'nin bu ikinci cildinde, kapitalizmin marksist - leninist ekonomi politiği verilmektedir. Bu ekonomi teorisi, tekel öncesi kapitalizm, emperyalizm ve emperyalizmin günümüzdeki aşamasından oluşan bölümler halinde incelenmiştir. Günümüzde büyük önem taşıyan emperyalizmin tekelci devlet kapitalizmi aşamasına, ekonominin askerleştirilmesine ve ekonomik bunalımlara geniş yer verilmiştir. Ayrıca marksist - leninist ekonomi politiğe düşman olan başlıca burjuva teorileri de ele alınmış ve eleştirilmiştir.

Ekonomi politik, işçi sınıfı partilerinin pratikte başarı kazanmaları için bilinmesi son derece gerekli olan ekonomi yasalarının işleyişini gösterir. Kapitalist ülkelerin emekçilerinin burjuvaziye karşı verecekleri sınıf mücadelesinde doğru bir taktik seçmeleri konusunda yardımcı olur. Ekonomi politik, kapitalizmin gelişme yasalarını açıklar, emekçilerin kurtuluş mücadelelerinin ve sosyalist devrimin önüne geçilemiyeceğini tam bir bilimsel doğrulukla ispatlar.